LAZARILLO

FIATAL HISPANISTÁK TANULMÁNYAI 9.

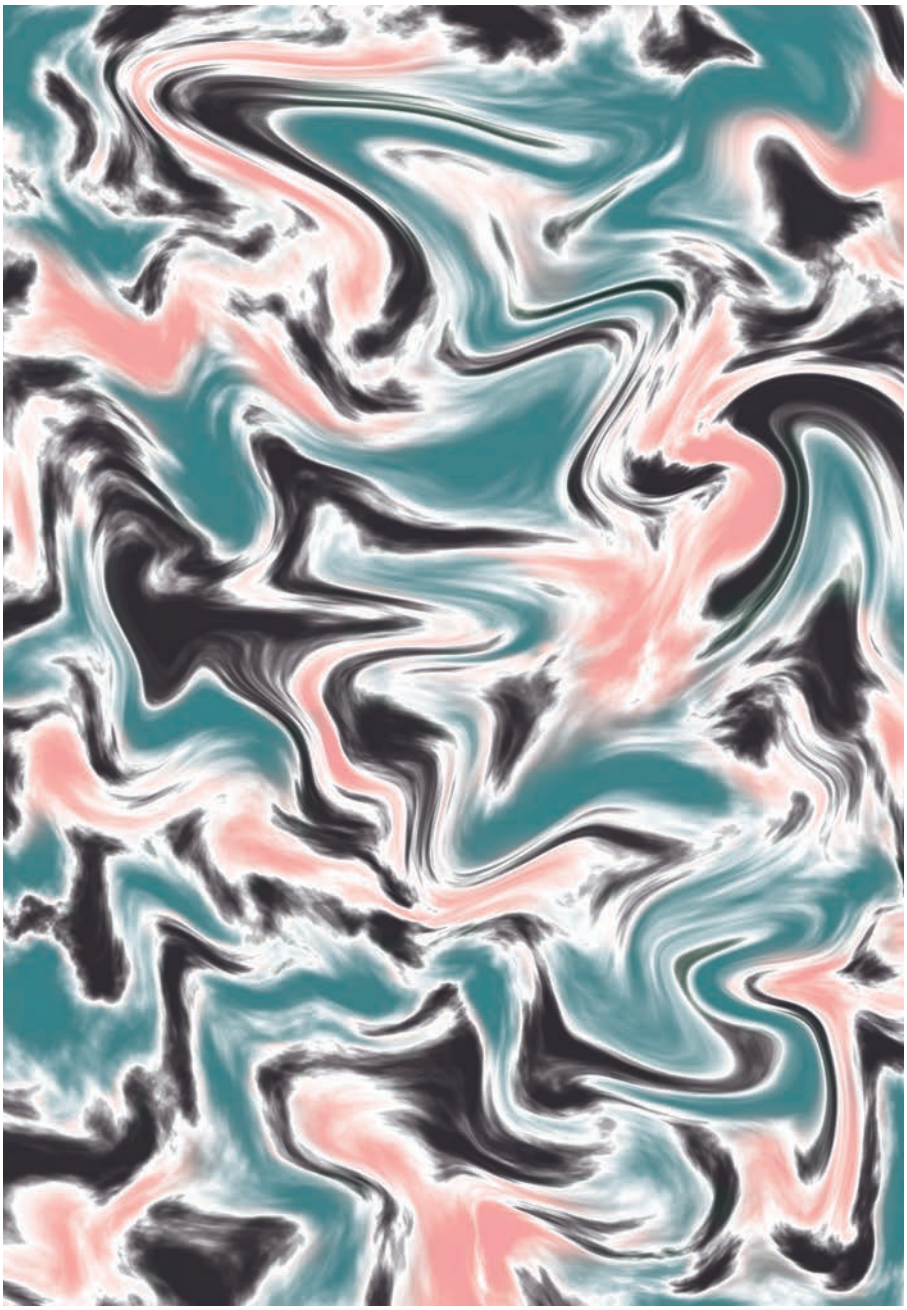

BONSAI-TANULMÁNYOK

Szerkesztette: Miklós Laura és Balázs-Piri Péter

BONSAI-TANULMÁNYOK

SZERKESZTETTE
MIKLÓS LAURA ÉS BALÁZS-PIRI PÉTER

BONSAI-TANULMÁNYOK

LAZARILLO
FIATAL HISPANISTÁK TANULMÁNYAI
9.

BUDAPEST, 2022

A kötet megjelenése a Miniszterelnökség Nemzeti Tehetség Programjának keretében megvalósult, NTP-HHTDK-21-0016 azonosítójelű pályázatból került támogatásra.

Miniszterelnökség
Családokért Felelős Tárca Nélküli Miniszter

Nemzeti Tehetség Program

További támogatók: Eötvös Loránd Tudományegyetem, ELTE Bölcsészettudományi Kar Hallgatói Önkormányzat, Horányi Mátyás Alapítvány

ELTE
Eötvös Loránd Tudományegyetem

ELTE BTK
Hallgatói Önkormányzat

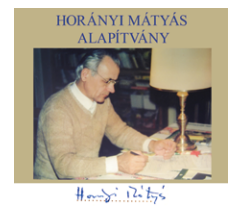

© Szerkesztők, 2022
© Szerzők, 2022

ISBN 978-963-489-458-2
ISBN 978-963-489-459-9 (pdf)
ISSN 1789-4557

Felelős kiadó: az ELTE Bölcsészettudományi Kar dékánja
Tipográfia, nyomdai előkészítés: ELTE Eötvös Kiadó Kft.
Borítóterv: Miklós Laura és Miklós Martin

TARTALOM

Előszó 7

Menczel Gabriella
Barbár ünnep Mexikóban: José Emilio Pacheco időutazása 11

Novák Laura
Az őrület mint a fantázia és a valóság határterülete Amparo Dávila, José Emilio Pacheco és Samanta Schweblin novelláiban 21

Várnai Gina
Rettegés, borzongás, gyermekkor és humor Fernando Iwasaki *Halotti kelengye* című mikrofikciós kötetében.. 35

Halász Judit
Az identitás problematikája Rosario Castellanos *Balún Canán* című regényében 47

Horváth Lívia
A hatalom mikrofizikája a spanyol-amerikai irodalomban. Mit is takar pontosan a "diktátorregény" műfaja? 61

Kovács Dorottya
Átszótagolás a spanyol nyelvben: mi ez, és hogyan tanítsuk? 73

Szánthó Zsuzsa
Többet „őzünk", ha szorongunk? 91

Takács Lili
Honnan ismerjük fel a „Puelto Licó-i" kiejtést? A likvidák semlegesedése szociofonetikai szemmel 101

Kovács-Henriques Renáta
A műveltető szerkezetek szintaktikai vizsgálata az újlatin nyelvekben .. 115

Illésné Weeber Ágnes
A spanyolországi és a mexikói nyelvváltozatokban dokumentált
anglicizmusok morfológiai elemzése 135

ELŐSZÓ

Bonsai-tanulmányok. Így gondolunk arra a tíz nagyszerű tanulmányra, amelyet a *Lazarillo* sorozat immár kilencedik kötetében nyújtunk át az olvasónak. Az alábbi válogatásban az ELTE Spanyol Nyelvi és Irodalmi Tanszék, valamint a Nyelvtudományi Doktori Iskola romanisztika program hallgatóinak kutatásait közöljük. Nagy örömünkre szolgál, hogy ez alkalommal meghívottként Dr. Menczel Gabriella, a Spanyol Nyelvi és Irodalmi Tanszék vezetője és oktatója elfogadta a felkérésünket, tanulmányával tovább emeli a kötet színvonalát. A tanulmányok rövid terjedelme megtévesztő lehet, valójában szinte mindegyik esetben egy hosszabb és előremutató kutatás miniatűr változatát olvashatjuk. A bonsai szó szerinti jelentése "kis fa, cserépben"; szerzőink ebben az értelemben művészi precízséggel nevelték a szövegeket, amelyek önálló, arányos olvasmányként is megállják a helyüket, miközben érezzük: fiatal szerzőink gyakorlatukat nagyobb dimenziókon is hasonló ügyességgel alkalmazzák majd. Közülük már többen bemutatták a témájukat az Országos Tudományos Diákköri Konferencián (OTDK), jövőbeli szerepléseikhez és megjelenéseikhez hasonlóan sok sikert kívánunk.

A kilencedik *Lazarillo*-kötetben ismét vegyesen találunk irodalmi és nyelvészeti témájú tanulmányokat. Az irodalmi blokkot *Dr. Menczel Gabriella* tanulmánya nyitja. José Emilio Pacheco "Barbár ünnep" című novellájában a különböző narratív szintek bonyolult kapcsolatát és a hozzájuk tartozó szimbolikus jelentéseket elemzi. A megkettőzöttség mint narratív technikai elem vizsgálatán túl az időkezelésre is kitér: a mexikóvárosi helyszín magában hordozza a múlt-jelen-jövő konvergenciáját, melyet Pacheco remekül használ fel a jelentések megsokszorozásához. A tanulmány kitér a novella metanarratív jellegére, a szöveg önmagába való visszatérésére is.

Novák Laura alapszakos hallgató az őrület témáját járja körül Amparo Dávila, José Emilio Pacheco és Samanta Schweblin elbeszéléseinek elemzésén keresztül. Értelmezésében az őrület a valóság és a fikció közötti határterületként elevenedik meg, ahol az olvasó részéről az ösztönök követése sokkal közelebb visz a novellák mondanivalójához, mint az ésszerűség. A hiány, az elhallgatás, a tér és az idő képlékenysége azonban nem jelenti azt, hogy az elemzett szövegek ne rendelkeznének saját, belső logikával. A tanulmány egyik legfontosabb pontján a szerző Freud "kísérteties" fogalmának segítségével írja le a novellák duális szerkezetének egymásra hatását.

Várnai Gina, a tanszék mesterszakos hallgatója Fernando Iwasaki *Halotti kelengye* című mikrofikciós kötetet vizsgálta, olvasatát a humor és a rettegés kettőssége határozza meg. Hogyan működik a nevetés és a félelem dichotómiája, különösen akkor, ha gyerekszereplők nézőpontján át olvassuk az egyperceseket? A dolgozat szintén reflektál a freudi terminusra, általa a nem-tudás és a gyermeki perspektíva találkozása a fikció termékeny talaja lesz. A mikrofikció műfaja rendkívüli hatékonysággal dolgozik a szöveg szintjeivel, Gina tanulmánya éles szeműen veszi végig, hogyan játszik össze a szöveg a paratextuális elemekkel.

Szintén a szokványostól eltérő állásponttal gazdagítja a kötetünket *Horváth Lívia*, mesterszakos hallgató dolgozata. A diktátorregény műfajának tradicionális meghatározása után nem csak problematikusnak találja, hanem a foucault-i fogalomrendszer alapján új felvetést ajánl. Az OTDK-n is bemutatott tanulmányában Gabriel García Márquez *A pátriárka alkonya* és Mario Benedetti: *Pedro és a kapitány* című színművén keresztül a regény kizárólagos formáját elégtelennek tartja a hatalmi rendszerek sajátosságainak ábrázolásához. A szerző által felvázolt kritériumok alapján saját felvetéseinek létjogosultságát a diktátorregény ingatag meghatározásában, a leegyszerűsítő meghatározásokban látja.

Az irodalmi blokk utolsó tanulmányát *Halász Judit* szerzi, az identitás problematikáját járja körül Rosario Castellanos *Balún Canán* című regényében. A mexikói identitás meghatározásának nehézségét egészen Fernando Ortiz a transzkulturációról írt esszéjéig visszavezeti. Onnan indul vissza a jelen felé a híd építés költői metaforájával, melyet számos kulturális identitást vizsgáló szakirodalommal támaszt alá. Judit szövegelemzésein keresztül megértjük, a nyelv kétélű fegyver, melyet használhatunk a tradíció, a barátság őrzésére, de a hidak felégetésére is. A szöveg zárásában egy irodalmi példát is megmutat az olvasónak, Rosario Castellanos ugyanis a bábszínház ötletével is igyekezett felszámolni a kirekesztést és az elnyomó hatalmi praktikákat.

Kötetünk második részét elméleti és alkalmazott nyelvészeti tanulmányoknak szenteltük, amelyekben változatos témákról olvashatunk a fonetikai kérdésektől kezdve a szintaxison át a szókincsig. A sort *Kovács Dorottya* angol-spanyol osztatlan tanárszakos hallgató munkája nyitja. Szerzője egy fonetikai szupraszegmentális jelenséggel, az átszótagolással foglalkozik, kontrasztív és nyelvpedagógiai szemszögből, de az elméleti háttérre is figyelmet fordít. Kitér a különböző spanyol dialektusokban és számos más nyelvben, különösen a magyarban megfigyelhető, ezzel kapcsolatos jelenségekre, továbbá feladatokat is javasol a spanyol nyelven történő átszótagolás gyakoroltatásához.

A következő tanulmányban *Szánthó Zsuzsa* spanyol nyelv, irodalom és kultúra mesterszakos hallgató a kitöltött szünet (ún. "őzés") és az idegen nyelvi szorongás közti összefüggést tárgyalja. Ennek a kutatásnak is jelentős a nyelvoktatási szerepe, hiszen a jelenség bemutatásával és tudatosításával hozzásegítheti a magyar ajkú

tanulókat a spanyolban elfogadott hezitálási mód elsajátításához, ezzel természetesebbé téve a célnyelven történő szóbeli megnyilvánulásaikat.

Takács Lili az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskolájának hallgatója a romanisztika alprogramon. Vizsgálatának témája szintén fonetikai vonatkozású, azonban nem nyelvpedagógiai, hanem szociolingvisztikai és dialektológiai szempontból közelíti meg a kérdést. Az /l/ és az /r/ szótagvégi helyzetben történő semlegesedését elemzi mint a Puerto Ricó-i spanyol nyelvváltozat jellemző vonását. Számos hangfelvétel, valamint egy kérdőíves vizsgálat alapján jut el írása végkövetkeztetéseihez.

Szintaktikai témájú dolgozat is szerepel a kötetben, mégpedig a kauzatív és faktitív (műveltető) szerkezetek összehasonlító elemzése a főbb újlatin nyelvekben. Szerzője, *Kovács-Henriques Renáta*, ugyancsak PhD-hallgató a romanisztika alprogramon. A tanulmány nagy számú, zömében saját példán keresztül ábrázolja e bonyolult kérdéskör különlegesebb eseteit, valamint az egyes nyelvek egymástól eltérő jelenségeit. Írásából kiviláglik, hogy az újlatin faktitív és kauzatív szerkezetek sajátosságai között jelentősebb különbségek tapasztalhatók, mint azt elsőre gondolhatnánk.

Kötetünk záródarabja szintén az újlatin nyelvészeti doktori program egyik hallgatójának, *Illésné Weeber Ágnes* tollából származik. Szerzője a lexikális morfológia területére kalauzolja el az olvasót, összehasonlítja az európai és mexikói spanyol nyelvváltozatban használatos 70 anglicizmus adaptációját és képzett alakjait, így munkájának dialektális vonatkozásai is vannak. Vizsgálja a nyelvi normát képviselő intézmények (Spanyol Királyi Akadémia, Fundéu) ajánlásait, és a két nyelvváltozat közti formai eltéréseket az angol kölcsönszavak élőnyelvi használatában.

Reméljük, hogy a spanyol nyelvű irodalmak és nyelvi jelenségek iránt érdeklődő olvasó tartalmas és gondolatébresztő olvasmányokat talál e kötetben. Örömmel adjuk közre a sorozat újabb kötetét, amely ízelítőt ad a Spanyol Nyelvi és Irodalmi Tanszéken zajló változatos és színes munkáról.

Budapest, 2022. április 8.

A Szerkesztők

MENCZEL GABRIELLA

BARBÁR ÜNNEP MEXIKÓBAN: JOSÉ EMILO PACHECO IDŐUTAZÁSA[1]

A modern ember nem érti, hogy „racionalitása" – amely lerombolta azt a képességét, hogy az isteni szimbólumokra és eszmékre reagálni tudjon – milyen mértékben szolgáltatta ki őt a pszichikus „alvilágnak". Megszabadult – vagy legalábbis úgy hiszi, hogy megszabadult – a „babonától", de ennek során veszélyes mértékben elveszítette spirituális értékeit. Morális és szellemi hagyománya felbomlott, ennek a rombolásnak az árát, a világméretű káoszt és tudathasadást, csak most fizeti meg.

(C. G. Jung: Az ember és szimbólumai, 94)

José Emilio Pacheco (1939–2014) a kortárs mexikói irodalom emblematikus alakja, a legnagyobbak közé tartozott. Költőként Octavio Paz nyomdokain a tempo-

1 A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával, az ELTE Tematikus Kiválósági Program „Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció" ELTE 2021/2022 elnevezésű pályázatának keretében valósult meg.

ralitás problematikája foglalkoztatja leginkább, verseiben a pillanatnyi múlékonysága és az örökkévaló elérhetetlensége feszül egymásnak. Elbeszélőként pedig Juan José Arreola és Juan Rulfo hagyományának méltó folytatója, Carlos Fuentes egyenrangú kortársa, az úgynevezett „Századközép-nemzedék" (Generación de Medio Siglo) kiemelkedő szerzője. Szarkasztikus nyelvi leleményeivel, állandó (ön)reflexióival a modern társadalmi jelenségek és az emberi lét örök problémáit feszegeti, új formákkal, metafikciós megoldásokkal állandóan megkérdőjelez mindent maga körül. 2009-ben méltán kapta meg a hispán világ legnagyobb irodalmi elismerését, a Cervantes-díjat. Számos egyetemen – Mexikóban, Kanadában, az Egyesült Államokban, Angliában – tartott előadásokat, példás műveltségű irodalmár volt. Szinte minden műfajban alkotott, kiváló publicista, elbeszélő, regényíró, műfordító, de mindemellett elsősorban költő. Tenessee Williamset, Samuel Beckettet, T. S. Eliotot is fordította. Költészetét a már-már megtévesztően leegyszerűsített nyelvhasználat jellemzi, amely azonban a végletekig kiérlelt, letisztult gondolatokat közvetít, elsősorban az idő megállíthatatlanságáról, a pillanat megragadásának sokszor fájdalmas vágyáról, az emberi gyarlóság kínjairól, a lét és az írás értelméről. Versfordításait inkább *Közelítések*nek (*Aproximaciones*) nevezte, mintegy a saját hagyományba való beírásként. Az első regénye, a *Morirás lejos* [*Messze innen ér a halál*] (1967) című is a lét kérdéseit, az igaznak és a hamisnak a valósághoz való viszonyát feszegeti, amikor az európai holokausztot követő bűnperek mentén a könyörtelen nyomozás során, végtelen vallomások sorozata alapján kezdi ki a szigorú logikát, ahol az igazság elvész a hazugságok erdejében, és menthetetlenül fikcióképzéshez vezet. A különböző diskurzus-formák, a lehetséges végkifejletek megsokszorozása fenntartja egyrészről a borzalmak örökös ismétlődését, másrészről pedig a folytonos emlékezést. Az egyetlen bizonyosság az ember állandóan visszatérő bűne, a pusztítás és a halál. Ilyen vonatkozásban a regény Homero Aridjis, szintén mexikói költő világával rokonítható. A regényben a jövő utópisztikus látomása, a halál lehetséges legyőzésének ironikus víziója az atombomba robbanásával reprezentálódik. Magyarul a „Barbár ünnep" című elbeszélését olvashatjuk, Scholz László fordításában (Pacheco, 2003).

A „Barbár ünnep" Pacheco egyik legismertebb és egyben legösszetettebb novellája, először 1972-ben az *El principio del placer* [*A gyönyör törvénye*] című kötetben jelent meg. A két szálon futó cselekménye azonnal a dualitás szerkezeti elvére hívja fel a figyelmet, amely a szöveg több szintjén is manifesztálódik: a tér, az idő, a szemiózis metaforikus-szimbolikus szintjén, illetve a nyelvi-diszkurzivitás, a szemantikai-morfológiai összetevők szintjén. Az egyik eseménysor egy vietnami veterán, Keller kapitány története, aki Mexikóvárosba érkezik, hogy a háború borzalmai után egy egész más kultúrát ismerjen meg. Ezért ellátogat az Antropológiai Múzeumba, hogy megcsodálhassa Mexikó-Tenochtitlán ősi romjait. Ennek ellenére a vietnamiak emléke, a sok szenvedés és rettenet béklyó-

ként tartja fogva, és álmában önmagát látja az azték főtemplom ikerpiramisának áldozati oltárán (Pacheco, 2003: 67). A másik szál az író, publicista, fordító Andrés Quintana nehézségeit beszéli el a „Barbár ünnep" című elbeszélésének befejezésével és megjelentetésével kapcsolatban. Andrés Quintana írásában az említett amerikai Keller kapitány történetét jegyzi le. Pacheco novellájának címe tehát a kapocs a két narratív szint között, és mindkettőben szimbolikus értelemmel ruházódik fel. A szöveg szerkezetét tekintve, még mielőtt Keller kapitány történetét, vagyis Quintana elbeszélését kezdenénk olvasni, a külső, heterodiegetikus narrátor egy rendőrségi hirdetmény szövegét tárja elénk, amelyben egy bizonyos Andrés Quintana nevű személyt keresnek, aki a metróvonalak egyikén eltűnt. Meg van adva egy telefonszám, amelyre várják az információkat, ám az illető fényképe eltűnt a bal oldalról (Pacheco, 2003: 59). A „Barbár ünnep" tehát jelenti először Pacheco elbeszélését, amely egy nagyobb kötet részeként szerepel, és amelynek a mindentudó elbeszélője feleltethető meg az első szintű narrációval. Utal továbbá ezen elbeszélésen belüli elbeszélésre, amelyet Andrés Quintana, a történet főszereplője és másodszintű narrátora alkot. Ezt jelzi a hirdetést követő alcím is: „Barbár ünnep. Andrés Quintana novellája" (Pacheco, 2003: 59). Harmadrészről pedig „BARBÁR ÜNNEP" a neve annak a kirándulásnak is, amelyre Keller abból a célból iratkozik fel, hogy Mexikóváros legfontosabb látnivalóit szervezetten bejárhassa, ám mégis úgy dönt, nem vesz részt a túrán, inkább mindvégig a Chapultepec parkban marad, ahol a Nemzeti Antropológiai Múzeumban megbabonázva csodálja és megpróbálja lerajzolni Coatlicué istennő szobrát. A Coatlicué-szobor baljós ikonográfiája dualisztikus módon értelmezhető, amennyiben az ábrázolása alapján életadó és életfaló is egyben: a nőalak meztelen torzója, petyhüdt mellei, kígyószoknyája és emberi koponyákkal ékesített öve a termékenység megtestesítője (Calvo Díaz, 2019: 203). Ezt árnyalja a sok harcra utaló szimbólum: a fenyegető végtagok, a szívekkel kirakott nyakék, a megjelenített „dermedt erőszak" (Pacheco, 2003: 61). Az értelmezés rejtelmei különös, szorongó nyugtalanságot, „őrült lelkesedést" váltanak ki a szemlélőjéből, akit „mágnesként vonz" a „lélekbe markoló monolit" (Pacheco, 2003: 61). Mindezeken túl a „BARBÁR ÜNNEP" valóban – nem kis mértékben giccses – turisztikai látványosságként is megjelenik, amikor a Mexikó téren matadorok és valódi bikák is felvonulnak, a *pasodoble* zenéjére, a spanyol eredetű bikaviadalok átörökített verziójaként. Mindezt Keller lenézően a mexikóiak elmaradottságának és általában a hispán kultúra erőszakosságának tekinti (Pacheco, 2003: 62). A „barbár ünnep" kifejezés mindezeken túl, a Quintana által íródó intradiegetikus szövegben metaforikus értelemre is szert tesz, amelynek a záró bekezdésében Keller kapitány a Napistennek feláldozott, a főpiramisról leguruló testét látjuk, egyszersmind maró iróniával utalva Keller felsőbbrendű dölyfösségére (Pacheco, 2003: 67). Ilyeténképpen a barbár ünnep az ősi kultúra felidézésével, és egyben az idősíkok egymásra vetítésével, vad szer-

tartás útján bünteti a tiszteletlen fölényeskedést. Végül pedig Andrés Quintana tragikus eltűnésével szintén összefüggésbe hozható, amennyiben a két történetsík egymásmellettisége következtében mintegy metonimikusan utal a szöveg végére, amikor is Andrés személyes sorsa is megpecsételődik, hiszen éjjel a metró földalatti folyosóján megtámadják és feltehetően brutális rablógyilkosság áldozata lesz. A két történetszál a diegézis szintjén csakugyan egybefonódik, amennyiben Quintana még a támadás előtt Keller alakját véli felismerni: „Még mielőtt [a szerelvény] felgyorsult volna, Andrés észrevette, hogy az utolsó kocsi utasai közt ott egy zöld inges, amerikai külsejű férfi. Keller kapitány már nem hallotta az alagútba vesző kiáltást" (Pacheco, 2003: 87). Rafael Olea Franco (2006) egyértelműen a borgesi fantasztikum felől olvassa a novellát, amelynek létjogosultsága az említett narratív elemek alapján kétségtelen.

A megkettőzöttség mint narratív technikai elem megjelenik a szereplők esetében is, mégpedig leginkább a sorsok alakulásában, az elképzelések és az azt követő kudarcok dinamikájában. Hogy csak néhány példát említsünk, maga Quintana életútjában, aki kezdetben író szeretett volna lenni, ám balszerencséjére már az első *Fabulaciones* című[2] novelláskötete szinte teljesen visszhangtalan maradt, mert épp 1962-ben, Gabriel García Márquez és Carlos Fuentes nagy hatású műveivel egy időben látott napvilágot (Pacheco, 2003: 75). Nem fejezte be építészeti tanulmányait, nem sikerült alkotói ösztöndíjat szereznie, és sikertelenül próbálkozott filmforgatókönyv írásával is. Az egyetemi évek alatti mestere és barátja, Ricardo Arbeláez szintén nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem sikerült doktorálnia, és nem lett belőle Mexikó legelismertebb irodalomkritikusa sem, hiába tartotta volna Andrést „az új nemzedék legígéretesebb novellistájának" (Pacheco, 2003: 72). Egy alkalommal, amikor Ricardo épp Kubában tartózkodott, ahol szintúgy nem tudta befejezni a könyvét, amiért odautazott, Andrés összejött a barátnőjével, Hildával, így Ricardo elhagyta Mexikót, eleinte Csehszlovákiában telepedett le, majd Washingtonba emigrált (Pacheco, 2003: 76). Hilda szintén sok csalódáson ment keresztül, terhessége megszakadt, sosem lett költő belőle, egy kis bolti eladóként végezte, akárcsak a nővére (Pacheco, 2003: 74). A sort a Quintana által megalkotott Keller kapitány zárhatja, akit eleinte ugyan elfog „az elvégzett feladat utáni nyugalom" (Pacheco, 2003: 60), ám később mégis szörnyű lelkiismeret-furdalás gyötri a vietnami pusztítás miatt, és áldozatként végzi az azték templom oltárán, kitépett szívét jaguár-istennek ajánlják fel (Pacheco, 2003: 67). A tragikus vég tehát elkerülhetetlennek látszik.

2 A kötet címe Juan José Arreola *Confabulario* (1952) című kötetére emlékeztet. Arreola a mexikói abszurd elbeszélés emblematikus alakja. A kötetcím éppúgy, mint Quintana elbeszélése esetében a szóban elmondott kis történetek, történetdarabkák, mellékesen megemlített részletek jelentésárnyalatát is magában hordja.

A tér-és időkoordináták is hasonlóképpen megsokszorozódnak, de legalábbis megkétszereződnek a szövegben. Igaz, hogy a középpont Mexikóváros, ám földrajzi szempontból a tér horizontálisan kitágul Észak-Amerika, Európa és Ázsia irányában, és vertikálisan is elkülöníthetjük a város szintjét a metróvonalak és az ősi ásatások földalatti síkjától. Sőt, Keller kapitány testét először felviszik az azték piramis tetejére, hogy a feláldozás után onnan gurítsák le, illetve Quintana is alászáll az alagút mélyére, ahol a három rablógyilkos várja lesben állva, majd épp a két dimenzió határán, miután sietősen elindult felfelé a kijárat felé, a forgóajtónál csap le rá (Pacheco, 2003: 87). Mint látjuk, az idősíkok is egymásba tolódnak, a mexikói történelem hatszáz évét felölelő múlt találkozik a jelen pillanattal, amely a nyitott szöveg végén válik igazán jelentőssé, amikor is szükségképpen visszairányít bennünket a kiindulópontra: Andrés Quintana elveszett az éjszakában, amint azt a rendőri jelentés hírül adta. Mintha csak Borges Alefje valósult volna meg, amelyben az egész világegyetem minden zuga egyszerre láthatóvá vált, minden helye és minden időpontja egy időben és minden szemszögből (Borges, 1998).

Hasonlóképpen szembeötlő az elbeszélői hang megsokszorozódása, hisz a külső heterodiegetikus narrátor mellett Quintana elbeszélésében folyamatosan jelen van a második személyű – formailag magázódó – elbeszélő, aki Keller kapitányra mintegy jövendölésként ráolvassa a történetét. Mindez pedig Keller első személyben elbeszélt gondolataival vegyül. Andrés Quintana személyes történetét is meg-megszakítják belső monológszerű részek, amelyeket tipográfiailag, gondolatjelekkel tagolva is elkülönít a szöveg. Ily módon az implicit olvasó sem menekülhet, menthetetlenül bevonódik a fikció világába, a szöveg hipnózisa beszippantja, amint a két halálra rémült szereplővel azonosul, párhuzamos egymásmellettiségükben egyrészt a mitikus rituálé, másrészt a modern világ bűncselekményének áldozatává válik. Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tudatállapotok megsokszorozódásának jeleit sem, amelyek az elbeszélő- és fikciósíkok említett verzióinak egyenes következményei: az emlékezet, az álom, a megfigyelés, az észlelés, a reprezentáció folyamatainak nézőpontváltásokkal gazdagított tárháza (Scholz, 2002: 192).

Az ősi prehispán mítosz egyáltalán nem nosztalgikus vagy idealizált utópisztikus felhanggal jelenik meg a szövegben, hanem épp ellenkezőleg: misztikus jellegéből adódóan sokkal inkább a gótikus horror megképzésének fontos eleme. „A prehispán mítosz gótikus verziója" tehát a realista ábrázolásmódtól eltávolodva az eredettörténetek egyfajta alternatív olvasatát kínálja, amelyben az ősi kultúrák legendái, istenalakjai a kollektív képzelet által kelnek életre, és válnak az irodalmi fantasztikum matériájává (Calvo Díaz, 2019: 198). Ilyeténképpen illeszkedik Pacheco novellája a mitikus terror posztmodern kategóriájába, olyan más szövegek sorába, mint például Artemio de Valle-Arizpe „La llorona" (1936), Bernardo Esquinca „Año cero" (2010) vagy Carlos Fuentes „Chac Mool" (1954)

című elbeszélései (Calvo Díaz, 2019). Nyilvánvalónak tűnik, hogy ezekben a szövegekben az irodalom nem pusztán a mítosz autentifikációjának tere, hanem sokkal dinamikusabb viszonyt létesít az ősi hagyománnyal: dekonstruálja, átírja, parodizálja, újraéli vagy épp jelenvalóvá teszi, hogy csak néhány lehetséges viszonyulást említsünk. Mindenesetre egészen biztosan állítható, hogy túllép a korábbi, közvetlen szociopolitikai olvasaton (Calvo Díaz, 2019: 198).

A szimultán technika, a genette-i metalepszis (Genette, 2006), számos intertextuális vonatkozást is felvet. Az ősi világ szakralitása mint máig élő és az Antropológiai Múzeumon túl, a legprózaibb hétköznapiságunkban is markánsan jelen lévő kulturális szubsztrátum, vagy épp a metró földalatti labirintusa, amely a külső világ duplikátumaként is értelmezhető, Julio Cortázar számos jól ismert szövegét juttatja eszünkbe, az „Éjszaka hanyatt fekve" vagy az „Egy zsebben talált kézirat" címűt. De az írógép, az író-fordító alakja is a „Nagyítás" című novella cortázari dilemmáját idézi (Scholz, 2002: 64). A latin-amerikai szerzőkön kívül persze előkerül Joyce, Proust, Csehov vagy Maupassant is.

A szöveg metanarratív jellege, az alkotás nehézségeire, gyötrelmes képtelenségére tett folyamatos utalások sora, a legalább két idősík, az ősi és a mai modern Mexikó egymásra vonatkoztatása, a történelemnek nem pusztán újraolvasását, hanem egyértelmű megkérdőjelezését, degradálást is sugallja (Scholz, 2002: 64). A frusztrált fordító kétnyelvűsége angol nyelvű részekkel, vagy a mexikói spanyolban amúgy is gyakori anglicizmusokkal tarkítja a szöveget, amint saját fordításának pontatlanságait, a különféle verziók ügyetlenségeit, a fordítás lehetetlenségét taglalja. Mindezeken és a már említett irodalmi vonatkozásokon túl számos más, irodalmon kívül eső szövegtípus is megjelenik az elbeszélésben, mint például rock-számok szövegei, utcai feliratok, falfirkák, észak-amerikai hírlapok címei, vagy épp a szöveget indító rendőrségi hirdetmény. Andrés Quintana az amerikai veterán történetét barátja, Ricardo Arbeláez kérésére írja, aki – mint mondja – új folyóiratot szeretne útjára indítani, és ehhez kérne tőle az első számba egy novellát. A folyóirat nem irodalmi jellegű lenne, inkább az *Esquire*, a *Playboy*, a *Penthouse és The New Yorker* kommersz keveréke (Pacheco, 2003: 69). Más művészeti ágak is jelen vannak, például a zene mindkét történetszálban, az ősi rítust kísérő dallam, illetve a modern rockzene (*Where's your mamma gone?*). Az auditív hatáson kívül, a vizualitás is értelemképző funkciót kap. Explicit módon – többek között – Carlos Fuentes erőteljesen vizuális eszközökkel operáló gótikus elbeszélését, az *Aura* címűt idézi meg, amelynek a második személyű elbeszélő technikáján keresztül Pacheco maró öngúnnyal viszonyul a saját szövegéhez.[3] Joseph Losey *Titkos*

3 Kutasy Mercédesz Carlos Fuentes másik elbeszélésében, „La muñeca reina", azaz „A babakirálynő" címűben mutatja be a mexikói gyarmati vizuális szubsztrátum értelemképző szerepét (Kutasy, 2014).

szertartás című filmje egy másik, az argentin Marco Denevi ugyanezen a címen megjelent kisregényének ismert gótikus történetét juttatja eszünkbe (Pacheco, 2003: 78). A vizuális megjelenítés további eszközei, pontosabban éppen Andrés képének hiánya a szöveg legelején pedig képi metaforaként anticipálja a történet végkimenetelét, vagyis hogy miképpen "írja ki" magát az író saját szövegéből. Teszi mindezt könyörtelen cinizmussal a szöveg megalkotásának lehetetlenségét tematizálva, önnön szövegének kritikáját is beemelve. Ricardo Arbeláez, a sok szenvedés árán elkészült elbeszélés, a „Barbár ünnep" visszautasításakor kifigurázza Andrés írását, aki szerinte eltörpül az őt megelőző világirodalom nagyjaihoz képest. Nem kevesebbet állít, mint hogy Andrés szövege az egész mexikói irodalom gyenge utánzata. Andrés Borges ismert gondolatával próbál védekezni, ám ez sokkal inkább ráébreszti önnön nevetségességére: „Már mindent megírtak. Minden novella egy másik novellából sarjad. De végül is védhetetlen a kritikád, kivéve a Fuentes-célzást. Egyetlen művét sem olvastam. Nem olvasok mexikói irodalmat… Szellemi egészségem érdekében. – Andrés későn fogta fel, hogy üresen csengenek a vesztesek gőgjével mondott szavai." (Pacheco, 2003: 83) A kegyelemdöfést pedig Ricardo a kétszáz dollárral adja meg neki, amelyet annak ellenére átad, hogy a novellát nem fogadja el. Az érvei megalázóan sértőek: „A gringók nagyon profik, nagyon maximalisták. Ha háromszor képesek átíratni egy recenziót, gondolhatod, hogy mit várnak el egy novellától. És figyelj, a pénz semmire sem kötelez: bármelyik *helyi* lapban elsütheted a történetedet" (Pacheco, 2003: 85). Közvetlenül a pénz okozza majd Andrés vesztét, hiszen amikor a három látszólag szundikáló utas mellett a metrókocsiban előveszi a dollárköteget, óvatlansága egyenes következményeként történik meg a tragédia. A forgóajtó tehát a szöveg egészére vonatkozóan nyer jelképes értelmet, hiszen nemcsak a két sík határát jelzi, hanem a forgó mozgása az önmagába való visszatérést, a sok kijárat ellenére a menekülés képtelenségét, az ember elveszettségének univerzális érzetét szimbolizálja (Scholz, 2002: 164). A kép láttán akárcsak a szereplő, az olvasó is elbizonytalanodik, amennyiben a szétesett szöveg, a megírhatatlan novella, az eltűnt szereplő hiánya önnön irányvesztettségét tudatosítja.

A megidézett történelmi események (Fidel Castro Kubája, az 1968-as lázadások és az azokat követő megtorlások, a vietnami háború, az FBI és a CIA szerepe), illetve általában az amerikai *mass media* uralma, és nem kevésbé az értelmiség saját kultúrájával szembeni közönye kivédhetetlenül barbársághoz, önpusztításhoz vezet. Az ősi mítosz a horrorisztikus félelemmel együtt a szöveg főszereplőjévé válik, amennyiben a múlt újraolvasásának lehetőségét kínálja fel. Az újraértelmezés szükségessége ekképpen a prehispán múlt pluralitását helyezi szembe az európai racionalitás felsőbbségével, amely a felvilágosodás óta a latin-amerikai gondolkodást is uralta. A hivatalos diskurzus megkérdőjelezésével mintegy a „gyarmatosítás traumájának uralmát" ássa alá (Calvo Díaz, 2019: 198). Ezzel

az inverzióval az ősi azték szubsztrátum válik az egyedüli jelenvalóvá, s egyúttal figyelmezteti az egyént a világmindenséggel szembeni alázat szükségességére, arra az elmaradhatatlan, kötelező áldozatra, amely nélkül a Napisten haragjával találjuk szembe magunkat.

BIBLIOGRÁFIA

Benavides, Rosamel (2004), „Nostalgia azteca en un cuento de J.E. Pacheco: «La fiesta brava»", EUA: Humboldt State University, letöltés ideje: 2013. április 1.

Borges, Jorge Luis (1998), „Az Alef", ford. Benyhe János, in *Jorge Luis Borges válogatott művei. A halál és az iránytű. Elbeszélések*, Scholz László (szerk.), Budapest, Európa, 320–339.

Calvo Díaz, Karen Alejandra, „Ciudad, terror y mito: la concepción del gótico literario desde el mito prehispánico en los cuentos *La llorona* de Artemio del Valle-Arizpe, *La fiesta brava* de José Emilio Pacheco y *Año Cero* de Bernardo Esquinca", *Mitologías hoy. Revista de pensamiento, crítica y estudios literarios latinoamericanos* 2019/19 (június), 195–213, letöltés ideje: 2022. február 3.

Cortázar, Julio (2005), „Éjszaka hanyatt fekve", ford. Csép Attila, in *Rítusok*, Budapest, L'Harmattan, 219–227.

Cortázar, Julio (2005), „Egy zsebben talált kézirat", ford. Scholz László, in *Rítusok*, Budapest, L'Harmattan, 79–91.

Cortázar, Julio (2005), „Nagyítás", ford. Imrei Andrea, in *Átjárók*, Budapest, L'Harmattan, 218–233.

Díez, Luis Alfonso, „La narrativa fantasmática de José Emilio Pacheco", *Texto crítico* 1976/5, 103–114.

Duncan, Cynthia, „The Fantastic as a Vehicle of Social Criticism en José Emilio Pacheco's «La fiesta brava»", *Chasqui: Revista de literatura hispanoamericana* 14, 1985/2-3 (február-május), 3–13.

Genette, Gérard (2006), *Metalepszis. Az alakzattól a fikcióig*, ford. Z. Varga Zoltán, Pozsony, Kalligram.

Jung, Carl Gustav (1993), *Az ember és szimbólumai*, ford. Matolcsi Ágnes, Budapest, Göncöl Kiadó.

Kutasy Mercédesz (2014), „«Porcelán, viasz, pamut». Egy gyarmati ikonográfiai típus tovább élése Carlos Fuentes *A babakirálynő* című novellájában", in *Kitekintések és bepillantások: alkotói eljárások és olvasói szerepek a latin-amerikai irodalomban. Lazarillo – Fiatal hispanisták tanulmányai*, Menczel Gabriella, Tompa Rozália (szerk.), Budapest, ELTE BTK Spanyol Tanszék, 33–40.

Meléndez, A. Gabriel, „Lo fantástico en los cuentos de José Emilio Pacheco", *Confluencia* 4, 1988/1, EUA, University of Northen Colorado, 97–107, letöltés ideje: 2022. február 3.

Olea Franco, Rafael (2006), „De la ansiedad de influencias: Borges en Pacheco", in Popovic Karic, Pol, Chávez Pérez, Fidel. (mtsai.), *José Emilio Pacheco: perspectivas críticas*, México, Siglo XXI Eds., 30–52.

Pacheco, José Emilio (2003), „*Barbár ünnep*", ford. Scholz László, in *Harc a párduccal. Modern mexikói elbeszélések*, Scholz László (szerk.), Budapest, Nagyvilág, 59–87.

Pacheco, José Emilio (2010), „La fiesta brava", *El principio del placer*, México, Eds. Era, 65–98.

Scholz, László (2002), *Los avatares de la flecha. Cuestionamiento del principio de la linearidad en el cuento moderno hispanoamericano*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca.

Verani, Hugo J. (2006), „José Emilio Pacheco: umbrales de lo fantástico", in Popovic Karic, Pol, Chávez Pérez, Fidel (mtsai.), *José Emilio Pacheco: perspectivas críticas*, México, Siglo XXI Eds.,11–29.

NOVÁK LAURA

AZ ŐRÜLET MINT A FANTÁZIA ÉS A VALÓSÁG HATÁRTERÜLETE AMPARO DÁVILA, JOSÉ EMILIO PACHECO ÉS SAMANTA SCHWEBLIN NOVELLÁIBAN

BEVEZETÉS

„Úgy gondolom, hogy a valóság eléggé zavarbaejtő”[1] (saját fordítás), nyilatkozza Samanta Schweblin egy vele készített interjú során (Schweblin, 2009). Ha továbbvisszük az írónő gondolatát, az embert körülvevő, nyugtalanító valósággal való szembenézés két leggyakoribb formája tárul fel: a racionális és a képzeletbe kapaszkodó folyamat. Az alábbi elemzés kiindulópontjául szolgáló novellák szereplői pontosan e két lehetőség közötti metszésponton mozognak, ahol, mint később kiderül, a valódi őrület lakozik. Kitűnően illusztrálják ezt a felvetést a spanyol írónő, Laia Soler gondolatai: „Létezik egy szó, amely leírja a fantázia és a valóság keveredésének pillanatát: az őrület” (saját fordítás, Soler, 2013).[2]

Jelen tanulmány olvasói tehát egy irodalmi barangolás résztvevői lehetnek a XX-XXI. századi latin-amerikai novellák rengetegében, amelynek során a fantázia és a valóság határterületére tévedve az előzetesen kitűzött célunk nem más, mint az őrület esszenciájának feltárása Amparo Dávila „La señorita Julia” [„Julia

1 „Yo creo que la realidad es muy perturbadora.” Az interjúból vett idézeteket itt és a továbbiakban saját fordításban közlöm.

2 „Existe una palabra para definir el momento en que fantasía y realidad se mezclan: locura.”

kisasszony"],[3] José Emilio Pacheco „Valami a sötétben" és Samanta Schweblin „A madárevő" című elbeszélésében. Dávila művében egy fiatal hajadon megbolondulásának lehetünk tanúi, aki patkányok jelenlétét hallucinálja, és mindent megtesz azért, hogy kiirtsa őket. Pacheco szövegében egy házaspár egy elszigetelt, szigorú szabályokkal rendelkező falu közösségébe való sikertelen beilleszkedését mesélik el a narrátorok különböző szemszögekből, olyan fantasztikus elemek kíséretében mint például egy macskafejű farkaskutya vagy a házat a homályba taszító, sötét szél; a novella végül kegyetlen tragédiába torkollik, ugyanis az összetartó szomszédok feldarabolják az új bérlőket. Végül pedig Schweblin történetében egy tinédzser lány, Sara étkezési szokásainak megváltozását követhetjük figyelemmel, méghozzá az édesapa szemszögéből; ahogyan azt a cím is jól jelzi, az új szokás nem más, mint az élő verebekkel való rendszeres és kizárólagos táplálkozás.

Habár a tárgyalt művek fő témája nem feltétlenül az őrület, az egyéb textuális elemek jelenléte alátámasztja a jelen tanulmány csapásirányát, amikor ezen az elemzői ösvényen indul el. Amellett, hogy Dávila elbeszélése a megszállottságot tematizálja, és konkrét utalást is találunk erre vonatkozóan („őrült világ" [Dávila, 2009: 60])[4], ez a jelző ebben az esetben mégsem a főszereplőhöz, hanem az őt körülvevő világhoz köthető. Ugyanezt a jelenséget megtaláljuk „A madárevő" című novellában is, ahol a mű elején nem a főszereplő, Sara, hanem édesanyja, Silvia tűnik fel őrültként, ő vezeti majd be az olvasót ebbe a furcsa légkörbe, valamint kiemeli annak a valószínűtlenségét, hogy a lánya élő madarakat fogyaszt: „Biztos azt fogod mondani, hogy túlzok, hogy megőrültem […]" [Schweblin, 2010: 68]; „– Aha… Te meghibbantál?" [70]). És valóban: a szövegben az édesanya jelenti az őrület kiindulópontját, ahogy azt nem sokkal később az édesapa, Martín gondolatai is alátámasztják: „Igazán bájos teremtés volt a lelkem, de ez a két szó elég volt ahhoz, hogy fölfogjam, valami nincs rendben ezzel a lánnyal, *nyilván valami problémája van az anyjával*" (69, kiemelés tőlem), utal vissza a korábbi „őrült" megnevezésre, vagyis implicit módon mind az anyát, mind a lányt őrültként jellemzi. Mindeközben a „Valami a sötétben" című novellában a fertőzés kerül említésre, amit a szomszédság szerint minden valószínűséggel az új házbérlők hordoznak, amely utal mind az őrületre, mind az újak és a régiek közti alá-fölé rendeltségi viszonyra. Továbbá egy bizonyos undort is tetten érhetünk abban, ahogy az új házaspár felé fordulnak, ugyanis egyfajta betegségként jelennek meg a falu szemében: „Azt hittük, elég lesz […] a padláson rozsdásodó fűnyírók közül – *a fertőzéstől való félelem nélkül* – kölcsönadni nekik egyet" (Pacheco, 2014: 197, kiemelés tőlem).

3 Az Amparo Dávila elbeszéléséből idézett részleteket az elemzés során saját fordításban közlöm.

4 „Mundo enloquecido"

ÉSZSZERŰSÉG ÉS KÉPZELET, VALÓSÁG ÉS FANTÁZIA

Ha az irodalom óceánjában úszkálunk és a felszín alatti őrület után kutatunk, megannyi kritikus elméletét hívhatjuk segítségül az elemzéshez. Frédéric Gros elgondolása szerint az őrület feloldja a mű és az élet közti kapcsot, más szóval a valóságtól távol helyezi el a művet, egészen pontosan az irodalom területén, ami a diegézis önállósításával is együtt jár (Gros, 1994: 2). Mindeközben az olvasó számára nehezebbé válhat bizonyos motivációk feltárása a tárgyalt szövegekben, de talán ebben rejlik az őrület lényege: a szövegek megközelítésekor az értelem helyett az ösztönei figyelembevételére készteti az olvasót. Ezek után felmerülhet a kérdés: lényünk melyik részére fejt ki hatást, hol formálódik az őrület? Alain Niderst definíciója alapján „a bolondság nem egyéb, mint a képzelet szabálytalan működése" (Foucault, 2004: 324), azonban mindezzel ellentétben a XX. század nagy francia gondolkodója, Michel Foucault megjegyzi, Voltaire az emberi agyat teszi felelőssé az őrületért, amely természetéből adódóan bukik el, ugyanis elkerülhetetlen, hogy működésében ne lépjenek fel bizonyos zavarok. Mindeközben Foucault azt is megemlíti, hogy a XII. és XIII. századi közvélemény feltételezése szerint az őrület a test és lélek egészére hatást gyakorol.

Az őrület vizsgálata során a legtudatosabb kutató is ösztönösen az észszerűséggel való összehasonlításba botlik: megjelenhet ellentétes pólusként, vagy olyan elemként, amelynek hiánya őrületet vált ki. Freud szerint az őrültek nyelvezete egy olyan, a „józan" emberek számára ismeretlen kód- és jelrendszer, amely igenis logikus alapokon áll (Gros, 1994: 4), vagyis fellelhető benne az észszerűség. A jelen tanulmányban vizsgáltak alapján egyetértünk Foucault állításával, miszerint az észszerűség elválaszthatatlan az őrülettől, amely az előbbi nélkül elvesztené értékét és jelentését (García Canal, 2007: 50). Tehát a két elem kiegészíti egymást, lévén, hogy az egyik jelenléte nélkül a másik is megszűnne. Az elemzett novellákban e két szféra, az őrület és az észszerűség békés együttélése elengedhetetlen a szereplők belső világának egyensúlyához. Dávila azt állítja, írásművészete mindig is a fantázia és a valóság közti határvonalon mozgott, és hogy számára a valóságban pont annyi fantázia van, mint amennyi valóság a fantáziában (Bravo Alatriste, 2008: 144). Mindezek alapján elengedhetetlenné válik a két univerzum tulajdonságainak és megnyilvánulásának vizsgálata az általunk példaként hozott három elbeszélésben.

Dávila szövegében a patkányok létezéséről való információhiány teremt helyet a képzelet számára, majd mindez kiegészül azzal a ténnyel, miszerint a főszereplő a hallani vélt hangot automatikusan racionalizálja, és egy hétköznapi állatéval azonosítja. Emellett Julia túlzott rendszerességén és tisztaságmániáján keresztül talán éppen az őrület által létrejött rendellenes világ visszaszorítására törekszik. Schweblin elbeszélésében Sara szüleinek meglepett, aggódó, a madárevéstől iszonyodó reakciója képviseli a valóság világát, illetve egyfajta optimizmust Martín

részéről, aki mintegy mentőövként végső elkeseredésében megjegyzi, hogy élő verebeket fogyasztani „nem olyan káros, mint a drog" (Schweblin, 2010: 74). A fantázia jelenlétére az édesapa konzervfüggősége és a szereplők közti kommunikációhiány utal, vagyis a tény, hogy Martín tudatában van lánya problémájának és a megoldásra vonatkozó ötletekkel is rendelkezik, ám hiába, hiszen mégsem képes komolyabb lépéseket tenni annak érdekében, hogy közelebbi kapcsolatba kerüljön Sarával és elhárítsa a fenyegető végkifejletet.

A 18. században a felvilágosodás kapcsán elterjedt nézetek szerint a fényről az észszerűségre, míg González Moreno meglátásai alapján a sötétségről a képzelet szférájára asszociálhatunk, ahol a kreativitás és a szabad képzettársítás nyer teret (Negrete Sandoval, 2019: 178). Pacheco elbeszélésében a fantasztikumhoz kapcsolható jelenetek éjszaka történnek, ami magával hozza a hangok – vagy hiányuk – felerősödését (ugatás/nyávogás, csend) és a korlátozott tájékozódást. Így elkerülhetetlen lesz villanyt oltani az állat kereséséhez, illetve ilyen módon válik lehetetlenné annak beazonosítása. Amint a házaspár megpillantja az állatot, minden fényforrás kialszik, és ezáltal a fantasztikum berobban a novellába, mint egy „sötét szél, ami a homály felé taszította a házat" (Pacheco, 2014: 195).

Míg az irodalmi művekben a képzelet világa általában vizuális képek által jelenik meg, addig Dávila történetében mindebből keveset tapasztalunk meg, hiszen a patkány hangja lesz az, ami zavart kelt az elbeszélés valóságában. Ezen felül Julia gyakran zárva tartott szeme a racionális elemek ritkaságára figyelmeztet, amennyiben a szemeket az intelligencia és az észszerűség forrásaként értelmezzük. A racionalitás és a feltételezett patkányzaj elmélete azonban az utolsó jelenetben teljes egészében megbukik, amikor Julia egyik kedvenc ruhadarabját szorítja magához, miközben bosszút emleget az állatok ellen. Az olvasó számára ezen a ponton válik evidenssé a főszereplő őrülete: nincs és nem is volt egyetlen patkány sem, legalábbis a valóság síkján.

Az automatikus azonosítási folyamat vezeti el a főszereplőt ahhoz a – mint tudjuk, hamis – „meggyőződéshez, hogy ezek az állatok élete végéig üldözni fogják" (Dávila, 2009: 63)[5], ami Foucault gondolatai alapján (ahogy azt később látni fogjuk) az őrület esszenciáját rejti magában. Ez a bizonyosság csupán korlátozott számú megoldási kísérletet tesz lehetővé: szakembert hívni, csapdákat állítani, mérget kitenni vagy egyéb anyagokkal kísérletezni a laboratóriumban. Ezek a próbálkozások mind racionális formát öltenek, ám végül nem érik el a céljukat, ezáltal az észszerűség kudarcát és haszontalanságát kiemelő eszközként is értelmezhetjük őket. Tehát Julia „az ürességben maradt"[6] (62), „vakon járkálva a sötétben"[7] (62),

5 „Convicción de que aquellos animales la perseguirían hasta el último día de su vida."

6 „Se había quedado en el vacío"

7 „Girando a ciegas en lo oscuro"

ami Negrete Sandoval gondolatai szerint ahhoz a vágyhoz vezeti a főszereplőt, hogy átlépje az észszerűség ürességének határait (Negrete Sandoval, 2019: 172).

Schweblin kihagyásokkal és a magyarázatok hiányával ösztönzi az olvasót, hogy aktívan vegyen részt a történet értelmezésében. Az elbeszélésben minden apró logikai nyom kudarcot vall: habár madarakat fogyasztani nem olyan káros, mint a drog, és Sara számára akár egy elmegyógyintézet is megoldást jelenthetne, az érzelmek és a szeretet hiánya által keletkezett ürességet lehetetlen betölteni egy másik űrrel, vagyis a szülők passzivitásával. Így kerül felszínre a szenvtelen modern világ kudarca, valamint a főszereplő vágya a valódi emberi kapcsolatokra, amelyet a lány talán a furcsa szokás formájában tár a szülei elé.

Bár a Pacheco-történetben a ház törékenysége („silány anyagokból tákolták össze néhány óra alatt, hogy ne legyen tartós […]; nyitott, légies, csupaüveg ház" [Pacheco, 2014: 196]) magyarázatul szolgál a tényre, miszerint a szél a sötétségbe taszítja a házat, egyúttal azt a bizonytalanságot is szimbolizálja, amellyel az új lakók kénytelenek szembenézni egy olyan szokatlan faluban, ahol nem alkalmazhatóak a jól megszokott törvények. Sőt, a házak egyformasága, „a fémszínű hold valószerűtlen ragyogásába burkolózott" (194) utca az ész homályos állapotára hívják fel a figyelmet. Ezekkel az elemekkel a szerző a logika kudarcára is utal.

„A madárevő" című elbeszélés elemzésében vizsgált fikció világához köthető egyetlen elemet talán abban a jelenetben érhetjük tetten, ahol Sara a nappaliban ülve mereng, miközben tekintetével a kertet pásztázza. Mivel kizárólag az édesapa szemszögéből ismerjük a történéseket, nehezebben vonhatunk le következtetéseket a lány belső, érzelmi világára vonatkozóan, habár ez a szinte meditatív állapot alátámasztja a fantázia jelenlétét. Dávila novellájában több textuális utalással is ebbe az irányba tereli az olvasót: „egy halvány lepel homályba burkolta tekintetét" (Dávila, 2009: 39)[8]; a kötés, mint szabadidős tevékenység a gondolatok szövésére is vonatkozhat; a zene jelenléte a fantáziát tematizálja; a szekrény kinyitásának mozzanata pedig a mentális világba való belépést szimbolizálja, ahogy az az utolsó jelenetben egyértelművé válik az olvasó számára. Mi több, éppen az alvás hiánya készteti a főszereplőt arra, hogy a valós világon belül létrehozza azt az álomban felbukkanó, elképzelt univerzumot, ami aztán elszigeteli Juliát a környezetétől. A ház így a fikció területévé válik, és a főszereplőt mind a racionalitástól, mind az emberi kapcsolatoktól megfosztja (ezt a folyamatot például tetten érhetjük abban, ahogy Julia egyre kevesebbet találkozik kérőjével, De Luna úrral).

Amennyiben Alain Niderst definíciójából indulunk ki, amely szerint az őrület a „képzelet szabálytalan működése" (Foucault, 2004: 324), úgy lehetőségünk nyílik az elbeszéléseknek egy másodlagos síkon történő értelmezésére is. Habár Schweblin novellájából hiányzik egy pártatlan, külső szemlélő kontrasztív véle-

8 „Un velo tibio le nubló la vista"

ménye, az élő verebek elfogyasztásának ténye, valamint Sara mint a szülők képzeletének szüleménye úgy is értelmezhető, ahogy Dávila történetében a patkányok jelenléte Julia kisasszony házában.[9] Mi több, a Pacheco novellájában felmerülő félelem a szereplők gyermekként való azonosításához vezethet, akiknek a fantáziavilágában, illetve rémálmában cseppet sem meglepő egy macskafejű farkaskutya jelenléte. Ilyen módon az események csupán az új lakók kitalációi, hiszen egyedül ők érzékelik a furcsa, „már-nem-állat lényt" (Pacheco, 2014: 195), amely talán nem is létezik. Amennyiben a fantasztikus állat hangját a házbérlők, míg a házaspárt a szomszédság szimbólumaként értelmezzük, tudomást szerezhetünk a két csoport közti kapcsolat típusáról. Az újak (akár a macskafejű farkaskutya) szeretnének beilleszkedni, miközben a régiek (akár a bérlők), akiknek nincs ínyére a hétköznapi rend efféle felborulása, mindenáron kiűznék a betolakodókat. Következésképpen azt is feltételezhetjük, hogy a házaspár nem is létezik, csupán a szomszédok megszállottságának kivetülése.

A falu lakói a maga szigorú szabályokkal elzárt, civilizációtól távoli társadalmát egy elmegyógyintézethez is hasonlíthatjuk, ahol a szomszédokat párhuzamba állíthatjuk a „betegekkel", ők találják ki a bérlők személyét, illetve a mű történéseit. Mivel ez a feltételezés könnyedén vitatható, hiszen az „Első felvonás" eseményei nem feltétlenül szolgáltatnának okot a kegyetlen kivégzésre, érdemes egy újabb szállal kiegészíteni ezt a felvetést, amely jobban alátámasztja az állítást. Talán a novella elbeszélője, aki az elmegyógyintézet egyik betege és a szigorú szomszédság tagja, skizofréniában szenved, így a történet megalkotása során egyszerre támadója és támogatója az új lakók ügyének, ugyanis mindkét csoport szerves tagjának érzi magát. Ezzel a másodlagos síkon történő értelmezéssel egyúttal fel is oldódik a szereplői, narrátori és írói szerepek közötti határ, és a beteg szomszéd tölti be mindhárom szerepkört. Ez a gondolatmenet lehet a magyarázat arra is, hogy a „Második felvonás" elbeszélője hogyan képes az új bérlők házában történt eseményekről tanúként beszámolni úgy, hogy ő maga nincs is jelen („A nő a férje fejéhez vágta, hogy eddig miért nem foglalkozott a fűnyírással" [Pacheco, 2014: 197]), és ezáltal mindentudó elbeszélőnek is tekinthető. A skizofrén-elmélet alapján pedig a végkifejlet gyilkossága az alteregótól való megszabadulás vágyaként, avagy az őrület lerombolására való törekvésként is felfogható. Ebből kifolyólag ezen a síkon valójában Julia kisasszony, Sara szülei és a szomszédok közössége az, akiket megszállottnak, vagy őrültnek nevezhetünk.

A racionális és irracionális univerzum elemzése során világossá válik tehát, hogy a valóság elemei között az alábbi elemeket tarthatjuk számon: az észszerű

9 Dávila művében a két elemzett sík megegyezik egymással, így tehát az őrület megfeleltethető mind a fantázia rendellenességének, mind a valóság és a képzelet közötti határ elmosódásának (amelyről a későbbiekben esik majd szó).

problémamegoldási kísérletek, az ismeretlen helyzetek automatikus racionalizálása, majd azok kudarca, amely a passzivitásban, a cselekvés hiányában, avagy bizonytalanságot keltő ellentmondásokban nyilvánul meg. Ezzel ellentétben a képzelet világában legfőképpen az érzelmekre vagy azok hiányára helyeződik a hangsúly, illetve arra a másodlagos síkra, amelyben a patkányok, Sara és a házaspár csupán Julia, a szülők, valamint a szomszédság képzeletének szüleményei.

A KÉT VILÁG TALÁLKOZÁSA: AHOL VALÓSÁG ÉS FANTÁZIA ÖSSZEFOLYIK

Amparo Dávila kapcsán érdemes megállni egy pillanatra és elgondolkodni Luis Mario Schneider idézetén, amelyben az írónő elbeszéléseinek alapvető jellegzetességeit tárja fel. Schneider állítása szerint Dávila „a megfogható valósággal együtt az álomvilágot is elutasítja. Lényeit bizonyosan a két világ határán helyezi el, azon a küszöbön, ahol a dolgok fokozatosan eltávolodnak a valóságtól, anélkül, hogy elveszítenék vele a kapcsolatot vagy a fantasztikumba olvadnának" (saját fordítás, Gutiérrez Piña, 2019: 21)[10]. Emellett José Emilio Pacheco az *El viento distante* című kötetben megjelenő novellái a szerző fantasztikus történetei közé tartoznak, amelyek egy rideg, olykor brutális hangulatot idéznek meg (Bockus Aponte, 1979: 7–8), illetve a hétköznapi és a horrorisztikus szintjei közti, homályos határok mentén mozognak (Oviedo, 1997: 280).

Ellentétben a kritikusok nagy többségével, akik fantasztikusnak titulálják Samanta Schweblin irodalmát, az írónő maga többször is azt nyilatkozta, hogy rendkívüli érdeklődéssel tölti el az a „rés, ami a fantasztikum és a realizmus között található" (saját fordítás, Garrido, 2014: 338)[11]. Vagyis a fantasztikusként kategorizált műveiben finoman közelít a realista ábrázolásmódhoz, miközben a sötétséget és az embertelenséget keresi egy egészen apró kiindulópontból, „épp csak egy halk zajból" (341)[12], mi több, művei középpontjába a nyugtalanságot helyezi (335). Jesús Rodero megfogalmazása szerint Schweblin egy XX. század végi posztfantasztikus mozgalom tagja, amelyben kétségkívül feloldódik az ezredfordulóig érvényes, a valószerű és valószerűtlen közt megbúvó feszültség (Brescia, 2020: 136).

10 „Rechaza el mundo onírico, a la vez que el realismo objetivable. Certeramente ubica sus creaciones en el justo límite, en el umbral en que los seres y las cosas van abandonando la realidad sin dejar de tener jamás algo de atadura a ella, y sin sumergirse en lo fantástico."

11 „Brecha que hay entre el fantástico y el realista"

12 „Desde un ruido apenas"

Patricia Rosas Lopátegui egyik interjúja során Dávila a következő gondolatokat fejtette ki: „számomra a józan ész és az őrültség közt egy finom, vékony szál húzódik, ami egyszer csak elszakad, és a józan ember teljesen elmebajossá válik, mintha megszakadt volna benne valami. Meglehetősen foglalkoztat az az egyszerű lépés, amellyel átjuthatunk az őrület és a józan ész közti tereken" (saját fordítás, Negrete Sandoval, 166)[13]. Mindezek alapján az őrület és a józan ész közti határ meghúzása állandó jelenség az írónő műveiben. Következésképp világos, hogy mindhárom alkotó egyfajta határélményt fogalmaz meg novelláiban, vagyis az olvasót a valóság szélére taszítják, miközben a tökéletes bizonytalanság ködébe burkolják. Habár az elbeszélői technikák mindegyikük esetében sajátosságokban bővelkednek, mindig képesek felépíteni egy jól behatárolt narratív világot, amelyben valószerűnek hathat a történet; mindemellett átjárhatóvá teszik a határokat, szabad utat engedve annak a jelenségnek, amit elemzésünk őrületként határoz meg.

A Miguel de Unamuno *Köd* című regényéből vett idézet kiválóan illeszkedik a témához: "csakis azok élik az életet ébren, akik tudatában vannak annak, hogy álmodnak, mint ahogy csak az értelmes, aki tudja magáról, hogy bolond." (Unamuno, ford. Litvai Nelli, 2021: 23–24)[14], más szóval az őrület a tudatban találja meg valódi természetét. Michel Foucault is hasonló következtetésre jut, amikor *A bolondság története a klasszicizmus korában* című könyvében körülírja az őrület valódi lényegét. Véleménye szerint az őrület a meggyőződés és a percepció közötti különbségtételen nyugszik, amit kiválóan illusztrál a francia orvos, Sauvages példája is: „aki kancsalít és kettősen lát, az nem bolond, szemben azzal, aki kettősen lát, és tényleg azt hiszi, két ember áll előtte" (Foucault, 2004: 296). Az őrületről való feltevését Foucault egy képi elem abszolút igazságként való felfogására és alkalmazására alapozza, amikor az ember „hagyja, hogy rabul ejtse a képzet közvetlen elevensége" (325). Gondolatmenetét egy másik szemléletes példával erősíti meg: „Az az ember, aki azt képzeli magáról, hogy üvegből fújták, nem bolond, mivel bárkinek támadhat álmában ilyen képzete; de bolondnak minősül, ha ebből arra következtet, hogy teste törékeny, hogy bármelyik porcikája könnyen eltörhet" (326).

A rövid elméleti kitérő után kanyarodjunk vissza az elemzett novellákhoz. Felmerülhet, hogy a fantáziát gyakran értelmezik a szenvedéstől menekülők búvóhelyeként vagy reményteli képek tárházaként, ahol békesség honol, viszont Dávila elbeszélésében ennek épp az ellenkezője történik: pontosan a ház, az ismerős és családias, ugyanakkor hangoktól hemzsegő környezet lesz az a hely, ahová Julia

13 „Para mí entre la cordura y la locura existe un hilo tan fino, tan sutil, que en un momento dado se rompe, y una persona cuerda pasa a la insania total, así como algo que se cortó. Tengo mucha preocupación por ese paso tan fácil que se puede dar entre la locura y la cordura."

14 „Sólo está de veras despierto el que tiene conciencia de estar soñando, como sólo está de veras cuerdo el que tiene conciencia de su locura."

kétségbeesésében elzárkózik a (feltehetően) képzelt patkányok elől, amelyek a társadalom megítélése szerint undorító és visszataszító állatok, ebből adódóan pedig a piszokhoz társíthatóak. Így egy ellentmondás jön létre az észszerűség és az őrület dualitásának vonatkozásában, hiszen míg az előbbi a ház hétköznapiságával, rendjével, tisztaságával és kiszámíthatóságával azonosítható („jó ízléssel és rendkívüli tisztasággal tartotta rendben [a házat]" [Dávila, 2009: 56])[15], addig az utóbbi a belső világ bizonytalanságával, rendellenességével és az egyensúly hiányával kapcsolható össze („Julia kisasszony memóriája már nem a régi" [56])[16], a két pólus közötti ingadozás pedig folyamatos.

Lévén, hogy a helyzet normalizálásának lehetetlensége a mentális probléma (képzelt zaj) és a racionális megoldási kísérlet (kísérletezés patkánymérgekkel) összeegyeztethetetlen jellegéből fakad, elengedhetetlen a két univerzum közti kapcsolat elemzése. Valóság és fikció tulajdonképpen éppen akkor egyesülnek, amikor Julia képzelete működésbe lép, megszállottsága pedig kihat a valóságra. Ez alapján az őrületet úgy definiálhatjuk, mint a tudat alatti meggyőződést a fantázia és a valóság univerzumainak együttéléséről és egyesüléséről, vagyis az emberi értelem határainak eltörlését, amely az ítélőképesség működésében is zavart okozhat. Dávila novellájában az őrület a dőlt betűs szerkesztésmód révén grafikailag is kiemelkedik: „*most már tényleg megtalálom őket…*" (Dávila, 2009: 63)[17]. Ebben az esetben a Schellingtől származó gondolat körvonalazódik: „mindaz, ami titok, tehát rejtettnek kellett volna maradnia, mégis föltárult" (Freud, 1998: 67), hiszen Julia fantáziavilága átlépte a saját határait és behatolt a számára idegen valóság területére, és ettől egy bizonyos anomália, rendellenesség és egyensúlyhiány érzete keletkezik. Ilyen formán az a lehetőség is felmerül, hogy mindkét teret teljesen nyitottnak, illetve rögzített határok nélküli, átjárható tartományoknak fogjuk fel, amely arra a konklúzióra vezérel, hogy a két világ megfelelő kezelése kizárólag az egyén felelőssége.

Schweblin szövegében a tér szintjeinek elemzéséhez szükséges megvizsgálnunk a madár jelentését, amely Chevalier szimbólumszótára szerint a szabadságot, illetve röptével az ég és a föld közti kapcsolatot jelképezi, azaz egyfajta közvetítőként működik e két világ között (Chevalier, 1986: 154). Elemzésünkben az égi és a földi világ az észszerűség és a fantázia szféráival azonosítható. Lévén, hogy a műben a madár kalitkába, cipősdobozba, vagy a főszereplő gyomrába zárva jelenik meg, képtelen lesz az átvitt értelemben vett közvetítő feladatát véghezvinni. A képzelet és a valóság egy bizonytalan térré olvad össze. Ez az egyesülés Sara alakjában

15 „Ella la tenía arreglada con buen gusto y escrupulosamente limpia"

16 „La memoria de la señorita Julia no era como antes". A memória gyengesége egyfajta mentális rendellenességre is utalhat, ennek értelmében mind az észszerűség, mind a képzelet elbukik.

17 „Ahora si las encuentro..."

testesül meg, hiszen a madár elfogyasztása által metaforikusan ő is madárrá válik, és így az ő személyében egyesül a valóság és a képzelet világa – őbenne, akit, ha implicit módon is, de őrültnek tekintenek a szülei. Ez a gondolat megerősítést nyer az elbeszélés zárójelenetében, ahol az édesapa nagy nehézségek árán megpróbál lemenni az emeletről a földszintre, és mozgásában tetten érhetjük a valóságot illető vacillálását (Alonso-Collada, 2014: 142–143). Ám végül beletörődik a helyzetbe és egyértelműen az őrület elfogadása felé hajlik. Ezáltal a lépcső a két univerzum közötti megkülönböztetés lehetetlensége és az átjárhatóság szimbólumává válik, amely egyszerre az őrület kifejezésére is szolgál.

Az eddig megfogalmazott gondolatok birtokában az elemzés bátran elmélyedhet a „Valami a sötétben" című elbeszélésben és a fantasztikum műfajában, ahol a téma egyik legfontosabb teoretikusa, Tzvetan Todorov megállapítása szerint „a fantasztikus novellák általában olyan átlagembereket mutatnak be, akik a valóságban élnek, de hirtelen a megmagyarázhatatlannal találják szemben magukat" (saját fordítás, Bravo Alatriste, 2008: 133)[18]. Ugyanez történik a házaspárral, akik nem tudják, hogyan reagáljanak, amikor a hátsókertjükben a macskafejű farkaskutyába botlanak, és rabjaivá válnak annak a felsőbb erőnek, amely darabokra töri az addig érvényben lévő normalitást. A fantasztikum kiemelkedő jegye tehát a valóság két szintjének jelenléte: a hétköznapi és a rémisztő vagy szokatlan keveredése. A két szféra közti határvonal – ahogy az őrület esetében – apránként mosódik el, méghozzá olyan kifinomultsággal, amely jelentős hatást gyakorol az olvasó konkrét világról alkotott képére (Oviedo, 1997: 280). Más szóval az olvasó egy reális és egy irreális univerzum folyamatos megkülönböztetésének és konfliktusának a tanúja, ez lesz a feszültség fő forrása, és mind a szereplőkben, mind az olvasóban bizonytalanságot idéz elő (Meléndez, 1988: 97).

Az elemzés ezen pontján kiváló segítségként szolgál a „kísérteties" fogalma, amely számtalanszor kéz a kézben jár a fantasztikummal, ugyanis mindkét esetben az ismerős és a megmagyarázhatatlan kapcsolata hozza létre az irodalmi művek sajátos hangulatát. Sigmund Freud elmélete alapján a német *unheimlich* kifejezésnek megfeleltethető „kísérteties" a *heimlich* ellentéte, ami valami „bennfentes, otthonos, kies, ismerős, bizalmas" (Freud, 1998: 66) dologra utal, ennek következtében a „kísérteties" egyfajta nyugtalanságot és rémületet kiváltó elem. Meglepő módon ez a két szó hasonló asszociációkat idézhet elő, hiszen ahogy Freud is megjegyzi, a *heimlich* a rejtett, veszélyes, lappangó jelentést is magára öltheti, ezzel pedig a kétértelműség felé hajlik, és megegyezik ellentétével, az *unheimlich*-hel. „A »kísérteties« [tehát] az ijesztőnek az a fajtája, ami valami régóta ismert, bensőséges dologra vezethető vissza" (66). Ez a gondolat tökéletesen il-

18 „El relato fantástico nos presenta por lo general a hombres que, como nosotros, habitan el mundo real pero que de pronto, se encuentran ante lo inexplicable"

leszkedik az őrület itt megfogalmazott értelmezéséhez, amennyiben a racionális és az irracionális világ olyan mértékben összeolvad, hogy a két szféra megkülönböztetésének lehetetlensége meggyőzi az olvasót.

Mi több, a *heimlich* és az *unheimlich* közötti szemantikai egyezés jóval szorosabban kapcsolja össze az ismerős és a nyugtalanító hangulatát, ahogyan az Pacheco novellájában is történik a macskafejű farkaskutya formájában. A furcsa és rejtőzködő állat nyávogáshoz vagy ugatáshoz hasonló hangot ad ki, ami egyértelműen ismerős és hétköznapi hangnak számít. Az ellentétes érzékelések efféle vegyülése a fantasztikumot meghatározó *unheimlich* kiváltását idézi elő, ezen felül pedig az őrület lényegét is kifejezi, hiszen kiegészül Freud gondolatával: „gyakran és könnyen kísérteties lehet az, ha a valóság és a fantázia közötti határok elmosódnak" (Freud, 1998: 76). Tehát amellett, hogy olyan hétköznapi állatok jelennek meg, mint a macska, a farkas és a kutya, ezek fúziója kétségkívül egy, a természetfeletti univerzumhoz tartozó szörnyet mutat be, és ezzel megtestesíti a két szféra találkozását.

A két különböző világ összemosódása kapcsán elengedhetetlen a küszöbmotívum vizsgálata, amely Udo Becker definíciója szerint „az egyik helyről a másikra, az egyik szituációból a másikba való átjutás egyértelmű szimbóluma, mi több, egy korábbi és egy későbbi állapot közötti választóvonalé is" (Castro, 2019: 264). A küszöbmotívum tehát a racionális és az irracionális világ közti határátlépést és határsértést jelöli, amely mindhárom műben egy-egy hangforráshoz, illetve a megmagyarázhatatlanhoz kapcsolható. Dávila elbeszélésében egy ismeretlen, de patkányokéhoz hasonlítható hang jelenik meg, valamint a szekrényajtóé, amely leleplezi a szereplő őrültségét. „A madárevőben" a lépcső testesíti meg az édesapa vacillálását, de a veréb sivítása, a vízcsobogás és a mosdókagyló hangja is küszöbmotívumként írható le. Pacheco novellájában a macskafejű farkaskutya hangja, majd látványa testesíti meg a küszöbmotívumot, habár az utóbbi esetben érdemes megemlíteni, hogy mind a fantasztikum betolakodását jelző szél, mind a fantasztikus történések helyszínéül szolgáló hátsó udvar küszöbként működik, hiszen felhívják a figyelmet az őrület folyamatos jelenlétére.

Andrea Castro a küszöbmotívum és a gótikus irodalom való összehasonlításakor onnan indul ki, ahol egy „természetfeletti tér jelenléte dominál, és ahol józan ésszel megmagyarázhatatlan dolgok történnek" (Castro, 2019: 270). Pontosan ez történik a „Valami a sötétben" című elbeszélésben is, ahol az állat (melynek tulajdonságai ellehetetlenítik önnön létezését) belép a valóság területére és ott jelentős zavart kelt. Azonban Dávila és Schweblin műveiben nem teljesülnek ugyanezek a feltételek, hiszen a tény, hogy a főszereplő megbolondul a vélhetően patkányoktól származó hangtól, vagy élő verebeket eszik, Schweblin megfogalmazásában valószínűtlen, de racionális megközelítéssel gond nélkül megmagyarázható (Jossa, 2019: 505), ezáltal pedig a neofantasztikum kategóriájába sorolhatjuk. A probléma

fő forrása tehát egy átjárható híd létrejötte a normális és az abnormális univerzum között, amely valószínűtlenséget sugároz (505–506).

Ezen felül a három elbeszélés további közös jegyeként a kijutás lehetetlenségét fedezzük fel: Julia története őrületének kinyilatkoztatásával ér véget, amint kedvenc kendőjével folytat „párbeszédet"; Sara édesapja belenyugszik a lánya újonnan felvett szokásába; az új bérlőket kegyetlenül meggyilkolja a szomszédok közössége. Erre az elhatárolódásra, illetve a hermetikusan elzárt világba való integrációra kizárólag a hétköznapitól való eltávolodással kerülhet sor, miközben a természetes és a természetfeletti szférák egyesülnek (Castro, 2019: 261), habár mégis érdemes elemezni a valóság és a képzelet univerzumát. Kétség sem fér hozzá tehát, hogy a küszöb egy olyan „tér, [ami] a kulturális renden *kívül* esik, ugyanakkor egy körülhatárolt téren *belül* található" (267). „Ez az ellentmondás, amely szerint a *bent kint* van, vagy éppen a *kint* van *bent*, aktualizálja a határok összemosását" (268), amely ahhoz a megállapításhoz vezet, hogy létezik egy „határterület", a határok pedig megkérdőjelezhetőek (261). Következésképpen a küszöbmotívum segítségével éppen a valóság és a fantázia a narratív szövegen belüli összefolyása, valamint e két szféra konfliktusa tárható fel, és ezáltal jön létre az a köztes tér, ahol valóság és fantázia már nem különül el egymástól.

KONKLÚZIÓK

Jelen tanulmány legfontosabb megállapítása, hogy a tárgyalt művekben az őrület két világ találkozása során keletkezett határterületen bontakozik ki. Cristina Rivera Garza *Nadie me hará llorar* című, egy elmegyógyintézetben játszódó regénye kapcsán Sánchez-Blake rugalmas kategóriának véli az őrületet, vagyis az őrület és a józanság közt egy előre nem meghatározott, szubjektív határt tár fel (Sánchez-Blake, 2009: 21–22). Így tehát a józannak titulált szereplők nézőpontja fontos szerepet kap abban, hogy kit is tekintsen őrültnek az olvasó. Innen ered az őrület vizsgálatának igazi nehézsége, hiszen valódi esszenciája a szubjektivitásban, a nézőpontok különbözőségében lakozik. Amellett, hogy ez a jellegzetesség akadályokat állít az objektív elemzés elé, egyúttal lehetőséget biztosít arra is, hogy az olvasó – ahelyett, hogy Juliát, Sarát és a házaspárt azonnal őrülteknek könyvelné el –, levetkőzhesse az előítéleteit és miután közelebbről is megvizsgálta a felszín alatt, az őrület legmélyén rejlő indokokat, magára ölthesse az elfogadást.

Felvetülhet még egy újabb szál, amellyel tovább szőhető az elemzés fonala: az ellipszis, az információhiány, a képlékeny hely- és időmegjelölés, az ellentmondások és a kétértelműség által a vizsgált elbeszélések mindegyike az őrületbe kergeti az olvasót, még akkor is, ha az előbb felsorolt eszközök nem feltétlenül

ebből a célból díszítik a novellákat. Sokszor kerülhet így kellemetlen helyzetbe az, aki ezeknek a történeteknek az olvasására adja a fejét. Ezt kitűnően szemléltetik a már említett Schweblin interjúban elhangzott szavak: „Az embernek az az érzése támad, hogy igen, a szereplő őrült, de akár lehetne józan is" (Schweblin, 2009).[19]

Dávila szövege kapcsán elmondható, hogy a mindentudó elbeszélő különböző feltételezések révén az ellentmondások ösvényére vezeti az olvasót, mindeközben pedig Julia gondolatait, nyugtalanságát és kétségbeesését is közvetíti. Sőt mi több, igen meggyőzően zárul az elbeszélés, mely végül leleplezi a patkányok fiktív mivoltát. Schweblin szövegében a nyugodt, ártatlan, majd a vad, elvetemült és vérmaszatos kislány képének összeegyeztethetetlen mivolta, továbbá a rejtélyes és visszataszító madárevés aktusa mind zűrzavart keltenek az olvasó képzeletében, míg Pacheco műve az elbeszélés kettősségével és folyamatos ellentmondásokkal éri el, hogy ne derülhessen fény arra, kik is a valódi őrültek: a házaspár vagy a szomszédság.

Bátran állíthatjuk tehát, hogy a novellák hűek maradnak eredeti céljukhoz: tökéletes bizonytalanságot sugároznak, és arra ösztönzik az olvasót, hogy elinduljon az őrület rejtett határterületének felfedezésére. Így végül eljuthat arra a pontra, hogy megértse: valójában minden szereplő őrületének megvan a maga belső logikája, a mögötte rejlő ok és a racionalitás, amely leghatékonyabban a metaforikus jelenetek olvasói dekódolása során kerülhet felszínre, és ezzel arra ösztönzi az olvasót, hogy aktív befogadóként olvassa a szöveget.

BIBLIOGRÁFIA

Bockus Aponte, Bárbara, „José Emilio Pacheco, cuentista", *Journal of Spanish Studies: Twentieth Century* 1979/1, 5–21.

Bravo Alatriste, Paula Kitzia, „Amparo Dávila y las cuentistas. Del género fantástico en el Medio Siglo", *Temas y Variaciones de Literautra,* 2008/30, 133–155.

Brescia, Pablo, „Femeninos horrores fantásticos: Schweblin, Enríquez y (antes) Fernández", *Orillas,* 2020/9, 133–151.

Castro, Andrea (2019), „A küszöbmotívum és a liminális tér", ford. Tóth Kamilla, in Báder Petra és Menczel Gabriella (szerk.), Sardiñas, José Miguel (vál.): *A fantasztikus irodalom elméletei Spanyol-Amerikában*, Budapest, ELTE BTK Spanyol Nyelvi és Irodalmi Tanszék, 263–270.

Chevalier, Jean (1986), *Diccionario de los símbolos*, Barcelona, Editorial Herder.

Dávila, Amparo (2009), „La señorita Julia", in *Cuentos reunidos*, México, Fondo de Cultura Económica, 56–64.

Foucault, Michel (2004), *A bolondság története a klasszicizmus korában*, ford. Sujtó László, Budapest, Atlantisz.

19 „Uno tiene esta sensación de que sí, bueno, el personaje está loco, pero podría no estarlo"

Freud, Sigmund (1998), „A kísérteties", ford. Bókay Antal és Erős Ferenc, in Bókay Antal és Erős Ferenc (szerk.), *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*, Budapest, Filum Kiadó, 65–82.

García Canal, María Inés, „Foucault, filósofo del espacio", *Versión. Estudios de Comunicación y Política* 2007/9, 43–68.

Garrido, Paula G. (2014), „Las formas de lo irreal en la cuentística de seis escritoras argentinas contemporáneas: Luisa Axpe, Liliana Díaz Mindurry, Fernanda García Curten, Paola Kaufmann, Mariana Enríquez y Samanta Schweblin", Tesis doctoral, Cincinatti, Universidad de Cincinnati.

Gros, Frédéric, „Literatura y Locura", *Magazine Littéraire* 1994/325, 46–48.

Gutiérrez Piña, Claudia L. (2019), „Autobiografía y autofiguración de Amparo Dávila: Un descenso al infierno", in Gutiérrez Piña, Claudia L. Tapia Vázquez, Jazmín G., Castro Rocha, Rogelio (szerk.), *Un mundo de sombras camina a mi lado. Estudios críticos de la obra de Amparo Dávila,* México, Editorial Colofón, 15–48.

Jossa, Emanuela (2019), „Narrar la distancia. Una lectura de los cuentos de Samanta Schweblin", in Regazzoni, Susanna és Cecere, Fabiola (szerk.), *America: il racconto di un continente | América: el relato de un continente*, Venezia, Edizioni Ca'Foscari, Biblioteca di Rassegna iberistica, vol. 14., 501–514.

Meléndez, Gabriel A., „Lo fantástico en los cuentos de José Emilio Pacheco", *Confluencia IV* 1988/1, 97–107.

Negrete Sandoval, Julia Erika (2019), „El sustrato romántico en «La señorita Julia» y «El espejo» de Amparo Dávila", in Claudia L. Gutiérrez Piña, Jazmín G. Tapia Vázquez és Rogelio Castro Rocha (szerk.), *Un mundo de sombras camina a mi lado. Estudios críticos de la obra de Amparo Dávila*, México, Editorial Colofón, 165–190.

Alonso-Collada, Inés Ordiz, „Estrategias ficcionales de lo insólito: la literatura gótica frente a la literatura fantástica", *Badebec,* 2014/6, 138–168.

Oviedo, José Miguel (1997): „José Emilio Pacheco, cuentista", in Valcárcel, Eva (szerk), *El cuento hispanoamericano del siglo XX. Teoría y práctica,* A Coruña, Universidad de A Coruña, 277–280.

Pacheco, José Emilio: „Valami a sötétben", ford. Báder Petra, *Műhely,* 2014/5, 194–197.

Sánchez-Blake, Elvira, „Locura y literatura: La otra mirada", *La manzana de la Discordia* 2009/8, 15–23.

Soler, Laia (2013), *Los días que nos esperan*, Barcelona, Plataforma Editorial, Digitális kiadás.

Schweblin, Samanta (2009), "Schweblin, Samanta en Cuentomilibro.com habla de *Pájaros en la boca*", 2009. december 11, https://www.youtube.com/watch?v=cCUqOvgJgEg, letöltés ideje: 2022.01.29.

Schweblin, Samanta (2010), "A madárevő", in *A madárevő*, ford. Kertes Gábor, Budapest, Nyitott Könyvműhely, 67–89.

Unamuno, Miguel de (2021), *Köd*, ford. Litvai Nelli, Budapest, L'Harmattan.

VÁRNAI GINA

RETTEGÉS, BORZONGÁS, GYERMEKKOR ÉS HUMOR FERNANDO IWASAKI *HALOTTI KELENGYE* CÍMŰ MIKROFIKCIÓS KÖTETÉBEN

„Hacsak valamiféle
könyörtelen nevelés meg nem
akadályozza, eredendően minden
gyermek gótikus.”[1]

(Julio Cortázar)

Tanulmányomban Iwasaki *Halotti kelengye* című kötetének négy, szabadon választott egypercesét vizsgálom: milyen irodalmi eszközök segítségével éri el ezekben az alkotásokban azt a különlegesen félhomályos, hullaszagú miliőt, amely a kötet szövegeit körbelengi? Ezen a nyomon elindulva válaszokat keresek arra, hogyan képes mégis feloldódni ez a hátborzongató hangulat a fanyar humor folyamában, milyen műveleteken keresztül történik meg ez a finomodási folyamat. Miképpen működteti ez a finom kettősség – a félelmetes és a humoros találkozási pontjainál – a szövegek gépezetét? Ezek mellett kitérek majd a történetekben felbukkanó szereplők kvalitásaira, mennyiben és hogyan járulnak hozzá ennek

1 „Salvo que una educación implacable se le cruce en el camino, todo niño es en principio gótico.” A tanulmányban szereplő idézeteket minden esetben saját fordításban közlöm.

a rejtélyes hangulatnak a megteremtéséhez, különös tekintettel a gyermek karakterek szerepére.

A *Halotti kelengye* című kötetet 2004-ben adták ki először, 2019-ben pedig a kilencedik kiadás is napvilágot látott. 2018-ban, azonos címmel jelent meg a könyv 15 elbeszélését megjelenítő képregény. Iwasaki szerint a könyv sikere és hosszú élete egyrészt a rémisztő hangulatnak, másrészt a szövegek extrém rövidségének köszönhető. Iwasaki véleménye könnyen alátámasztható, hiszen az egyre gyorsuló világ kialakította szokásrendszerek szemmel láthatóan megváltoztatták az új, fiatal közönség igényeit, főleg a filmművészet területén, de nyilvánvalóan az olvasóközönségre is hatást gyakorolnak ezek a tendenciák. Érvényes tehát az a felvetés, miszerint a XXI. századi olvasó előszeretettel fogyasztja a rövid, tömör ugyanakkor erőteljes darabokat. Anna Boccuti Lagmanovichot idézi *La microficción en las antologías: un balance crítico* [*A mikrofikció az antológiákban: egy kritikai mérce*] (2018) című cikkében, ahol az említett műfajnak nem a rövidségét, hanem a gyorsaságát hangsúlyozza:

> [...] nem annyira a szöveg anyagára, mintsem annak befogadására összpontosít, mindenekelőtt az olvasási aktusra és annak hatásaira: a mikrofikciós történetek tehát nem mások, mint „szédítő mesék". Ez a gyorsaság nagyon precízen megformált szerkezetre épül, aminek köszönhetően a szöveg elejétől fogva a vége felé száguld, vagy a legelejétől kezdve sejteti a történet csattanóját. (Boccuti, 2018, 9).[2]

A latin-amerikai mikrofikció műfaja – ahogy azt manapság értjük – az ötvenes és hetvenes évek között született. Első képviselői között olyan nagy nevek szerepeltek, mint Jorge Luis Borges, Adolfo Bioy Casares és Julio Cortázar, akik „írásaikkal újraértelmezték a műfajt, merészen szembeszállva a konvenciókkal és a műfaji keretekkel" (Boccuti, 2018: 9).[3] Ugyanebben a cikkben Boccuti felhívja a figyelmet arra a jelenségre, hogy a mikrofikció különös népszerűségnek örvend Latin-Amerikában, aminek egyik oka, hogy a latin-amerikai irodalom saját képére tudta formálni ezt a műfajt, ezáltal hitelességet és egyediséget kölcsönzött neki.

2 „[...] más que de brevedad se debe hablar de »rapidez«, poniendo el énfasis no tanto en la materialidad del texto sino en su recepción, entendida como el acto de la lectura y sus efectos: los microrrelatos no serían otra cosa que »relatos vertiginosos«. Esta rapidez se obtiene mediante una cuidadosa construcción formal, gracias a la que el texto parece »precipitar« hacia el final, o implicar el final desde el comienzo."

3 „con su escritura provocativamente desafiaban y reinventaban las convenciones y los códigos de los géneros."

CÍMEK ÉS EPIGRÁFOK

A *Halotti kelengye* cím arra a köztes világra utal, amely a kötet több darabjának is színtere. A halotti kelengye elkészítésének aktusa, a holttest felöltöztetése, feldíszítése olyan különleges körülmények között zajlik, amelyben a történés résztvevői valamiféle kizökkent tér-idő egységben találkoznak. A mozdulatlan test ugyan még a halott személy részét képezi, de a lélek már továbbállt, elhagyta kézzelfogható formáját. A hozzátartozóknak adatik még egy utolsó alkalom, hogy megérintsék, méltó módon díszbe öltöztessék, kedvenc tárgyaival útjára bocsássák halottukat. Tulajdonképpen ez az utolsó valós alkalom, ahol az élő és a holt találkozhatnak, ahol az élő kapcsolatba léphet az élettelennel, anélkül, hogy szellemidézésen, vagy más spirituális eseményen kellene részt vennie. A következő négy mikrofikciós történetben olyan irreális, paranormális vagy fiktív találkozási lehetőségek tárulnak fel élők és holtak között, amelyek egy természetfeletti, félélő-félholt univerzumba kalauzolják az olvasót. Éppen ez a köztes minőség az – és ezt erősíti az elbeszélői hang élő vagy holt mivoltának kibogozhatatlansága –, ami miatt kialakulhat ez a hátborzongató, hidegrázós érzés az olvasóban.

Ez a fajta horrorisztikus humor-keverék a kötet első oldalaitól kezdve – az epigráfokat is beleértve – működésbe lép, és összekötő szálként is szolgál az egyes novellák között. Iwasaki a horrorisztikus irodalom legnagyobb képviselőinek (például Poe, Lovecraft, Borges) félelemről, rettegésről szóló elhíresült idézeteit, mélybe szántó aforizmáit használja fel, miután egy teljesen hétköznapi jelenetből kiragadott, a fogorvosnál elhangzó felszólítást ékel be: „És most nyissa ki a száját" (Iwasaki, 2019: 4),[4] aminek a szerzője egy fiktív fogorvos. Tudjuk, hogy az epigráfoknak mint paratextuális elemeknek mekkora hatalma van egy adott mű felett: utalhatnak a szerző pozíciójára a mű lehetséges értelmezési lehetőségeit illetően, és nem ritkán hordoznak a mű lényegére vonatkozó tartalmat. Egy ilyen rövid, szellemes viccet elrejteni a könyv első oldalán egyértelmű összekacsintás az olvasóval.

NE ÁLLJ SZÓBA IDEGENEKKEL

A *Ne állj szóba idegenekkel* című novellában a vészjósló hangulat forrása a gyermek (vagy kiskamasz) elbeszélő létezése vagy nem-létezése között feszülő bizonytalanság. Az elbeszélő kislány titokzatos kapcsolatba lépett egy pedofil hajlamú férfival, aki visszaélt a lánygyermek naivitásával, bántalmazta és – habár

4 „Y ahora, abra la boca."

homályos a történeti szál – valószínűleg meg is ölte őt. A kislány elbeszélő megnyilvánulása homályos, metafizikai síkra kerül. Ez az elbeszélői hang a túlvilágról szól hozzánk, mintha a valóság és egy földöntúli közeg közt lebegne. A történet nem a cselekményszálak bonyolult szövedékétől válik erőteljessé, hanem az élet és halál közt lebegő színtértől, valamint a gyermek karakter meghatározhatatlan, szellemszerű ábrázolásmódjától.

Ahogy Ellen Lambrechts fogalmaz a mű kapcsán: „… a rémületet a bizonytalanság okozza; amint a főszereplő vagy az olvasó azt tapasztalja, hogy elveszti arra való képességét, hogy felismerje és elméjével uralja a valóságot, metafizikai félelmet vagy kísérteties rémületet él át" (Lambrechts, 2018: 106).[5] Az *A kísérteties* című cikkében Freud Jentsch gondolatait idézi: „Az elbeszélés által keltett kísérteties hatás egyik legbiztosabb művészi eszköze – írja Jentsch – azon alapul, hogy az olvasót bizonytalanságban hagyjuk: vajon egy figurában személyt, vagy automatát tudhat-e maga előtt, ráadásul tesszük ezt úgy, hogy a bizonytalanság nem kerül figyelmének gyújtópontjába…" (Freud, 1998: 252).

Jentschnek ez a gondolata érvényesnek bizonyul Iwasakinak ennél az elbeszélésénél is. Maga a kétely alkalmazása a szereplő minőségének (élő vagy holt) meghatározásában a kötet több darabjánál is megjelenik, és nagy szerepet játszik a kísérteties hatás megszületésében. Iwasaki még egy tényezővel fokozza az olvasóban a nyugtalanító, hátborzongató érzést: a szellemként jelen lévő kislányt áldozat szerepbe helyezi. A történetben a főszereplőnek ez a három körülménye hordozza a legnagyobb feszültséget. Ezt tovább fokozza a pedofil Agustín műhelyének ábrázolása, amelyet az elbeszélő kínzókamraként fest le, ahol hegyes tárgyakat, szúró, vágó, égetőszerszámokat rejteget.

> Agustín műhelyében csomó olyan dolog van, ami vág, szúr, megéget. Van neki egy szétszerelt repülője is. Egy szép napon majd útra kelünk, és elrepülünk messzire. Azért is tette múltkor az orromra a varázskendőt, mert a repülőn szédül az ember, és hozzá kell szoknom. Azután már nem emlékszem semmire: irtó erős parfümszag, valami álomféle, amelyben a tengerpartról sétálok hazafele, és sok-sok éles, szúró, égető dolog (Iwasaki, 2019: 44).[6]

5 „[...] el miedo o el terror deriva de la vacilación: al ver anulada su capacidad para captar y dominar – con la mente – la realidad, el protagonista y/o el lector sentirá(n) un miedo metafísico o terror fantástico."

6 „En el taller de Agustín hay muchas cosas que cortan y queman y pinchan. También tiene un avión desarmado que un día servirá para volar e irnos de viaje. Por eso me puso el pañuelo mágico en la nariz, porque los aviones marean y tengo que acostumbrarme. Después ya no me acuerdo de nada: una colonia bien fuerte, un sueño como regresando de la playa y muchas cosas que cortan y queman y pinchan."

Ez a jelenet önmagában véve is rendkívül sötét és vészjósló, a gyermek karakter szubjektív, naiv leírásmódja pedig még visszataszítóbbá teszi. Elképzelhetjük ugyanezt a térmegjelenítést egy egyes szám harmadik személyű, mindentudó elbeszélő szemszögéből; könnyen rájövünk, hogy ez a hátborzongató hangulat csakis a kislány karakter ártatlan hangján keresztül érhető el. A gyermek karakterek használata az ilyen horrorisztikus elbeszélésekben természetesen nem Iwasaki találmánya, hanem egy olyan irodalmi toposzról van szó, amely számos latin-amerikai regényben és novellában felbukkan. Gondoljunk csak Carlos Fuentes *La muñeca reina* (1964) című novellájára, amely két ponton is egyezik Iwasaki mikrofikciós történetével: mindkét esetben felmerül a kétely a főszereplő valóságosságát illetően, ráadásul ez a lebegő karakter mindkét történetben egy kiskorú lány. Az ártatlanság és a rossz (vagy ismeretlen) jelenlétének egymás mellé helyezése fontos szerepet játszik a feszültség fenntartásában, és a borzalom megkomponálásában.

A fentebb idézett tanulmányban Freud azt állítja, hogy a félelem az ismeretlenből, az idegenségből fakad, és ez a félelem a gyermekkorban gyökerezik (Freud, 1998: 257). A határokat nem ismerő, végtelen gyermeki képzeletbe – amely kevésbé veti alá magát a józan ész hatalmának – a természetfelettit érintő gondolatok könnyedebben hatolnak be. Minél szélesebbek az elme szűrőjének lyukai, annál kevésbé válogatják és különböztetik meg a mentális ingereket, azaz egyre inkább elmosódnak a valóság és fiktív között húzódó határvonalak; így a gyermeki elme mindig is kiváló vadászterületet jelent a félelem számára.

A kötet ötödik kiadásának utószavában Iwasaki megjegyzi: „Mióta a *Halotti kelengyé*t publikáltam, az olvasók folyton azt kérdezik, mennyit merítettem Poe, Lovecraft vagy Hoffmann történeteiből, és hiába mondom nekik, hogy éppen a nagyanyám házában történt események készítettek fel arra, hogy Poe-t, Lovecraftot és Hoffmannt olvassak" (Iwasaki, 2019: 109).[7] Ugyanebben az interjúban mesél néhány anekdotát arról, hogy gyermekkorában micsoda szörnyűséges, kísérteties élményeket élt át a nagyszülői házban, ám épp ezek az események inspirálták őt eme gyászos mikrofikciók megírására. Az *El salón antiguo* [*Az öreg szoba*] című történet is valós eseményeken alapul, amelyről a szerző a következő visszaemlékezésében ír:

> [...] a nagyanyám limai házában volt egy különálló és nyugtalanító szoba: a Halottak Szobája, ahol az éppen elhunyt családtagjaink felett virrasztottak a rokonok. Aztán 1970-ben egy éjszakán, amikor nyolcéves voltam, rám parancsoltak, hogy aludjak ott,

7 „Desde que publiqué *Ajuar funerario,* los lectores han querido saber cuánto de Poe, Lovecraft o Hoffmann crepita en aquellas historias, pero yo trato en vano de hacerles ver que fueron las historias de la casa de mi abuela las que me prepararon para leer a Poe, Lovecraft y Hoffmann."

> abban a szobában. […] A bátyám és én nem mertünk éjszaka átfutni a kerten, mert bármikor összefuthattunk dédnagyanyánk haragos szellemével. A belső udvaron sem játszhattunk, mert volt a földön egy kereszt, ami azt a helyet jelölte, ahol egy kislány ugrókötelezés közben meghalt (Iwasaki, 2019: 136).[8]

Julio Cortázar – akinek *Az elfoglalt ház* című novellája lenyűgözte a kamasz Iwasakit, amint arról a *Lectorápolis* blogon közzétett interjúban is mesél (2019) – *Feljegyzések a gótikusról* (1975) című esszéjében hasonló történeteket mesél el gyermekkoráról:

> Hacsak valamiféle könyörtelen nevelés meg nem akadályozza, eredendően minden gyermek gótikus. Gyermekkorom Argentínájában a nevelés távolról sem volt könyörtelen. A kis Julio képzeletének semmi sem szabott határt, éppen ellenkezőleg, egy olyan anya szeretetét élvezte, aki irodalmi ízlését illetően igencsak gótikus volt, az őt körülevő tanítók pedig ünnepélyesen összekeverték a képzelet világát az ismeretek világával. Az otthonom – gyermeki szemmel nézve – szintén gótikus volt, persze nem építészeti szempontból, hanem a felgyülemlett szörnyűséghalom miatt, ami a tárgyakból és a hiedelmekből, a rosszul kivilágított folyosókból, és a felnőttek asztal melletti beszélgetéseiből származott. Egyszerű emberek olvasmányai és babonái járták át a hamisan meghatározott valóságot, és én már nagyon fiatal koromtól fogva tudtam, hogy farkasember járkál a teliholdas éjszakában, hogy a mandragóra az akasztófa gyümölcse, és a temetőben vérfagyasztó dolgok történnek… (Cortázar, 1975: 146–147).[9]

Cortázar és Iwasaki visszaemlékezéseit műveikkel összevetve megfigyelhetjük, milyen nyomot hagytak gyermekkori élményeik az irodalmi alkotásaikon. A tör-

8 „[…] en la casa limeña de mi abuela había un salón inquietante y distinto: el Salón de los Muertos, donde velaban a nuestros familiares a medida que iban muriendo. Y una noche de 1970, cuando tenía ocho años, me obligaron a dormir ahí […] Mi hermano mayor y yo no podíamos correr de noche por el jardín, porque podíamos encontrarnos con el espíritu irritado de nuestra bisabuela. Tampoco podíamos jugar en un patio interior, porque una cruz en el suelo señalaba el lugar donde había muerto una niña mientras saltaba a la soga."

9 „Salvo que una educación implacable se le cruce en el camino, todo niño es en principio gótico. En la Argentina de mi infancia, la educación distaba de ser implacable, y el niño Julio no vio jamás trabada su imaginación, favorecida muy al contrario por una madre sumamente gótica en sus gustos literarios y por maestras que confundían patéticamente imaginación con conocimiento. Mi casa, vista desde la perspectiva de la infancia, era también gótica, no por su arquitectura sino por la acumulación de terrores que nacía de las cosas y de las creencias, de los pasillos mal iluminados y de las conversaciones de los grandes en la sobremesa. Gente simple, las lecturas y las supersticiones permeaban una realidad mal definida, y desde muy pequeño me enteré de que el lobizón salía en las noches de luna llena, que la mandragora era un fruto de horca, que en los cementerios ocurrían cosas horripilantes."

téneteikben felsorakozó alakok, helyzetek és horrorisztikus helyszínek nagy része ezekből a felmenőiktől örökölt hiedelmeikből, fiktív történeteikből áll össze. Esszéjében Cortázar arra keresi a választ, miért olyan domináns a *Cono Sur*[10] vidékein a gótikus irodalom jelenléte. Nem ad explicit válaszokat, de miközben a témáról elmélkedik, kihangsúlyozza azt az általános szokást, miszerint ezeken a vidékeken teljesen természetes dolog, hogy a legkisebbeknek is horrortörténeteket mesélnek a szüleik, nagyszüleik. Így vezetik be őket a babonák és a természetfeletti jelenségek birodalmába. Kiemel pár nagyszerű írót, köztük a legnagyobbakat, mint Jorge Luis Borges, Horacio Quiroga, Leopoldo Lugones, Adolfo Bioy Casares és Silvina Ocampo, „[...] akiknek az életműve kisebb vagy nagyobb részt a fantasztikum (nagyon tágan értelmezett) fogalmán alapul, ami a természetfelettitől a sejtelmesig, a horrorisztikustól a szokatlanig terjed, és ahol a »gótikus« jelenléte általános" (Cortázar, 1975: 145).[11]

Úgy tűnik, hogy a gótikus irodalom angolszász hagyományai életképesek a derültebb egű földrészeken is. Esszéje végén Cortázar kihangsúlyozza, hogy azok a dél-amerikai szerzők, akik olyan sokat merítettek a nagy angolszász mesterek, mint Poe vagy Shelley műveiből, mégsem estek a balga utánzás kelepcéjébe, sőt, létre tudtak hozni egy olyan egyedi hangot, amelyen eredeti módon szólalnak meg ebben a sötét miliőjű irodalmi műfajban is.

PÁN PÉTER

Ahogy azt a címe is előre jelzi, ebben a mikrofikciós történetben is a gyermekkaraktereké a főszerep. A *Pán Péter* című egypercesben egy iskolás korú kisfiú monológján át tárul elénk egy újabb sötét, képzeletbeli világ. Nem ez az egyetlen olyan elbeszélés a kötetben, amelyben egy gyermeket szülei vagy iskolatársai zaklatnak, bántalmaznak, elnyomnak. „Az otthon és az iskola ezáltal olyan helyszínekké változnak át, ahol a gyerekek mélységes magányt élnek át, mindig attól rettegve, hogy egy anya, nagymama vagy egy apáca haragja lecsaphat rájuk" (Noguerol, 2010: 15).[12] A történet a kiskamaszok hiedelmeit, szuperhősökről való

10 Dél-Amerika déli régiójára utal, amelyhez Argentína, Brazília, Uruguay és Paraguay is tartozik. Magyarul Déli-kúp megnevezéssel is utalnak erre a vidékre.

11 „… cuya obra se basa en mayor o menor medida en lo fantástico, entendido en una acepción muy amplia que va de lo sobrenatural a lo misterioso, de lo terrorífico a lo insólito, y donde la presencia de lo específicamente »gótico« es con frecuencia perceptible."

12 „La casa y la escuela se convierten, así, en espacios donde experimentan una enorme soledad, siempre a la espera de la recriminación o el azote por parte de madres, abuelas y monjas."

fantáziálásait vetíti elénk, és megjelenik benne a képzeletük által font szövevényes háló, amelyet az iskola udvarán közösen hoznak létre. A *Pán Péter* gyermekfigurája is egy kirekesztett, védtelen fiú, aki iskolatársai zaklatását kell eltűrnie. Törékeny személyiségét finoman ábrázolja a szerző: a fiú zavarosan sorolja fel egymás után a szuperhősöket, miközben idegesen azon vacillál, hogy kinyissa-e, vagy hagyja inkább zárva az ablakot. „TELIHOLDKOR mindig bezárom az ablakokat, mert Mendoza apja a farkasember és nem akarom, hogy bemásszon a szobámba. Igazából nem kéne félnem, mert Salazar apja Batman, és ilyentájt valószínűleg már az utcákon őrködik. Inkább bezárom az ablakot, mert Merino azt mondja, az ő papája Joker, és Joker bosszút akar állni Salazar apján" (Iwasaki, 2019: 27).[13] Az időkezelés is – a jelenből hirtelen a múltba ugrálás – erősíti a valóság és a képzelet közt feszülő zavart. De valójában minek is köszönhető a hátborzongató hatás ebben a rövid történetben? Freud gondolata ismét jó kiindulási pont lehet ebben a kérdésben. Úgy véli, „a gyermekkori komplexusok okozta kísérteties hatás esetében az anyagi valóság kérdése helyett a pszichikai valóság kérdése bukkan fel" (Freud, 1998: 259). A gyermek elbeszélő képzelgései összekeverednek a mások által érzékelhető valósággal, majd végül felülkerekedik a képzelete, és átveszi az uralmat a valós események fölött, elmosva a külvilág tapintható kontúrjait. Ez a valóság-képzelet massza adja a történet tengelyét, és ebből fakad az elbeszélés nyomasztó, fojtogató légköre is. Összehasonlítva a *Ne állj szóba idegenekkel* című mikroelbeszéléssel, a feszültség itt alacsonyabb lángon ég, ami talán a popkultúrából vett elemeknek, az észak-amerikai szuperhősök megjelenítésének, és a kisfiú – *happy end*nek értelmezhető – győzelmének tudható be. Ezáltal az olvasó valamiféle lágyulási folyamatot, a rettegés érzés feloldódását is érzékelheti. Ezeknek a lágyító tényezőknek a nyomán sejlik fel a keserű humor halvány fénye. A kötetben szereplő egypercesek között itt-ott felbukkannak hasonló színezetű, humoros töltetű darabok, amelyek egyensúlyban tartják a könyv hangulatának egészét, és fenntartják az olvasó kedvét, hogy átengedhesse magát egy soron következő hátborzongató(an vicces) olvasmányélménynek.

MULTIKULTURALITÁS

Az olyan műfaji sajátosságok ellenére, mint a rövidség, tömörség a *Multikulturalitás* egy elemzésre méltó elemekben bővelkedő szöveg. Ahogy Lambrechts is José

13 „CADA VEZ QUE HAY LUNA LLENA yo cierro las ventanas de casa, porque el padre de Mendoza es el hombre lobo y no quiero que se meta en mi cuarto. En verdad no debería asustarme porque el papá de Salazar es Batman y a esas horas debería estar vigilando las calles, pero mejor cierro la ventana porque Merino dice que su padre es Joker, y Joker se la tiene jurada al papá de Salazar."

Luis Fernández Pérezt idézi esszéjében: „az egyperces esetében, amely rövidsége okán nem bírja el a felesleges szavakat, csak azokat használja fel, amelyek így vagy úgy hozzájárulnak a fantasztikum létrejöttéhez" (Lambrechts, 2019: 106).[14] Folytatva és kiegészítve ezt a gondolatot, úgy vélem, hogy a szavak gazdaságossága sok ponton képes új értékeket hozzáadni a narratív szövegekhez, mert a sűrítésen, tömörítésen keresztül egyedülálló mélységekhez és rétegekhez jutunk el. Vagy ahogy a Lambrechts által idézett Luis Fernández Pérez fogalmaz: „rövidségénél fogva, vagyis inkább csökkentett ábrázolási skálájának köszönhetően az egypercesek olyan elgondolkodtató kettősségeket rejtenek magukban, amelyek gazdagítják az értelmezési lehetőségeket" (4).[14]

A történetet egy kisfiú szemszögéből ismerjük meg, aki nemzetiségük és házi démonaik szerint vonultatja fel egymás után következő dadusait. A felszínen kibontakozik a kisfiú és az anya által elkövetett kettős gyilkosság. Áldozataik között szerepel az apa és aktuális szeretője, egy román lány, aki egyben a kisfiú utolsó dadusa is. A történet mélyéről felsejlenek egy család mindennapos problémái és tragédiái, valamint – a kötetből említett előző példák után – újra kirajzolódik egy elhanyagolt, megfélemlített gyermek figurája. A név nélkül felsorakozó gyermekcsőszök mindegyike félelmet vált ki a kisfiúból, folyamatos cseréjük pedig állandó bizonytalanságban tartja őt: „Mikor mama elküldte az ecuadori lányt, a *tintín*je elkezdett ijesztgetni…"; „Még szerencse, hogy a bolíviai csaj *muki*ja elintézte a *tintín*t" ; „Mama már nem akar több dél-amerikait …" (Iwasaki, 2019: 127).[15] Az ismétlődés és a névtelenség a hivatalbéli anyahelyettesítő szereppel vegyülve olyan kombinációt alkot, amelyben a gyereknek szüntelenül el kell viselnie a bizalmatlanság és félelem nyomasztó, minden oldalról áramló jelenlétét. A szülők egymástól, illetve fiuktól való elhidegülése egyaránt fojtogató légkört hoz létre.

A fiú érzéseit meghatározó bizalmatlanságot legérzékletesebben a szöveg elején, a kezdő mondatban olvashatjuk: „senki nem hitte el nekem, hogy..." (Iwasaki, 2019: 127).[16] Ezt követően egyetlen olyan mondat sem található a szövegben, amely felvillantaná a melegség, biztonság, családias légkör hangulatát, vagy a családtagok közti összetartozás lehetőségére utalna. Csupán egy helyen történik meg a kapcsolódás, és jön létre egy cinkostársi viszony anya és fia között: az együtt elkövetett bűntett, a kettős gyilkosság pillanatában. A gyilkosság körülményeit a Kárpátok mélyén szunnyadó, sötét kelet-európai mítosz motívumai lengik körül. A bűntett

14 „»en razón de su brevedad, o más bien, de su reducida escala de representación, los microcuentos presentan una serie de ambigüedades discursivas que enriquecen las posibilidades de lectura«. En consecuencia, el microrrelato se acerca al relato fantástico: »propende a que el lector vacile y fluctúe en los espacios de incertidumbre«."

15 „Cuando mamá despidió a la ecuatoriana me comenzó a dar miedo el *tintín*…"; Menos mal que el *muki* de la chacha boliviana se cargó al *tintín*"; Mamá ya no quería más sudamericanas …"

16 „nadie me creyó que..."

közben az apa Drakulává változik át, a dadus pedig eleve román származású, tehát Iwasaki itt egyértelmű utalásokat tesz a Vlad Ţepeş-legendára, miközben a *marimanta*-mumus beemelésével egyszerre emlékezteti az olvasót Borges *Képzelt lények könyve* című bestiáriumára. Érdekes vegyítése ez a közép-kelet európai és a latin-amerikai hiedelemvilág bugyrainak.

A komikus vonás ebből a mikrofikcióból sem hiányzik. Ebben a szövegben a mumusok közti szüntelen harc kölcsönöz humoros hangvételt a történetnek. A gyermek szereplő képzelete és az anyagi valóság közötti lebegés itt újra előbukkan és „arra sarkallja az olvasót, hogy a bizonytalanság terei között imbolyogjon" (Lambrechts, 2019: 106).[17] Így biztosított a baljós atmoszféra, a képzelt lények univerzumába való belépés pedig előkészíti a pszichikai valóság győzelmét a kézzel fogható valóság fölött. A kisfiú fantáziájában élő hiedelmek a valós és visszafordíthatatlan történések előszobái. A gyilkosság pillanatában nemcsak az anya és a fiú világa, de a képzelet és a valóság is találkoznak. Ez a furcsa *érintkezés* hasonlóan történik meg a *Pán Péter* című egypercesben: a képzelet átlép a valóságba. A történet utolsó késdöfése, amikor fény derül a kisfiú súlyos betegségére; az alakja ettől a ponttól hirtelen elgyengül, sebezhetővé válik, és még inkább kiélesedik a kontraszt személyiségének két oldala között: a kiskorú gyilkos és a beteg gyermek egyszerre vannak jelen az elbeszélő személyében.

A BARLANG

A barlang című egypercesben érdekes módon teremtődik meg a fullasztó légkör. A szöveg látszólag egy visszaemlékezés egy távoli gyermekkori estére, mikor az elbeszélő és lánytestvérei az ágy alatt játszottak. Ebben a szövegben semmiféle utalást nem találunk képzeletbeli lényekre vagy horrorisztikus természetfeletti eseményekre, valójában a kísérteties minőség sem tűnik fel benne. Ennek a mindössze tízsoros kis remekműnek a nagyszerűsége az elliptikus idő- és térkezelésből ered. Anna Boccuti azt írja a mikroelbeszélések jellemzőiről, hogy gyakran fordul elő „az idő elliptikus szerkezete (és általában véve egy elliptikus stílus használata a leírásokban), a mutatószók kétértelmű használata – amelyek csak a végkifejletnél tisztázódnak, ezzel biztosítva a váratlan csattanót" (Boccuti, 2018: 9). A meglepő fordulat a cselekmény képtelensége miatt megy végbe, amelyben valaki vélhetően évtizedeket tölt el egy olyan helyen, amely egyedül csak

17 „la construcción elíptica del tiempo narrativo (y, más en general, la preferencia por un estilo elíptico jugado en la omisión de descripciones o detalles de la historia), la utilización ambigua de los deícticos – que se aclaran sólo en el final, para garantizar un efecto sorpresivo."

számára érzékelhető. Ennek a személynek az eltűnését, felszámolódását rejtély és érthetetlenség övezi; tulajdonképpen csak úgy fejthető meg a történet rejtvénye, ha megoldókulcsnak az elbeszélő megbomlott elméjének játékát, mentális betegségét tekintjük. Az elbeszélő helyzete, jelenlegi kora és tudatállapota rejtve marad a szövegben, csupán titokzatos utalások vezetik az olvasót valamiféle megoldás felé. Az utolsó mondatnak itt is kiemelt szerep jut, mivel az „Azt hallottam, anya meghalt" (Iwasaki, 2019: 23)[18] kijelentés nem csak az idő múlását jelzi, de az elbeszélő teljes elszigetelődésére, a külvilággal való kapcsolat teljes hiányára is rávilágít. Ez a fajta kizáródás nem teljes, önkizárásnak is felfogható, mivel az elbeszélőnek van kapcsolata a külvilággal, hallja annak hangjait, ő mégis elérhetetlen a külvilág számára. Ez az elveszett, képzeletébe rekedt, az örökkévaló elszigetelődésben létező személyiség a kötet darabjaiban újra és újra visszatérő motívum. A józan ész megbomlása, illetve a személyiség teljes elvesztése is a rémületkeltés eszközei. Noguerol szintén megemlíti esszéjében ezt a jelenséget: „Szobrok, portrék, élettelen szemek és tükrök köszönnek vissza a *Halotti kelengye* tereiben, és nyomasztják a történetek szereplőit, akik saját szemükkel látják, hogyan vesztik el szép lassan a józan eszüket" (Noguerol, 2010: 16).[19] *A barlang* esetében azonban maga a tér és az önként vállalt fogság az elmezavar okozói. A barlang zárt, fénytelen tere a koporsóra enged asszociálni, a (köztes térben rekedt) narrátor állapota pedig az élőhalottakéhoz hasonló. Az elliptikus időkezelésnek köszönhetően sok értelmezési kiskapu marad nyitva az olvasó előtt, emiatt többféleképpen is feloldható ez a narratív talány.

KONKLÚZIÓ

Iwasaki fent bemutatott négy mikrofikciós alkotása kiváló példája annak, hogy az extrém rövidségű narratívák milyen mélységekbe képesek hatolni tartalmukkal és szerkezeti különlegességeikkel egyaránt. A rémisztő és a humoros elegyéből született atmoszféra olykor meghökkenti, máskor felpezsdíti a befogadót, de mindenképpen erős hatást gyakorol rá. Ahogy a japán haikuk – és itt ne feledkezzünk meg Iwasaki származásáról sem – áttetszőségükkel és precizitásukkal, úgy ezek a sötétlő egypercesek is egy halotti kelengye „fekete gyöngyei[ként]" csillognak (Iwasaki, 2019:138). Végezetül a szerző egyik kortársának, Jorge Volpinak dicsérő

18 „He oído que mamá ha muerto"

19 „Estatuas, retratos, ojos sin vida y espejos abundan en los espacios representados en *Ajuar funerario,* provocando el desasosiego de unos personajes que ven cómo pierden progresivamente la noción de sí mismos."

szavaival zárom tanulmányomat: „Fernando Iwasaki azon kevés latin-amerikai írók közé tartozik, akik váratlan és felpezsdítő módon egyesítik az intelligenciát a humorral" (Iwasaki, 2019:116).

BIBLIOGRÁFIA

Boccutti, Anna (2018), „La microficción en las antologías: un balance crítico", *Revista Microtextualidades,* https://www.academia.edu/37034702/La_microficci%C3%B3n_en_las_antolog%C3%ADas_un_balance_cr%C3%ADtico, letöltés ideje: 2022.02.19.

Cortázar, Julio, „Notas sobre lo gótico en el Río de la Plata", *Caravelle. Cahiers du monde hispanique et luso-brésilien* 1975/25, 145–151.

Freud, Sigmund (1998), „A kísérteties" ford. Bókay Antal és Erős Ferenc, in Bókay Antal és Erős Ferenc (szerk.), *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*, Budapest, Filum Kiadó, 65–82.

Iwasaki, Fernando (2019), *Ajuar funerario*, Madrid, Páginas de Espuma.

Iwasaki, Fernando (2019), *En* Ajuar funerario*, el terror y la brevedad se han confabulado para que este libro tenga una vida muy larga.* Entrevista con Fernando Iwasaki, http://www.lecturapolis.com/search/label/SOBRE%20MI, letöltés ideje: 2022.02.21.

Lambrechts, Ellen (2019), „La traducción de *Ajuar funerario* de Fernando Iwasaki: un estudio de caso de dos microrrelatos fantásticos de terror, *Tropelias: Revista de teoría de la literatura y la literatura comparada* 2019/32, 103–114.

Noguerol, Francisca (2019), „El escalofrío en la última minificción hispánica: Ajuar funerario, Fernando Iwasaki", file:///C:/Users/User/Downloads/el-escalofrio-en-la-ultima-minificcion-hispanica-ajuar-funerario-de-fernando-iwasaki%20(2).pdf, letöltés ideje: 2022.02.19.

HALÁSZ JUDIT

AZ IDENTITÁS PROBLEMATIKÁJA ROSARIO CASTELLANOS *BALÚN CANÁN* CÍMŰ REGÉNYÉBEN

Rosario Castellanos Figueroa (1925–1974), mexikói költő és írónő Chiapasban, Comitán de Domínguezben, jómódú földbirtokos családban nőtt fel, ahol korán megtapasztalta a nőket és az indiánokat érintő igazságtalanságokat és társadalmi elnyomást. A szerző Rufina dajkájának történetein keresztül bepillantást nyert a maják (tzeltalok) kultúrájába, hitrendszerébe és viszontagságos életébe. E korai élmények jelentősen meghatározták későbbi irodalmi munkásságát, társadalmi szerepvállalását: hosszú küzdelmet folytatott a nők és az indiánok jogaiért. Tizenhat évesen egy időre elköszönt Chiapastól, és a fővárosban folytatta tanulmányait. 1950-ben filozófiatanári diplomát szerzett az Universidad Nacional Autónoma de México (UNAM) bölcsészettudományi karán. *Sobre la cultura femenina* [*A női kultúráról*] című szakdolgozatában arra reflektált, hogy a férfitársadalom kirekesztette a nőket a kultúra, a tudományok és a művészetek területéről. E tanulmányával az első mexikói feministaként írta be magát a történelembe, ugyanis ő mutatott rá először erre a problémára (Maldonado – Álvarez, 2008: 91–92). Csatlakozott az 1950-es évek író- és költőgenerációjához, amelynek Carlos Fuentes, Salavador Elizondo, Ámparo Dávila és Elena Poniatowska is tagjai voltak. Az oktatást szintén fontos szerepet töltött be Castellanos életében: az UNAM-on spanyol-amerikai irodalmat, míg a Chiapasi Egyetemen jogtudományt tanított. Tuxtla Gutiérezben a Chiapasi Tudományok és Művészetek Intézetének igazgatója volt, és ugyanitt a Petul Bábszínházat vezette, ahol az indián lakosság számára oktatási céllal bábelőadásokat tartottak, hogy ezzel ösztönözzék a társadalomba való beilleszkedésüket. Fiatalon, 49 éves korában hunyt el áramütés következtében Tel Avivban, ahol nagyköveti megbízását teljesítette. Korai halála ellenére Rosario Castellanos számos jelentős prózai és lírai alkotással gazdagította a mexikói, tágabb értelemben a spanyol-amerikai irodalmat, úgymint *Poesía no eres tú* [*A*

költészet nem te vagy] (1972), *Álbum de familia* [*Családi album*] (1971), *Oficio de tinieblas* [*Szürkületi szentmise*] (1962), *Ciudad Real* (1960), *Balún Canán* (1957) valamint *Sobre la cultura femenina* [*A női kultúráról*] (2005). Az említett művek szakítanak a hagyománnyal, azaz nem idealizált, hanem realista módon közelítik meg a nő- és indiánkérdést, egyúttal nyíltan beszélnek az e két csoportot érintő diszkriminációról és társadalmi elnyomásról.

A következő oldalakon a kulturális identitás problematikáját fogom tanulmányozni Rosario Castellanos első regényében, a *Balún Canán*ban történelmi, társadalmi, földrajzi, kulturális és nyelvi szempontból. A mű egyrészt rámutat a fehérek és az őslakosok között feszülő konfliktusokra és problémákra, amelyek társadalmi, gazdasági, kulturális és nyelvi különbségekből fakadnak, másrészt az indián lakosságot érintő társadalmi kirekesztésre és elnyomásra. Vajon hogyan lehet tompítani az ellentéteket és közelebb hozni egymáshoz a két kultúrát? Hozzájárulhat-e a nyelv, az oktatás, az irodalom és a művészet a távolság csökkentéséhez? Többek között ezeket a kérdéseket veti fel Rosario Castellanos regénye. Mielőtt a művet elemezni kezdem az említett szempontok alapján, röviden áttekintem a mexikói kulturális identitás kérdésével foglalkozó elméleteket.

A (MEXIKÓI) KULTURÁLIS IDENTITÁS NYOMÁBAN

Az identitás azoknak a tulajdonságoknak az összessége, amelyek meghatároznak egy személyt, illetve egy közösséget a másikkal szemben. *A Magyar Nyelv Értelmező Kéziszótára* szerint a kultúra az emberi társadalom által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége. Gilbert Giménez úgy véli, hogy az identitás és a kultúra fogalma szorosan összekapcsolódik a szociológiában és az antropológiában, ugyanis az első a kulturális értékeinkből formálódik, amelyek nem mások, mint a nyelv, hagyomány, zene, történelem, vallás és világfelfogás. Azonban csak azok a kulturális jelenségek tartoznak az identitásunkat formáló halmazba, amelyek időtállóak és a közösség nagy része sajátjának érzi őket (Giménez, 2003: 2). Továbbá, ahogy Giménez fogalmaz, az identitás elsődleges szerepe a határ kijelölése, mely elválaszt minket „másoktól", ugyanis ezen kulturális vonások „csillagrendszerén" keresztül tudjuk megkülönböztetni magunkat másoktól (1), illetve határozzuk meg saját identitásunkat. Továbbá a kultúrát nem lehet úgy értelmezni, mint egy homogén, állandó és változatlan jelentések halmazát, hanem épp ellenkezőleg: egyszerre lehetnek változatlan, mozdulatlan és időtálló, valamint változó és mozgó egységei.

Mexikóban és a latin-amerikai országokban a függetlenedés kivívása után kezdtek el foglalkozni a kulturális identitás problematikájával. Számos koncepció szü-

letett ezen a területen, köztük a kubai antropológus, Fernando Ortiz Fernández a *transzkulturáció*ról szóló elmélete, amely bizonyos kulturális vonások elvesztését (*kultúrálatlanodás*) és új kulturális vonások elsajátítását (*neokulturáció*) foglalja magába (Scholz, 1984: 295). Megnyilvánulhat többek között a vallásban, a nyelvben, a művészetben, a hagyományokban vagy a világlátásban. Samuel Ramos úgy vélte, hogy Mexikóban és a többi latin-amerikai országban is megfigyelhető egyfajta „alsóbbrendűségi érzés", amelynek az eredetét a felfedezések és gyarmatosítás korában kell keresni (Rivera Rodas, 2009: 90). Szintén ebben az időszakban kezdődött az úgynevezett „elidegenülési folyamat", amikor az őslakosokat megfosztották a kulturális örökségüktől, amellyel mindaddig azonosultak; ez jelenség felerősödött a függetlenedés után, amikor ahelyett, hogy saját identitásukat próbálták volna feltérképezni, Európa felé fordultak és utánozni kezdték (Rivera Rodas, 2009: 90).

Ángel Rama rámutat, hogy a mexikói tudományos köröket az 1930-as években kezdte el foglalkoztatni a nemzeti identitás kérdése, amikor az ország függetlenedésének százéves évfordulóját ünnepelték: létfontosságúnak érezték, hogy visszatekintsenek a múltba és átgondolják, mit jelent mexikóinak (és latin-amerikainak) lenni. Rövidesen megszülettek az első tanulmányok és irodalmi alkotások, amelyek erre a kérdésre keresték a választ (Rivera Rodas, 2009: 90). A mexikói forradalom tovább ösztönözte a nemzeti identitás felfedezését, és számos irodalmi alkotás látott napvilágot, amelyek különböző perspektívából közelítették meg a szóban forgó kérdést. Példáként említhetjük Mariano Azuela *Odalenn* (1965, ford. Palóczi Horváth Lajos) című forradalmi regényét, Juan Rulfo *Lángoló síkság* (1970, ford. Belia Anna és Kürti Pál) című novelláskötetét vagy a *Balún Canán*t (1957), Rosario Castellanos önéletrajzi ihletésű regényét.

Mariano Picón Salas úgy véli, hogy a kulturális identitás a tradícióból ered és vele együtt formálódik; a tradíció – és következésképpen az identitás – változhat az idő előrehaladtával, képes alkalmazkodni és befolyásolni a körülményeket, amelyeket az adott kor hoz magával (Rivera Rodas, 2009: 93). Picón Salas nemcsak hangsúlyozta a tradíció változásra való képességét, hanem a tradíció megváltoztatására biztatott, és hozzátette, hogy a hagyomány nem a természetünkből ered, hanem a történelmünkből, amely folyamatosan formálja az adott közösség karakterét (Rivera Rodas, 2009: 93). Tehát minden meghatározó történelmi esemény mély nyomot hagy egy közösség „lelkében", és ezáltal a történelem az egyik legfontosabb alakító tényező egy csoport identitásának fejlődésében.

Castellanos *La tristeza del mexicano* [*A mexikóiak szomorúsága*] (1974) című esszéjében rámutatott, hogy a latin-amerikai országok még nem találtak rá az identitásukra, és úgy vélte, sok filozófus helytelenül közelítette meg az identitás kérdést: nem a mexikói lélek megismerésére törekedtek, hanem csupán önigazolást kerestek. Leginkább a „szomorú" jelzőt kifogásolja, amivel azonosítani

próbálták a mexikói jellemet (Rivera Rodas, 2009: 92). Úgy vélte, amikor elég bátorságot merítenek majd ahhoz, hogy megismerjék és a megfelelő jelzővel illessék önmagukat, ha egyszer szembe mernek nézni a felismeréssel járó következményekkel, és rádöbbennek, hogy képesek megváltoztatni az önmagukról alkotott képet, akkor születnek majd meg (94), akkor találják meg önmagukat.

A CHIAPASI KULTURÁLIS IDENTITÁS TÖRTÉNELMI PERSPEKTÍVÁBÓL

Rosario Castellanos két regénye, a *Balún Canán* (1957) és az *Oficio de tinieblas* (1962), valamint a *Ciudad Real* (1960) című novelláskötete alkotja a *Chiapasi Mondakört* (*Ciclo de Chiapas*), amelyben megismerjük az általa felvázolt régiót annak problémáival és sokszínűségével együtt. Mindhárom mű az úgynevezett *indigenismo* szellemi és irodalmi irányzatán belül született, és az indián közösséget érintő társadalmi egyenlőtlenséget és elnyomást mutatja be egy *criollo*, azaz egy fehér spanyol ajkú elbeszélő szemszögéből, és mindezt anélkül teszi, hogy idealizálná őket. A chiapasi írónő első regényében, a *Balún Canán*ban egy hétéves kislány nézőpontjából ismerjük meg a fehérek és az indiánok egymáshoz való viszonyát. Láthatjuk a két kultúra egymásnak feszülését, és az 1930-as évek derekán végbemenő társadalmi-politikai változásokat, amelyek az indiánok társadalomba való beilleszkedését és a kizsákmányolás rendszerének felszámolását hivatottak elősegíteni. Azonban a folyamat korántsem zajlik zökkenőmentesen. Egyrészt a földbirtokosok nem szeretnének lemondani az ingyen munkaerőről és a földbirtokaikról, valamint nem hajlandóak elfogadni, hogy az indiánoknak joguk van tanulni és a társadalom teljes jogú tagjaivá válni. Másrészt kulturális és nyelvi problémák is a fejlődés útjában állnak. A történetet elbeszélő kislány a szüleivel, Césarral és Zoraidával, öccsével, Marióval, az indián dajkájával és a többi indiánnal él együtt Comitánban. Amikor az indiánok fellázadnak, a család Chactajalba, a másik birtokra kényszerül menekülni, ezért a kislánynak egy rövid időre fájdalmas búcsút kell vennie a dajkájától. A második részben nem a kislány elbeszélésén keresztül ismerjük meg az eseményeket, hanem egy mindentudó narrátor tolmácsolásában, ezáltal az olvasó egy objektívebb képet kap az éppen zajló társadalmi változásokról. Ám a harmadik részben, amikor ismét az egyéni történek kerülnek fókuszba, a kislány visszaveszi a narrátor szerepét.

Chiapas lakossága évszázadokig nem mexikóinak, hanem chiapasinak vallotta magát. A terület a gyarmati korban a Guatemalai Főkapitánysághoz tartozott, de ennek az időszaknak a vége felé érdekellentétek alakultak ki Guatemalaváros és Chiapas között, ezért úgy döntöttek, önálló, független állammá szeretnének

válni, azonban akkoriban még nem rendelkeztek egy jól definiált nemzetképpel. A társadalom felső rétegei számára Chiapas jelentette az otthont, ahol születtek és ahova tartoztak. Ez a közvetlen kapcsolat állt útjába egy másik közép-amerikai tartománnyal való egyesülésnek, azonban a Mexikóhoz való csatlakozást elképzelhetőnek tartották a gazdasági érdekek miatt. Az indián közösséget nem vonták be a kérdéskör megtárgyalásába; kulturálisan elszigetelve, illetve a *criollo* társadalomból kirekesztve éltek, tehát nem volt beleszólásuk az otthonukat érintő kérdésekbe (Gutiérrez Cruz, 1990: 156). Chiapas 1822-ben csatlakozott Mexikóhoz, azonban miután leverték Agustín de Iturbidét, az Első Mexikói Birodalom császárát, újra felmerült a kérdés, hogy Guatemalához vagy Mexikóhoz szeretnének tartozni. Népszavazást írtak ki, amelynek során a lakosság a Mexikóhoz való csatlakozás mellett döntött. Erre a geopolitikai dilemmára utal a szövegben a gyerekek „határjátéka":

> […] a hátsó udvarban játszunk. ([…] ebben a határjátékban Rosalía Guatemalának, Vicenta pedig Mexikónak nevezte el magát). Összekulcsolták a kezüket, hogy megakadályozzák, hogy Mario és én továbbmehessünk; és addig faggattak minket, amíg meg nem mondtuk, hogy kivel szeretnénk tartani:
> – Én? Mexikóval.
> – *Én, én Guatemalával!* (Castellanos, 1957: 256)[1]

Azonban 1824 után, vagyis a Mexikóhoz való csatlakozást követően továbbra is az ország többi részétől elszigetelten éltek. Az időközbeni társadalmi és gazdasági változások nem értek el Mexikónak ebbe a távoli szegletébe. A gyarmatosítás óta a társadalom két részre szakadt: a ladinókra[2] és az őslakosokra, akik különböző nyelvet beszéltek, és különböző kultúrával, vallással rendelkeztek. A régióban egy- és többnyelvű indián közösségek is éltek, akárcsak Mexikó többi részén (Lorenzano, 1995: 33). A kulturális különbségek és az indián közösségeket érintő diszkrimináció miatt az együttélés bonyolult és feszült volt. Az 1930-as évek elején még mindig láthatók a gyarmati korban kialakult feudális rendszer maradványai: az indiánok ingyen dolgoznak a földesúr birtokán, és továbbra is félelemben élnek. Ellenben Mexikó többi részén a földbirtokosok már nem rendelkeznek az őslakosok felett. A történet első és harmadik része Comitánban,

1 A *Balún Canán*ból vett szövegrészleteket a tanulmányban a saját fordításban közlöm. „Estamos jugando en el traspatio. ([…] en este juego de frontera Rosalía se puso el nombre de Guatemala y Vicenta el de México) entrecruzaron sus brazos para impedir que pasáramos Mario y yo. Nos interrogaron minuciosamente hasta que declaramos: – ¿Yo? Con México. / – ¡Yo, yo con Guatemala!"

2 A spanyol ajkú, fehér vagy mesztic lakosságra utal.

a második Chactajalban, az Argüello család birtokán játszódik; mindkét város a Los Altos de Chiapas nevű régióhoz tartozik, ahol az uralkodó nyelv a maja eredetű tzeltal.

A *Balún Canán* cselekménye az 1930-as évek közepén zajlik, amikor az országban jelentős szociál- és gazdaságpolitikai változások mennek végbe Lázaro Cárdenas elnöksége (1934–1940) alatt, amelyek az indiánoknak és földműveseknek kedveznek, viszont ütköznek a földbirtokos oligarchák érdekeivel. A földesuraknak természetesen nem tetszenek a reformok és nem hajlandóak változtatni a számukra oly kedvező rendszeren. César Argüello meg is jegyzi, hogy „olyan elszigetelten élünk, hogy senki se fogja észrevenni, hogy mit csinálunk" (Castellanos, 1957: 185).[3] A következő jelenet még jobban illusztrálja Chiapas marginális helyzetét: Felipe, aki az indiánok jogaiért harcol, éppen visszatért Tapachuelaból, ahol volt szerencséje találkozni a földosztásról szónoklatot tartó Cárdenas elnökkel. Az indiánok közül sokan még csak nem is hallottak róla: „valaki félénken megkérdezte: – Ő az Isten?" (102) és Felipe válaszolt: „ – Nem, ember. Én közelről láttam" (102).[4] Próbálja meggyőzni a társait, hogy éljenek a reformok adta lehetőséggel, és építsenek iskolát, ahol a gyermekeik tudnak majd tanulni. Azonban, ahogy a következő párbeszédből is kiderül, az indiánok nem hisznek benne, hogy a reformok elérnének az országnak ennek a távoli és elmaradott szegletébe, illetve hogy az elnöknek nagyobb hatalma lenne, mint a földesuraknak:

– Az elnök szeretné, hogy képezzük magunkat, ezért küldött egy tanítót és ezért kell iskolát építeni […].
– Az elnök szeretné. Hatalmában áll utasítani?
– Több hatalma van, mint Argüelloéknak és az összes földbirtokosnak együtt.
– És hol van a te elnököd?
– Mexikóvárosban.
– Mi az a Mexikóváros?
– Egy hely?
– Messzebb van, mint Ocosingo?
– De még Tapachualanál is messzebb van (102).[5]

3 „Estamos tan aislados que ni quien se entere de lo que hacemos."

4 „– ¿Es Dios?" / "– Es hombre. Yo estuve cerca de él."

5 „El Presidente de la República quiere que nosotros tengamos instrucción. Por eso mandó al maestro, por eso hay que construir la escuela. […] / – El Presidente de la República quiere. ¿Tiene poder para ordenar? / – Tiene más poder que los Argüellos y que todos los dueños de fincas juntos […]. / – ¿Y dónde está tu presidente? / – En México. / – ¿Qué es México? / – Un lugar / – ¿Más allá de Ocosingo? / – Y más allá de Tapachuela."

Rosario Castellanos regénye arra az oktatási reformra fókuszál, „amely kimondja, hogy az a földbirtokos, akinél több, mint öt indián család szolgál, köteles biztosítani számukra az oktatáshoz szükséges eszközöket, építeni egy iskolát és egy falusi tanító bérét fizetni" (45).[6] A többi rendeletre is találunk utalást, amelyek az indiánok körülményeit hivatottak javítani, mint például a minimálbér bevezetése, a kötelező robot felszámolása, vagy a földesurak birtokainak szétosztása. Azonban mind közül az oktatási reform kapja a legnagyobb hangsúlyt, ugyanis az oktatás kulcsfontosságú az indiánok integrációjának szempontjából, mivel általa tudnak bekapcsolódni az ország kulturális és gazdasági körforgásába. Egy következő szempont pedig, hogy képzettség nélkül mindig is alsórendűbbnek fogják magukat érezni az őket lenéző fehéreknél. Az oktatás révén mérséklődhetnek a két etnikai csoport között húzódó társadalmi és kulturális különbségek; vagyis az oktatás lehetne a „híd" a két kultúra között. De a regényben a „híd építése" számtalan akadályba ütközik. Az indiánok félnek, hogy a helyzetük még rosszabbra fordul, ha harcolnak a jogaikért: „– Senkinek nincs szüksége iskolára! […] – Nem én kérem, hogy építsünk iskolát, hanem a törvény; és aki nem tesz neki eleget azt megbüntetik. – De a törvény őre messze van, a főnök viszont itt, és őrködik felettünk" (103).[7]

Chactajalban és Comitánban nem az elnök, hanem César törvényei szerint élnek, és az indiánok más törvényeket azokon kívül nem is ismernek, és pontosan innen ered a félelmük. Ha követik Felipe tanácsait, akkor a főnök megkorbácsolja őket (103). A félelem nem tűnik el egyik pillanatról a másikra, ugyanis ha egy nép évszázadokig rettegésben és elnyomás alatt él, ha megfosztják jogaiktól, otthonuktól, történelmüktől, kultúrájuktól és identitásuktól, megtanul jól viselkedni és alkalmazkodni az új szabályokhoz, hogy viszonylag békességben élhessen. Hogyan tudná elhinni, hogy a dolgok jobbra fordulhatnak, ha évszázadokig nem tapasztalt változást? A félelem a regény egy gyakran visszatérő motívuma, szinte folyamatosan ott van a levegőben: az indiánok félnek az oligarcháktól; az oligarchák félnek, hogy elveszítik hatalmukat és a birtokaikat; a gyerekek rettegnek a pokoltól; Ernesto, a „tanító" pedig fél a gyerekektől, mert úgy érzi, hogy álnokok, ravaszok és mindentudók, mindent észrevesznek, még a felnőttek szégyenletes titkait és nevetséges gyengeségeit is felfedezik (93).

6 „según la cual los dueños de fincas, con más de cinco familias de indios a servicio, tienen la obligación de proporcionarles medios de enseñanza, estableciendo una escuela y pagando el peculio a un maestro rural."

7 „– ¡Nadie necesita escuela! […] / – No soy yo el que pide que se construya la escuela. Es la ley. Y hay un castigo para el que no cumpla. / – Pero el guardián de la ley está lejos. Y el patrón aquí, vigilándonos."

A másik nagy akadály, amely a „híd építése" során felbukkan, az a közös nyelv hiánya, ugyanis Ernesto, a „tanító" nem beszél tzeltalul, a gyerekek pedig spanyolul. Ráadásul Ernesto egyáltalán nem ért a tanításhoz, ő csak egy fiú, aki próbálja megtalálni a helyét a ladinók között és kivívni a megbecsülésüket, de tanítóként végül kudarcot vall. A gyerekek szülei jelzik Césarnak, hogy Ernesto alkalmatlan, és szeretnének helyette másvalakit. Azonban Césart nem érdekli, „ő teljesítette a kötelességét" (182)[8]: idehozott egy tanítót, és nem hajlandó másikat keresni helyette, hiszen ő a főnök és ő mondja meg, hogy mi lesz. Így végül a „híd", amely összeköthette volna a két kultúrát, nem épült meg, mert hiányzott hozzá az együttműködés a *criollók* részéről, akik azonban nem akartak változtatni a hagyományokon. Ahogy Picón Salas utal rá, a tradíció nincs kőbe vésve, hanem képes változni és alkalmazkodni az adott korszakhoz (Rivera Rodas, 2009: 93). Rosario Castellanos is úgy vélte, hogy változtatni kell a hagyományokon. Regényének feltehetően az a célja, hogy megmutassa Mexikó mindkét arcát, és arra biztassa a társadalmat, hogy nézzenek szembe a fejlődés útjába álló problémákkal, ahogy azt évekkel később a már említett *La tristeza del mexicano* című esszéjében is kifejtette.

A hagyomány mint az identitás egyik megnyilvánulási formája többször felbukkan a *Balún Canán*ban. Felipe, miután megismerte a Tapachuelán túli valóságot és látta, hogy van rá lehetőség, hogy jobbra forduljon az őslakosok helyzete, úgy döntött, visszatér Chactajalba, mert fontosnak vélte, hogy valaki a közösségben magára vállalja a „nagy testvér" szerepét. Feladatát párhuzamba állíthatjuk az ősi maja társadalomban is megtalálható személyével, aki a társait vezette a vándorlásaik során (105-106). Szeretné folytatni a tradíciót, megmutatni a népének, hogy van kiút ebből a reménytelennek tűnő helyzetből. Az iskola megnyitóján tartott beszédében szintén megjelennek az ősi maja szimbólumok: a nap, a csillagképek, az anyaföld, a cédrusfa. Mindegyik a világfelfogásuk, az identitásuk kifejezőeszköze.

A regényben továbbá megfigyelhető a vallási szinkretizmus is, azaz a vallási hagyományok keveredése mind a keresztény, mind a maja rituálékban. Nagyboldogasszony ünnepén az indiánok titokban összegyűlnek a chactajali birtok kápolnájában. Csak rejtve tudják gyakorolni a vallást, ugyanis a katolikus egyház nem nézi jó szemmel a két vallás keveredését, viszont megakadályozni már nem tudja, mert a forradalom óta jelentősen csökkent a hatalma a szekularizáció következtében. A műben – ahogy a valóságban is – a vallás gyakran párosul a titokkal vagy a titkolózással, a félelemmel és a fájdalommal, akárcsak Amalia pokolról szóló meséjében, amit a gyerekek hallgatnak: „tehát szükséges, hogy tudjátok a legfontosabbat: létezik a pokol" (254).[9] Mario és a kislány máskor is hallották már ezt a szót, de csak akkor értették meg, hogy valami pirosat és meleget jelent,

8 „ha cumplido su deber"

9 „– Entonces es necesario que sepan lo más importante: hay infierno."

ahol megkínozzák az embereket, majd forró olajban megfürdetik őket, és tűvel kiszúrják a szemüket (254). Szintén félelemmel tölti el a kislányt, amikor édesanyjával, Zoraidával a kápolnába megy, ahol felfedezi a hasonlóságot a megkínzott, majd keresztre feszített Jézus és az indián férfi között, aki a szeme előtt halt meg. Mindketten szenvedtek és mindketten a saját népük áldozatává válnak. Az utóbbit az indiánok ölték meg, ugyanis összecsapások alakultak ki azok között, akik nem akartak változást, és akik már nem szerették volna a földesurat szolgálni: „megölték, mert édesapád bizalmasa volt" (32),[10] – magyarázza a kislány dadája. Azonban nem a megkéselt férfi volt az őslakosok közti összecsapások első áldozata, hanem a kislány indián dajkája:

– Nézd meg, mit tettek velem.
A dajkám felemelte a ruháját és megmutatta nekem a rózsaszín és még friss sebet, amely elcsúfította a térdét.
[…]
– Miért bántottak téged?
– Mert a családodat szolgálom. Mert szeretem a szüleidet, Mariót és téged.
– Nem szabad minket szeretni?
– Nem szabad szeretni azokat, akik parancsolnak, akik birtokolnak. Így szól a törvény" (16).[11]

A dajka szavai a kislányt is megsebzik; bűntudatot érez a sérülés láttán, mert a fehérek idézték elő a konfliktust. Feltehetően Rosario Castellanos is erre a bűntudatra gondolt, amikor egy interjúban arról mesélt, hogy gyermekkora óta szoros kapcsolatban élt az indiánokkal és jól ismerte őket: tudta, hogy milyenek és milyenek lehetnének. Majd hozzátette, mindig is adósuknak érezte magát egyéni és társadalmi szinten egyaránt (Lorenzano, 1995: 32).

A NYELV, MINT AZ IDENTITÁS KIFEJEZŐESZKÖZE

A nyelvünk – akárcsak a történelmünk, világszemléletünk és tradícióink – meghatározza és kifejezi az identitásunkat. Hatással van az egyének, a társadalmi rétegek

10 „Lo mataron porque era de confianza de tu padre"

11 „Mira lo que están haciendo a mí. -Y alzándose la tzec, la nana me muestra una llaga rosada, tierna, que le desfigura la rodilla. […] – ¿Por qué te hacen daño? / – Porque he sido crianza de tu casa. Porque quiero a tus padres y a Mario y a ti. / – ¿Es malo querernos? / – Es malo querer a los que mandan, a los que poseen. Así dice la ley."

és etnikai csoportok közötti kapcsolatra. Sokféle szerepet betölthet: elválaszthat két kultúrát, szolgálhat a kirekesztés, diszkrimináció és az erőfitogtatás eszközéül, de őrizheti egy közösség emlékeit, hagyományait és történelmét, akárcsak egy kincsesláda. Lehet egy etnikai csoport kiváltsága vagy lehet a lázadás kifejezésének eszköze. Rosario Castellanos számtalan ősi nyelvemlékre hivatkozik a regényben, hogy megmutassa az olvasónak azt a mérhetetlen gazdagságot, amelyet az évszázadok során a maja őslakosok összegyűjtöttek „az emlékek kincsesládájában", majd amelytől megfosztották őket a későbbi évszázadok során (Castellanos, 1957: 9).

Balún Canán megmutatja, hogy a nyelvi helyzet a gyarmati kor óta nem változott: az 1930-as években a ladinók és az indiánok is még mindig úgy tekintenek a spanyol nyelvre, mintha annak ismerete és használata a spanyolok leszármazottjainak kiváltsága lenne, sőt, egyenesen szemtelenségnek számít, ha egy indián bátorkodik megszólalni a „kasztíliaiak" nyelvén, ahogyan azt a következő részlet is szemlélteti: „[...] egy indián megy előttünk. Ahogy a pénztárhoz ér, kéri a belépőjegyét. – Hallod, ez az indián azt hiszi, hogy egyenrangú velünk: kasztíliaiul beszél. Mégis ki adott neki erre engedélyt? – ugyanis vannak szabályok. Spanyolul beszélni a mi előjogunk" (38–39).[12] Ez a jelenet jól ábrázolja, hogyan nyilvánul meg a diszkrimináció és a társadalmi egyenlőtlenség a nyelven keresztül: az indiánok nem méltóak rá, hogy használják a *criollo*k kincsét. Máskor lázadásként értékelik, ha egy indián spanyolul beszél: Felipe is a ladinók nyelvét használja, amikor Césarral tárgyal az iskola építéséről, hogy ezzel kifejezze, neki is van hozzá joga, és nem alsóbbrendű a fehéreknél, valamint ezzel azt is megmutatja, hogy nem fél és kellően elszánt.

Ugyanakkor lenézik az indiánokat, amiért nem értik és nem beszélik a spanyol nyelvet: „ –Ki hallott még ilyet? Olvasni tanítani őket, amikor még arra se képesek, hogy megtanuljanak spanyolul?"(45),[13] mondja Zoraida, César felesége, amikor megérkezik a hír az oktatási reformról. Az indiánok nem tartoznak a spanyol nyelvű társadalmi réteghez: egymás között saját furcsa nyelvükön társalogtak, nyugtalanul és türelmetlenül, akárcsak az űzött szarvasok (11-12), ahogy megállapítja a kislány őket hallgatva.

A regényben csak a dajka, Felipe és César beszélik a másik közösség nyelvét; ez utóbbi viszont kizárólag hatalma kifejezésének eszközéül használja a tzeltal nyelvet, vagyis amikor utasítja az indiánokat, vagy megbeszéli velük a birtok ügyeit. Nagyon kevés interakció történik tehát a két etnikai csoport között, ami azt jelenti, hogy egy több évszázados kommunikációs és kulturális szakadék tátong a spanyo-

12 „delante de nosotras va un indio. Al llegar a la taquilla pide su boleto. – Oílo vos, este indio igualado. Está hablando castilla. ¿Quién le daría permiso? – Porque hay reglas. El español es privilegio nuestro."

13 „-¿Dónde se ha visto semejante cosa? Enseñarles a leer cuando ni siquiera son capaces de aprender a hablar español."

lok leszármazottjai és az indiánok között, még nem épült meg közöttük a „híd", amely ebben az esetben nem más, mint egy közös nyelv és egymás kultúrájának elfogadásán alapuló, békés együttélés.

A kommunikáció hiánya mellett a másik fontos jelenség a nyelvi interferencia, azaz a spanyol és tzeltal nyelv elemeinek keveredése. Az indiánok és a fehérek egyaránt gyakran használnak a másik nyelvből kölcsönvett kifejezéseket. Számos szófordulatot találunk a regényben, amelyeket a mexikói, illetve a chiapasi spanyol dialektusban használnak, vagy amelyek maja eredetűek. Példaként a következő szavakat említhetjük: *noxtamal*, amely egy kukoricából készült ételt jelöl; vagy *pichulej*, egy szövet, amelyből batyut vagy kalapot varrnak; a *jacal* egy, a régióra jellemző háztípusra utal, amelyet fából, agyagból és növényekből építenek. De számos egyéb kifejezés feltűnik még, többek között: *custitalero* 'vándor kereskedő', *batz* 'majom', *jícara* 'fából készült kerek edény, amelyből többnyire kakaót isznak', *kerem* 'fiú' és *pozol* 'kukoricából és kakaóból készült sűrű és tápláló ital'.

A *Balún Canán*ban számos utalást találunk az ősi maja kultúrára, történelemre, hitrendszerre és keletkezéstörténetre; megfigyelhető egy tudatos és folyamatos érdeklődés a kislány-narrátor részéről az őslakosok világa, múltjuk és eredetük iránt. A kislány dajkája jelenti a kapcsolatot közte és az ősi, elfeledett múlt között, általa fedezi fel és érti meg az őt körülvevő világot. Hozzászalad, ha valamit nem ért, vagy ha megijed valamitől, és az ő világképével azonosul. A közép-amerikai kulturális örökség, azaz a fennmaradt legendák, mítoszok és krónikák közül több is felbukkan a műben intertextualitás formájában. A regény címe, *Balún Canán*, hét őrt vagy hét csillagot jelent, és arra helyre utal, ahol ma Comitán de Domínguez (a cselekmény helyszíne) található. A legenda szerint ez a hét őr védelmezi a maják népét.

A dajka elbeszélésén keresztül megismerjük a maják teremtésmítoszát, mely szerint az istenek először sárból, majd fából próbálták megalkotni az embert, de mindkét alkalommal kudarcot vallottak. Ezután aranyból formázták meg az embert, aki sikeresen átment a tűz- és vízpróbán, azonban sem mozogni, sem beszélni nem tudott, és a szíve kőkemény volt. Ezért az istenek húsból teremtették meg az embert; idővel az „aranyember" és a „húsember" megismerkedtek, és kölcsönösen segítették egymást. A mítosz tanulsága szerint minden nehézséget át lehet hidalni, ha van együttműködés és szeretet az emberek között. A kislány lassan megismeri a maják világát és hitrendszerét, azonosul vele, és ily módon formálódik az identitása.

A három fejezet elején egy-egy mottót olvashatunk, amelyek a maja nép szent történelmi és mitológiai könyveiből közvetítenek egy-egy gondolatot. Mindhárom idézett mű, azaz a *Popol Vuh*, a *Chilam Balam de Chumaley* és az *Anales de los Xahl* is átment már a „nyugati kultúra szűrőjén", ugyanis írásos formában maradtak fenn, és sok esetben spanyol nyelven vetették papírra az ősi maja legendákat és krónikákat (Lorenzano, 1995: 40). Vagyis ezek a könyvek is részét alkotják

a transzkulturáció folyamatának, mert a gyarmatosítás korában írták és fordították le őket spanyol nyelvre, emiatt sok esetben fellelhetőek benne a keresztény (európai) hatások. A fejezetek elején olvasható szövegrészletek utalást tesznek az adott rész cselekményére, illetve egy-egy fontos üzenetet közvetítenek a történet egészére vonatkozóan. Az első, a *Popol Vuh*ból vett idézet a múlt és a történelem értékét, valamint a rájuk való emlékezés fontosságát hangsúlyozza (Castellanos, 1957: 8). A dajka e szerint cselekszik: mesél a kislánynak az ősi kultúráról, hogy ne merüljön feledésbe, így szájhagyomány útján tovább élnek a mítoszok és a legendák. A második fejezet elején található mottó az idő múlására és az akkoriban zajló társadalmi változásokra utal. Hirdeti, hogy egyszer véget ér az oligarchák uralma és az indiánok elnyomása. A szövegrészlet a *Chilam Balam de Chumayel*ből származik, amely a gyarmatosítás korában született, és többek között vallási, történelmi és orvosi témájú szövegeket, illetve verseket, krónikákat, legendákat és eposzokat ölel fel. A harmadik mottó az *Anales de los Xahl*ból származik, és megjósolja az utolsó rész eseményeit: Argüellóék elveszítik a földjeiket és a hatalmukat az indiánok felett. Mario halála következtében a család fiúörökös nélkül marad, ami azt jelenti, hogy nincs, aki továbbvigye a családi nevet és a hagyományt. A korabeli felfogás szerint ugyanis a kislány nem folytathatja a családi tradíciót, ez kizárólag a fiúgyermekek előjoga, azonban – ahogy arra Lagos Pope is rámutat – végül a kislány írja meg a saját történetét, ezáltal új hagyományt teremt (1997: 92). A kislány-narrátor írja meg a családja és a népe történetét, ezzel fellázad a szabályok ellen és megmutatja, hogy a nőket ugyanazok a jogok illetik, mint a férfiakat.

Akárcsak a kislány, Rosario Castellanos is szakított a hagyománnyal a *Balún Canán* megírásakor, ugyanis nem követte az érvényben lévő *indianista* irodalmi irányzatot, vagyis nem idealizálta a szereplőket, hanem realista módon, saját tapasztalataira támaszkodva ábrázolta az indiánok és a *criollók* világát. Castellanos az úgynevezett transzkulturális írók közé tartozik, akik – ahogy Sandra Lorenzano fogalmaz – megpróbálnak „hidat építeni" két kultúra között. Az általuk képviselt narratív irányzat szintén perifériku s helyet foglal el az irodalomtörténeten belül, ugyanis a kritika a művelt városi irodalmat támogatja, amely inkább kapcsolódik az európai, mintsem a hagyományos latin-amerikai kultúrához (Lorenzano, 1995: 30). Castellanos, gyermekkora óta, érzelmileg és kulturálisan is kötődött a maja közösséghez, ezért szeretne hidat építeni a *criollók* és az indiánok között a nyelv és az irodalom által.

A chiapasi írónő az identitás problematikájának megoldását egyrészt az eredet, a múlt és az őslakosok kultúrájának megismerésében és megértésében látta. Másrészről, fontos szerepet tulajdonított a nyelvnek, ugyanis a nyelv az identitásunk egyik legalapvetőbb kifejezési formája, illetve a kommunikáció révén hidat építhetünk két kultúra között. A nyelv létfontosságú ahhoz, hogy megismerjük és megértsük a világot, amelyben élünk, valamint, hogy áthidaljuk a társadalmi, kulturális, történelmi és nyelvi problémákat. Ahogy láthattuk a *Balún*

*Canán*ban, az egyik legnagyobb probléma a két világ közti kommunikációs szakadék volt. Ha nincs egy közös nyelv, akkor egymás kultúráját sem képesek megérteni és elfogadni; ha nincs egy nyelv, amelyen kifejezhetjük magunkat, az érzéseinket és a gondolatainkat, az frusztrációt és feszültséget kelthet bennünk egyéni, illetve közösségi szinten egyaránt.

A Petul Bábszínház – amelynek Castellanos is tagja volt – azzal a céllal jött létre, hogy az indiánok integrációját ösztönözze, vagyis hogy hidat építsen a két kultúra között. Azonban mivel nem volt egy közös nyelv, és túl hosszú időt vett volna igénybe, amíg az őslakosok vagy a fehérek elsajátítják az egyik, illetve a másik nyelvet, szükséges volt más módot találni a kommunikációra, hogy segíteni tudjanak nekik a társadalomba való beilleszkedésben, így bábjátékok révén próbáltak kommunikálni. Castellanos a *Teatro Petul* című publikációjában meséli, hogy a programba bevontak hat indián férfit, akik a helyi tzeltal-tzotzil dialektus mellett minimális szinten beszélték a spanyol nyelvet, így nehézkesen ugyan, de megvalósulhatott a kommunikáció a két kultúra között. Az előadások forgatókönyvét Rosario írta, az indiánok pedig lefordították a helyi dialektusra, majd faluról falura vándorolva adták elő a község főterén vagy piacán, ahol összegyűlt a lakosság. A bábjátékokkal szerették volna felhívni az indián közösség figyelmét – többek között – a tanulás vagy a tisztálkodás fontosságára, illetve a tífusz elleni védekezési lehetőségekre. Mivel az indiánok továbbították az üzenetet, a lakosság egyrészt könnyebben megértette, másrészt nagyobb bizalommal is fogadta őket, mintha a fehérek tolmácsolásában hallgatta volna (Castellanos, 1965: 30–31). Így született meg a bábszínház ötlete, amely megpróbált hidat építeni a két kultúra között egy olyan Amerika felé, amely egyszerre *spanyol-amerikai* és *indo-amerikai,* ahol a nyelvet nem a hatalom kifejezőeszközeként, vagy kirekesztésre használják, ahol ismerik és nem utasítják el az ősi múltat és kultúrát, ahol együtt tud élni a „régi" és az „új" hagyomány, az indián és a spanyol: a mexikói kultúra. A különböző művészeti irányzatok szintén az identitásunk kifejezőeszközeként szolgálnak és segíthetnek a kulturális távolság csökkentésében, de ehhez elengedhetetlen a kulturális sokszínűség elfogadása, különösen egy olyan heterogén társadalom esetében, mint a mexikói.

BIBLIOGRÁFIA

Castellanos, Rosario, "Teatro Petul". *Revista de la Universidad de México* 1965/5: 30–31, https://www.revistadelauniversidad.mx/download/f8676864-af8b-4b40-9fff-e35561c2ff19?filename=teatro-petul, letöltés ideje: 2022.02.03.

Castellanos, Rosario (2003), *Balún Canán*. México: Fondo De Cultura Económica.

Crumley de Pérez, Laura Lee, "*Balún Canán* y la construcción narrativa de una cosmovisión indígena". *Revista Iberoamericana,* 1984/127, 491–503.

Fundación Para las Letras Mexicanas, *Enciclopedia de la literatura en México*, http://www.elem.mx/, letöltés ideje: 2022.02.03.

Giménez, Gilberto. "La cultura como identidad y la cultura como cultura". Instituto de Investigaciones Sociales, UNAM, México, 2003, https://perio.unlp.edu.ar/teorias2/textos/articulos/gimenez.pdf, letöltés ideje: 2022.02.03.

Gutiérrez Cruz, Sergio Nicolás, "La identidad chiapaneca. Algunas apreciaciones", VV.AA: *Anuario 1990*. Instituto Chiapaneco de Cultura, Gobierno del Estado de Chiapas, Consejo Estatal de Fomento a la Investigación y Difusión de la Cultura, DIF-Chiapas, 1990, 155–162.

Lagos Pope, María Inés, "*Balún Canán*: Una novela de formación de protagonista femenina", *Revista Hispánica Moderna* L/1 (1997), 159–179.

Lorenzano, Sandra, "La mirada sobre Chiapas de Rosario Castellanos: *Balún Canán* y heterogeneidad narrativa". *Revista del Centro de Letras Hispanoamericanas* 4-5 (1995), 27–57.

Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. A Magyar Nyelv Értelmező Kéziszótára, https://ertelmezo.oszk.hu/elolap.php, letöltés ideje: 2022.02.03.

Maldonado, Ezequiel és Álvarez, Concepción, "Notas marginales sobre la Generación del 50 y Rosario Castellanos", *Temas y Variaciones de Literatura* 2008/31, 75–102.

Ortiz Fernández, Fernando, "A transzkulturáció társadalmi jelensége és kubai jelentősége", ford. Scholz László, in Scholz László (szerk.), *Ariel és Kalibán. A latin-amerikai esszé klasszikusai*, Budapest, 1984, 289–296.

Rivera Rodas, Óscar, "Rosario Castellanos y los discursos de identidad", *Literatura Mexicana* XX/1 (2009), 89–118.

Santos Jiménez, Noé, "Rosario Castellanos y el discurso amoroso entre la fe y el matrimonio". *Tema y Variaciones de Literatura* 1998/12, 249–266.

HORVÁTH LÍVIA

A HATALOM MIKROFIZIKÁJA A SPANYOL-AMERIKAI IRODALOMBAN – MIT IS TAKAR PONTOSAN A "DIKTÁTORREGÉNY" MŰFAJA?

BEVEZETÉS

A XX. század spanyol-amerikai irodalmában gyakran találkozunk állami vezetőkkel, diktátorokkal, az államhatalom különböző beosztású szereplőivel, vagy általánosságban véve az állami működés megjelenítésével, melyek közül kiemelkedik az autoriter, diktatórikus és elnyomó társadalmak irodalma. Az irodalomtudomány általában a korszak talán legmeghatározóbb alműfajaként határozza meg a diktátorregény műfaját, amely alatt olyan prózai műveket ért, melyek középpontjában az egy személyben összpontosuló autoritás és ennek a társadalom egészével való viszonya áll. A terminus viszonylag evidens módon jelöli ki a műfaji keretet: a mű formailag íródjon regény formátumban, tematikailag pedig szóljon egy diktátorról. Valóban elég lenne két ilyen egyszerű támpont a XX. századi spanyol-amerikai irodalom társadalmi témájú írásainak rendszerbe foglalásához? Hogyan viszonyuljunk az olyan művekhez, amelyek tematikailag párhuzamba állíthatóak a hivatalosan ide tartozó művekkel, azonban a regény formájának hiányával kívül esnek a műfaji kereten?

Jelen tanulmány célja az irodalomtudományban ma is használatos leegyszerűsítő, leszűkítő műfaji keret megkérdőjelezése mind tartalmi, mind pedig formai szempontból. A dolgozat kiindulópontja a diktátorregény jelenleg elfogadott iro-

dalmi megítélése, különös tekintettel Juan José Amate Blanco, illetve Jorge Castellanos és Miguel A. Martínez a témában írt tanulmányaira. A meghatározott jellemzők leegyszerűsítő hatalomképe összeköthető Michel Foucault francia filozófus munkáival, tekintve, hogy az általa képviselt hatalmi modell elveti azt a fajta dualista hatalomképet, amely a diktátorregények műfaji meghatározásának alapját adja. Ebből kifolyólag a dolgozatban taglalt irodalmi művek elemzésének gerincét a foucault-i pontok adják majd, és arra keressük a választ, hogy a műfajhoz sorolt művekben valóban egy leegyszerűsítő társadalmi modellel találkozunk, vagy esetleg megjelennek ennél bonyolultabb működési modellek is, olyan társadalmi, politikai, interperszonális viszonyrendszerek, illetve hálózatos hatalmi dinamikák, amelyeket a foucault-i terminussal élve a "hatalom mikrofizikájának" nevezünk.

A bonyolultabb hatalmi viszonyrendszerek ábrázolását először egy olyan mű elemzésén keresztül mutatjuk be, amely hivatalosan a diktátorregény műfajába tartozik, ehhez Gabriel García Márquez *A pátriárka alkonya* című művét választottuk. Az elemzés során levonható következtetésekből látni fogjuk, hogy a műfaji definíció tematikailag újraértelmezhető, s ez magával von még egy megkérdőjelezhető szempontot: a formai kikötések aspektusát. A következő szerkezeti egységben ennek megkérdőjelezését taglaljuk Mario Benedetti *Pedro és a Kapitány* (1979)[1] című színművének elemzése során, amely értelemszerűen hivatalosan nem tartozik a diktátorregény műfajába, témáját tekintve azonban erősen kapcsolódik az így kategorizált művekhez.

ELMÉLETI HÁTTÉR

A bevezetőben említett Juan José Amate Blanco tanulmány a műfajhoz tartozó irodalomtudományos diskurzus immáron klasszikusnak számító írása. Amate Blanco négy pontban foglalja össze a műfaj sajátosságait (saját fordítás, Amate Blanco, 1981: 102), melyek a következők:

- A XIX. század közepe táján jelenik meg a spanyol nyelvű amerikai államokban az a regényes irodalmi műfaj, melynek középpontjában a diktatúra témája áll.
- Ezekben a művekben teljes mértékben meghatározó a diktátor alakja.
- Ezen szereplők egocentrizmusa az, ami nevetségessé teszi őket a művekben.
- A diktátor hatalmának fennmaradását kémrendszerrel, szisztematikus és nem kivételező elnyomással, illetve a terror eszközeivel tartja fenn.

1 A cím a szerző fordítása.

Amint a második pontban olvashatjuk, a diktátorregény középpontjában a diktátor alakja áll, ami erősen megkérdőjelezhető, ha elfogadjuk, hogy a műfajhoz tartozó művekben a hatalmi rendszerek bonyolultabb ábrázolása is fellelhető. Ahogy azt az utolsó pont is jelzi, a kémrendszer, illetve önmagában az elnyomó rendszer mint a társadalom egészére kiterjedő szisztéma is kiemelt jelentőséggel bír a diktátorirodalomban. Olyannyira, hogy a diktátor alakja a legtöbb esetben alig, vagy akár egyáltalán nem jelenik meg a színen, és ha netalán valóban főszerepet kap egy műben, akkor sem feltétlenül határozza meg teljes mértékben a hatalmi dinamizmusok működését. Elég, ha a műfaj legismertebb alkotásaira gondolunk, mint Valle-Inclán *Tirano Banderas*ára [1926], Miguel Ángel Asturias *Elnök úr* [1946] című regényére, vagy García Márquez *A pátriárka alkonya* [1975] című alkotására, amit jobban szemügyre veszünk majd a tanulmány során. Összességében már ezen a ponton elmondható, hogy a diktátor alakja a fentebb említett művek cselekményében nem kizárólagosan meghatározó.

Ezen felül érdemes megjegyezni, hogy Jorge Castellanos és Miguel A. Martínez hasonló témában írt tanulmányában megemlítik azt is, hogy a szóban forgó műfaj a történelmi (vagy akár fiktív) folyamatokat dichotomikus, dualista felfogásban ábrázolja, azaz a viszonyrendszerben résztvevő alanyokat két csoportra, a hatalommal bírók és a hatalomtól megfosztottak kategóriájára osztják, amely megfelel a hatalom hobbesi vagy marxi felfogásának (1981: 80). Ezzel szemben a foucault-i hatalomkép elveti és leegyszerűsítőnek tartja a dualista, kéttényezős hatalomképet. Foucault nemcsak a hatalmi viszonyok hálózatos jellegére és mindenhol jelenvalóságára hívja fel a figyelmet, hanem arra is, hogy a hatalom tulajdonképpen „cselekvésekre gyakorolt cselekvésként" értelmezendő, tehát nem olyan tényező, aminek a birtoklásából vagy birtoklásának hiányából fakad a hatalmi viszony (saját fordítás, Foucault, 1988: 15).

Jelen tanulmányban az irodalmi művek elemzésének alapját ez a hatalmi modell képezi, amihez Foucault több tanulmányát, interjúját, illetve előadását összesítve emelünk ki néhány visszatérő szempontot azok közül, amelyek az általa felvázolt hatalmi modellt jellemzik. A kiemelt pontok összesítése elsősorban a Foucault *A hatalom mikrofizikája*[2], *El poder, una bestia magnífica* [*A hatalom, e csodás bestia*], illetve Miguel Ángel Cortés Rodríguez Foucault hatalomról szóló filozófiájának összesítő tanulmánya, a *Poder y resistencia en la filosofía de Michel Foucault* [*Hatalom és ellenállás Michel Foucault filozófiájában*] alapján készült. Ezek alapján a következő visszatérő pontokat határoztuk meg:

- Ahhoz, hogy a fennálló hatalmi rendszer működhessen, és produktív természete fennálljon nem elég a tiltás és a szabályozás eszközeihez folyamodni, hanem valamilyen szintű engedményezés is szükséges. Ezen felül szükséges

2 A tanulmány során a magyarral azonos címet viselő, ám attól eltérő spanyol kiadásra hivatkozom.

még valamiféle alkotói, teremtői folyamat, például a rendszert meghatározó szabályok, értékek, stb. megteremtése és fenntartása.
- Gyakorlatiasság, személytelenség. A hatalomban betöltött pozíciók nem személyre szabottak és nem köthetőek konkrét személyekhez, csupán funkcionális szerepük van.
- A társadalom megosztása a hatalom által meghatározott szabályok, normák szerint történik (pl. ki hasznos és ki nem, ki bűnös és ki nem az).
- Intézményes normalizálás: a meghatározott normáknak nem megfelelő elemek (pl. nem hasznos emberek, bűnözők, stb.) elszigetelése, láthatatlanná tétele. Ilyen intézmény lehet a börtön, az elmegyógyintézet, de akár a kórház is. Fontos megjegyezni, hogy a társadalomba történő visszailleszkedés minden esetben a meghatározott normáknak megfelelő viselkedést követel meg.
- A bűn fogalmának és a marginalizált csoportoknak a felhasználása a hatalom saját normarendszeréből fakadó anomáliák elkerülésére (pl. manipuláció, demagógia, stb.)
- A beismerés, bevallás szerepe a viszonyrendszerekben betöltött szerep, státus igazolására (pl. egy adott személy felismeri a saját, rendszerben pozícióját, ezzel azonosul, majd ennek megfelelően igyekszik stabilizálni avagy kibillenteni a hatalmi működést).

Fontos kiemelni, hogy a fenti lista csupán szintetikus, bizonyos értelemben leegyszerűsítő összefoglalása Foucault a hatalmi viszonyrendszerekről kialakított képének. Tekintve, hogy ezek az elemek visszatérő tényezői a hatalom mikrofizikájának, az irodalmi alkalmazhatóság végett tömörítettük őket a fenti pontokba. Munkásságának második szakaszában Foucault nagyobb figyelmet szentelt a hatalmi fellépésekkel szemben megnyilvánuló különböző ellenállási formáknak, melyeknek jellemzőit „A szubjektum és a hatalom" (Foucault, 1997) című tanulmányában fejti ki hat pontban. Az irodalmi művek elemzése során ezekre a pontokra is kitérünk és elemezzük, hogy az ellenállási folyamatok milyen módon lépnek fel és fordítják meg a hatalmi viszonyokat.

GABRIEL GARCÍA MÁRQUEZ: *A PÁTRIÁRKA ALKONYA*

García Márquez regénye azért jelentős a dolgozat szempontjából, mert tisztán nyomon követhető benne a hatalmi viszonyrendszer felbomlása és megfordulása: egyrészt a diktátor és a társadalom egésze szempontjából, másrészt pedig a diktátor és Ignacio José Sáenz de la Barra személyközi viszonyában is megállapítható a hatalmi pozíciók felcserélődése. Társadalmi tekintetben láthatjuk, amint a dik-

tátor egyre inkább elszigetelődik az általa kormányzott társadalomtól, például a tüntetések során szégyenérzete van, az emberek olyan dalokat énekelnek, amiket csak ő nem ismer (ez köthető egyébként a jelen tanulmányban nem taglalt "a tudás = hatalom" foucault-i pontjához is). Itt érdemes megemlíteni a funkcionáriusok szerepét, akik hídként szolgálnak a pátriárka és a társadalom többi tagja között: "a konfliktusban közvetítő szerepre vállalkozó, és ezért kihallgatásra jelentkező diplomaták pedig abba a képtelen helyzetbe kerültek, hogy maguk a legfőbb funkcionáriusok bizonygatták nekik a fura betegségről kelt legendák igazságát" (García Márquez, 1978: 99).

Megfigyelhető az is, hogy Sáenz de la Barra, a megbízott bérgyilkos hogyan sajátítja ki apránként a diktátor pozícióját: amint színre lép, rögtön kikötéseket, határozott elvárásokat fogalmaz meg, kevésbé jelentős kérdésekben is nemet mond a pátriárkának. Sőt, még az ellenségeit is kisajátítja: olyan embereket tesz el láb alól, akiket már maga a diktátor sem ismer. Már ezen a ponton megállapíthatjuk, hogy a műben felvázolt hatalmi modell legalább három tényezőből áll: a diktátor személyéből, Saenz de la Barra bérgyilkosból és a társadalom egyéb hatalmi viszonyrendszereiből, melyeket a következőkben fogunk kifejteni.

A hatalmi viszony teljes megfordulásához, ahogyan azt az elméleti bevezetőben jeleztük, szükségszerű az egyén státuszának megkérdőjelezése, illetve az új viszonyrendszer igazolásához elengedhetetlen a beismerési folyamat. Nem elég, hogy a pátriárka teljesen elszigetelődik a társadalom egészétől, a mű végén ő maga kérdőjelezi meg saját szerepét, ezzel igazolja hatalmi pozíciójának elvesztését, saját alkonyát: "csak azért eshetett meg velem ilyesmi, mert olyan nyúlszívű lettem, mert nem vagyok már saját sorsom irányítója, mint régen" (86), "már nem vagyok egyéb falra festett paprikajancsinál ebben a kísértetházban" (213).

A pozíció személytelenségét illetően látjuk, hogy bár első olvasatra a történet a pátriárka körül forog, és a cím is őt jelöli meg központi figurának, valódi személye a mű teljes egészében ismeretlen marad. Csupán egyetlen egyszer írja le a nevét, azt is azonnal idegennek érzi, így nem ragadható meg egyetlen egyéni vonása sem: „[...] az egyik este azt írta, Zakariás vagyok, újraolvasta a világítótorony bujdosó fényénél, és annyiszor olvasta újra meg újra, hogy végül, a puszta ismétléstől, a név távoli lett és idegen, mi a rosseb, mondta, apróra tépve a papírlapot, én én vagyok, mondta" (117). Ezen felül azt is megfigyelhetjük, hogy a pozíció a mű elején két személyhez van kötve: a névtelen pártiárkán kívül Patricio Aragonés szintén a státushoz fűződő feladatokat látja el, így a státusz funkcionalitása, személytelensége még hangsúlyosabb. A pátriárka személyének ismeretlenségéből következik, hogy a mű középpontjában tulajdonképpen maga a hatalmi pozíció áll, nem pedig a diktátor mint személy.

A hatalom hálózatos jellegét domborítja ki a diktátor leváltásának módja is, hiszen alig értesül a történtekről, csupán annyit érzékel, hogy ki van rekesztve

az ülésről. Az elméletben általa vezetett diktatúrát is kaotikus rendszerként írja le: „és [...] már nem tudom, ki kicsoda, ki kivel van és ki ellen a haladás a rend keretei közt féle csinálmányban, ez nekem egyre büdösebb" (212). A hatalmi pozíciók újradefiniálásának többtényezős jellegét egy másik részletben is megfigyelhetjük: „megszabadulva végre abszolút hatalmától, oly sok esztendő kölcsönös rabsága után, melyben lehetetlen volt különbséget tenni, ki kinek az áldozata abban az eleven elnökök temetőjében, melyet kívülről-belülről sírkőfehérre festettek a megkérdezésem nélkül" (206).

A műben jelen van a megfigyelés is mint a társadalomban megjelenő nem normatív elemek kiszűrésének eszköze, melyet a következő idézetek jól szemléltetnek: „a veszélyesebbeket a közelében tartotta, hogy jobban megfigyelhesse őket, az alamuszibbakat határ menti garzonokba vezényelte" (104); „elhitette az egyikkel, hogy a másik figyeli" (104). Megfigyelhetjük még a környezet és a szereplők szintetikus jellege által kialakított általánosság, sematikusság elemeit is. Tekintve, hogy a vázolt séma egyetemes latin-amerikai vonásokat mutat be, nem pedig egy egyedi esetet, igazolódik azt a foucault-i pont, mely szerint a hatalmi dinamikák nincsenek országokhoz kötve, hanem minden környezetben hasonló működéssel zajlanak.

A társadalom megosztottságának tekintetében megfigyelhető, hogy a „leprások, vakok és bénák" csoportja szókapcsolatként állandósul, és minden esetben a társadalom többi részétől elhatárolt módon jelenik meg. A teljesség igénye nélkül szerepeljen itt néhány erre vonatkozó idézet: „[...] az ő kezétől gyógyírt sóvárgó leprások, vakok és bénák siserehadának ostromgyűrűjében…" (9); „[...] lomha, töprengő barom-patáit vonszolva keresztültörtetett a leprásokon, a vakokon és bénákon, akik az ő kezétől sóvárogtak gyógyírt…" (38); „[...] a leprások, vakok és bénák legnagyobb ámulatára, akik hajnalban feltápászkodva a rózsalugasok havas szakadékaiból…" (157). Ezenfelül, bár nyíltan nem jelenik meg, de találunk utalásokat a normalizáló intézmények jelenlétére is: „a börtönökben már nem jutott hely több lázongó szülőnek, tábornok úr" (99).

Összességében elmondható, hogy a műben több kiemelt foucault-i szempont is teljesül, hiszen a hatalmi működés sokkal összetettebb módon jelenik meg az egyszerű diktátor-társadalom szembenállásnál. Ebből következik, hogy García Márquez regényében megkérdőjelezhető az a fajta dualista hatalomreprezentáció, amelyet Amate Blanco a kérdésben írott tanulmányban elsősorban tematikus alapon határoz meg (1981). Az egyéb, szintén a műfajhoz tartozó művek esetében egyaránt elmondható, hogy a diktátor alakja nem feltétlenül domináns a vázolt hatalmi rendszerben. Amellett, hogy ezen művek főszereplői sok esetben nem csupán a társadalom élén álló vezetők, szembetűnő, hogy több esetben is teljesül a hatalom személytelenségének pontja. Már a címek esetében is ezt látjuk: Miguel Ángel Asturias: *Elnök úr*, illetve Ramón Valle-Inclán *Tirano Banderas* című regényében szintén a rang megnevezésével találkozunk, és – akárcsak

García Márquez művében – a pozíciót betöltő személy a mű egészén keresztül sematikus marad.

A kérdés tehát az, hogy ha ezekben a művekben a diktátor–nép viszonyánál bonyolultabb hatalmi dinamikák is megjelennek, valamint a diktátor alakja sem feltétlenül meghatározó, akkor miért épp a diktátor*regény* terminusra esett a választás a műfaj meghatározásakor? Problematikus lehet továbbá a főként tematikus, leegyszerűsítő meghatározás, különösen, ha maga a tematikus definíció is megkérdőjelezhető. Ez újabb kérdést vet fel, hiszen ha olyan műveket sorolunk ide, melyek középpontjában a diktátor alakja áll (vagy a fenti elemzésünk alapján, még az sem egészen), akkor mi indokolja a formai megkötést? Igaz, hogy több regény formában íródott mű is hatalmi viszonyrendszereket mutat be, azonban a XX. század során több olyan alkotás is született, melyek témájukat tekintve párhuzamba állíthatóak a hivatalosan a műfajhoz tartozó művekkel, mint például: Mario Benedetti: *Pedro és a Kapitány* (színmű, 1979), Mario Benedetti: „A kapitány Mozartot hallgat" (novella, 1977), és Gabriel García Márquez: „Csak egy hétköznap" (novella, 2021: 21–24) című művek is ide sorolhatóak.

MARIO BENEDETTI: *PEDRO ÉS A KAPITÁNY*

Mario Benedetti színműve párbeszédes struktúrában, négy felvonásban mutatja be a kínzó (a Kapitány) és a kínzott (Pedro) beszélgetését. A mű, értelemszerűen, hivatalosan nem tartozik a diktátorregény műfajába, azonban tematikailag szorosan párhuzamba állítható vele. Benedetti *El cepo* [*A csapda*] címmel eredetileg prózai műnek szánta a darabot, ebből a szempontból pedig felmerül a kérdés, vajon ha regény formában íródott volna, akkor a diktátorregény műfajába sorolnánk-e, hiszen a megjelenített hatalmi dinamikák megegyeznek a hivatalosan a műfajhoz tartozó művekben ábrázoltakkal.

Ahogy García Márquez regényében a pátriárka és a bérgyilkos Ignacio José Sáenz de la Barra személyközi viszonyában megfordul a hatalmi pozíció, úgy Benedetti művében is a mikrokozmosz szintjén, interperszonális viszonylatban jelennek meg a hatalmi dinamikák, sőt, talán még látványosabban, például a tegezés és a magázás felcserélődésében, vagy a kapitány esdeklésének gesztusában.

Ez utóbbi azért fontos, mert a Kapitány ezzel a gesztusával személyes státuszát igyekszik fenntartani, amit Pedro saját, fogoly szerepének konzekvens tagadásával billent ki. A harmadik fejezetben (itt fordul meg a kettejük hatalmi viszonya) Pedro tizennégyszer vallja magát halottnak, ezzel pedig a diskurzus a viszonyban betöltött pozíció folyamatos kibillentésére, illetve visszaállítására irányul: „– De milyen keveset is jelent ez, ha az ember halott. – Te nem vagy halott, az istenit"

(saját fordítás, Benedetti, 1979: 55). Ennek következtében a kegyetlenség értelmét veszíti, és megdől a hatalom által felállított normák érvényessége, a hatalmi pozíciók, a szerepek pedig folyamatosan újradefiniálódnak a mű során.

Ahogyan García Márquez pátriárkája, Asturias elnök ura vagy Valle-Inclán zsarnoka, úgy Benedetti kapitánya is anonim, sztereotipikus szereplő, szintén csak a betöltött pozíciója kerül megnevezésre a műben (ahogy a címben is), a saját neve azonban ismeretlen marad. Látjuk, hogy „egyenruhában, fedetlen fővel, jól fésülten, kifogástalanul és büszkén" (15) lép a színre, egyéni, jellegzetes vonások nélkül, ahogyan bármilyen más magas pozícióban lévő vezető tenné. Az a kevés személyes információ, amit megtudunk róla, titkos megfigyelés eredménye, bizalmas adatok, amelyek lelepleződése szintén távolítja a Kapitányt a hatalmi szerepétől. A személyes információ mint a másik dominálásának egyik formája ugyancsak a hatalmi viszony megcserélésére szolgál, amellyel a mű során mindkét fél él. Ezenfelül azt is látjuk, hogy a Kapitány kérdéseinek fő célja, hogy információt szerezzen Pedro társairól. Erre egyrészt saját státuszának és a börtön intézményének igazolására van szüksége (ha a kínzásnak van eredménye, akkor értelme is van), másrészt Pedro társainak „birtoklására", dominálására szolgál.

A mű bemutatja, milyen jelentőséggel bír és milyen módon működik a zárt, normalizáló intézményi rendszer. A kapitányon kívül más személyek is részt vesznek a struktúra működtetésében, közülük pedig kiemelkedő jelentőséggel bírnak a kínzók, akik szintén névtelenek maradnak, sőt, a kínzás alatt néha ők is zsákot húznak a fejükre. Pedro fejére is zsákot húznak, ami megfosztja emberi minőségétől, ezért a kínzók csak a szerepét, a fogoly személyét látják, így képesek végrehajtani feladatukat. A kínzás folyamata láthatatlan és anonim, az olvasó teljes mértékben ki van zárva ezekből a jelenetekből. A történetben csak az előző és az utána következő jelenetek nyilvánosak, ahogyan a zárt intézményi rendszerek belső működése is általában láthatatlan. A műben nagy hangsúlyt kap, hogy bár a kapitány igyekszik elszigetelődni a börtön intézményétől, mint jószívű, segítőkész szereplő mégis részét képezi az intézményi rendszer működésének. Állításunkra a szövegben a következő példát találjuk: „– Nem akarom, hogy végezzenek veled. – Miért többes szám harmadik személyben mondja? – Nem akarom, hogy végezzünk veled." (57) Maga a kedves, megértő szerep is a normalizáló folyamat részét képezi, hiszen bár felajánlja Pedrónak a szabadulás lehetőségét, ezt csak bizonyos feltételekkel teheti meg.

A börtön mint normalizáló intézmény a társadalom által meghatározott normák szerint és ezeket fenntartva működik, ehhez azonban szükséges a társadalom csoportokra osztása. Ahogy a García Márquez regényben kitaszítottak a „leprások, vakok és bénák", úgy azoknak sincs helyük a társadalomban, akik ellenszegülnek a fennálló normáknak, ebben az esetben Pedrónak és a társainak sem. A társadalomba nem illeszthető csoportok kizökkentik azokat a hatalmi dinamikákat, amik

működésben tartják a társadalmat, és makroszinten idézik elő azokat az önlegitimációs folyamatokat, amelyeket a műben a Kapitány alakja testesít meg: „Itt, ebben a háborúban mindannyian lenézzük egy kicsit egymást. Ti bennünket, mi titeket. Valamiért csak ellenségek vagyunk." (19)

KONKLÚZIÓ

Az elemzések alapján elmondható, hogy a két mű tematikai szempontból párhuzamba állítható, hiszen mindkettőben igazolni tudtuk a Foucault által definiált hatalmi mikrofizikát, a hatalmi viszonyrendszerek pedig mindkét esetben analóg módon változnak és fordulnak meg. Fontos kiemelni azonban, hogy a két mű között az összekötő pontot nem a diktátor személye, hanem a hatalmi működés ábrázolása jelenti. Ez ugyanúgy igaz a hivatalosan diktátorregénynek minősített művekre is, hiszen ahogy említettük, a diktátor személye más művekben sem uralja a történetet, sőt, a diktátori pozíció sem, mivel ahhoz, hogy az autoriter társadalmi berendezkedés működni tudjon, szüksége van további magasabb beosztású vezetőkre (vagy hasonmásokra, mint Patricio Aragonés), intézményekre, normarendszerekre, önigazoló eseményekre, illetve a társadalom megosztására. Így Amate Blanco második műfaji kritériuma, miszerint „ezekben a művekben teljes mértékben meghatározó a diktátor alakja" (saját fordítás, Amate Blanco, 1981: 102), megkérdőjelezhetővé válik. Ellenben azt is elmondhatjuk, hogy az elemzett művekben az eddig általánosnak tartott dualista hatalomképpel szemben megjelenő hálózatos, foucault-i dinamikák pedig a Castellanos-Martínez tanulmány azon állítását is megkérdőjelezik, miszerint a kérdéses műfaj a hatalmi viszonyrendszereket két szembenálló csoportra osztott, dichotomikus felfogásban ábrázolja. (1981: 80).

Megállapíthatjuk, hogy a diktatúra, az elnyomás és a hatalmi viszonyrendszerek más, erre a korszakra tehető művekben is megjelennek, s ebből kifolyólag nem szükségszerűen indokolt a műfaj szigorú formai megkötése. Különösen érdekes lenne összevetni a műfajt más területeken, más korban írt művekkel is, hiszen ha a tematikus megkötést tartjuk szem előtt, akár más területek íróinak hasonló témájú műveit is a műfajhoz sorolhatnánk. Izgalmas párhuzamot fedezhetünk fel olyan művek és a diktátorirodalom képviselői között, amelyek nem konkrétan diktatúráról szólnak, de hasonló társadalmi berendezkedést modelleznek. Ilyen mű például Yuri Herrera *Trabajos del Reino* [*A Királyság ügyei*][3] című regénye, amely

3 A cím a szerző fordítása.

a szintén vitatott "narko-regények"[4] műfajába tartozik, ahol ismét tematikus meghatározással találkozunk. Bár egy mikroközösséget ábrázol, több ponton is kapcsolható a "klasszikus diktátorregényekhez", például a szereplőket szintén a rendszerben betöltött szerepük alapján nevezi meg (pl. a Művész, a Király), a hatalmi pozícióban lévő személy sematikus, nincsenek egyéni vonásai, stb.

A dolgozat célja egy újszerű megközelítés felvetése a diktátorregények mind tartalmi, mind pedig formai meghatározásához. Összességében elmondható, hogy bármilyen műfaj tematikus meghatározása problematikusnak bizonyulhat, ahogy ezt a diktátorregények esetében is látjuk, melyek között a legfőbb összekötő pont nem a diktátor személye, hanem a hatalom ábrázolása. Ebből eredően felmerül a műfaji definíció felülvizsgálatának szükségessége, egyrészt a tartalmi megkötések finomítása, másrészt pedig (ha mindenképp tartalmi alapon szeretnénk meghatározni a műfajt), az esetleges formai kiterjesztés, a tágabb műfaji keret szempontjából, mely megengedhetővé tenné a hasonló témáról szóló színdarabok, novellák beiktatását is.

BIBLIOGRÁFIA

Amate Blanco, Juan José. „La novela del dictador en Hispanoamérica", *Cuadernos Hispanoamericanos* 1981/370, 85–104.

Asturias, Miguel Ángel (1979), *El señor Presidente.* Buenos Aires, Losada.

Bajtín, Mijaíl (2012), „El problema de los géneros discursivos", in *Estética de la creación verbal.* México, Siglo XXI, 245–290.

Benedetti, Mario (1977), „Escuchar a Mozart", https://www.literatura.us/benedetti/mozart.html, letöltés ideje: 2020.11.24.

Benedetti, Mario (1979), *Pedro y el Capitán*, Buenos Aires, Ediciones La Cueva.

Castellanos, Jorge, Martínez, Miguel A., „El dictador hispanoamericano como personaje literario", *Latin American Research Review* XVI/2 (1981), 79–105.

Cortés Rodríguez, Miguel Ángel (2010), *Poder y resistencia en la filosofía de Michel Foucault*, Madrid, Biblioteca Nueva.

Dellepiane, Ángela B., „Tres novelas de la dictadura: *El recurso del método*, *El otoño del patriarca*, *Yo, el Supremo*", *Cahiers du Monde Hispanique et Luso-brésilien* 29 (1977), 65–87.

4 Adriana Sara Jastrzębska narko-regénynek nevezi „azokat az elbeszéléseket, amelyek az 1970-es évek-beli Kolumbia történetével állnak kapcsolatban, mely időszakot a kábítószerek előállítása és kereskedelme jellemez. A narko-regényekben a kábítószer-kereskedelem eredete, kialakulása, működése, megszilárdulása, átalakulása és következményei kihat az ábrázolt világ esztétikai megformáltságára és értékrendszerére. Ugyanígy megjelennek benne a kábítószer-kereskedelemhez szorosan kapcsolódó jelenségek is, mint a bérgyilkosság, illetve kábítószer-kereskedelem kiemelkedő, népi szentté avatott alakjai, mint például Pablo Escobar." (Jastrzębska, 2013: 49)

Foucault, Michel, (1997), „A szubjektum és a hatalom", ford. Albert Sándor, in *Testes könyv II*. Szeged, Ictus/ JATE Irodalomelmélet csoport.

Foucault, Michel: „El sujeto y el poder", *Revista Mexicana de Sociología* L/3 (1988), 3–20.

Foucault, Michel (2012), *El poder, una bestia magnífica. Sobre el poder, la prisión y la vida*, Avellaneda, Siglo XXI.

Foucault, Michel (2019), *Microfísica del poder*, Munro, Siglo XXI.

García Márquez, Gabriel (1978), *A pátriárka alkonya*, ford. Dely István, Budapest, Magvető Kiadó

García Márquez, Gabriel (2021), „Csak egy hétköznap", ford. Kutasy Mercédesz, in *A világ legszebb vízihullája*, Budapest, Magvető, 21–24.

Jastrzębska, Sara Adriana, „Narconovela colombiana: enfrentamiento de paradigmas culturales", *Itinerarios* vol. 17 (2013), 47–59.

Lucero Sánchez, Ernesto: „Las estrategias de un preso: *Pedro y el Capitán,* de Mario Benedetti", *Revista de Estudios Literarios* 39 (2008), http://www.biblioteca.org.ar/libros/151850.pdf, letöltés ideje: 2020.11.24.

Mirza, Roger (2004), „Construcción y elaboración de lo traumático en el teatro de la posdictadura en el Uruguay", in Pellettieri, Osvaldo (szerk.), *Reflexiones sobre el teatro,* Buenos Aires, Galerna, 97–105.

Ortega, Julio, „El otoño del patriarca: texto y cultura", *Hispanic Review* XLVI/4 (1978), 421–446.

Valle-Inclán, Ramón del (2017), *Tirano Banderas,* Madrid, Alianza.

KOVÁCS DOROTTYA

ÁTSZÓTAGOLÁS A SPANYOL NYELVBEN: MI EZ, ÉS HOGYAN TANÍTSUK?[1]

BEVEZETÉS

A kiejtés, ezen belül pedig a szupraszegmentális jellemzők fontosságával számos kutatás foglalkozott már. McBride (2015) például spanyol anyanyelvi beszélőket (mexikói és argentin egyetemi hallgatókat) és amerikai egyesült államokbeli spanyoltanárokat kért fel, hogy amerikai, a spanyolt idegen nyelvként tanuló egyetemisták beszédprodukcióját véleményezzék. A szerző eredményei alapján az amerikai spanyoltanárok a hangok szintjén (szegmentális szint) jelöltek meg problémás jellemzőket, míg az anyanyelvi értékelők érthetőség szempontjából szupraszegmentális jellemzőket („folyékonyság", beszéd- és artikulációs tempó, szünettartás és hezitálás) hangsúlyoztak ki zavaró tényezőkként. Mindkét csoport (a spanyol anyanyelvi beszélők és a nem anyanyelvi tanárok is) negatívabb tulajdonságokat kötöttek azokhoz a nyelvtanulókhoz, akiknek a kiejtése idegenebbnek hatott, mint azokhoz, akik a célnyelvihez közelebb eső kiejtéssel rendelkeztek.

Schairer (1992: 310–318) is a spanyolt idegen nyelvként (kezdőtől egészen a felsőfokú szintig) beszélő adatközlők felolvasását értékeltette anyanyelvi beszélőkkel. A véleményezők visszajelzései alapján a nyelvtanulók teljesítményét leginkább

1 Jelen kutatás az Innovációs és Technológiai Minisztérium és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap által létrehozott „Új Nemzeti Kiválóság Program" (ÚNKP-21-2) támogatásával jött létre. Szeretném megköszönni témavezetőmnek, Baditzné dr. Pálvölgyi Katának odaadó segítségét és hasznos észrevételeit a dolgozatom tartalmát és nyelvezetét illetően.

a mássalhangzók átkötése (átszótagolása) és a hangsúlyos és hangsúlytalan magánhangzók kiejtése befolyásolta együttesen.

Emellett a hangsúlytalan és hangsúlyos magánhangzók, valamint a kettőshangzók (diftongusok) hármasa is jelentős hatást gyakorolt az anyanyelvi értékelők véleményére[2].

Jelen tanulmány tárgya a spanyol-magyar kontrasztív nyelvészet egy kevésbé vizsgált területe, a beszéd egy szupraszegmentális jellemzője, a már említett *átszótagolás*. Egy nagyobb projekt kezdő lépéseként az értekezésem elsődleges célja az említett jelenség ismertetése (elsősorban elméleti megközelítésből, a magyar és a spanyol nyelvre fókuszálva), valamint olyan tanításmódszertani gyakorlatok bemutatása, melyek megkönnyíthetik az átszótagolás tanítását a spanyol nyelvórákon.

A kérdéses jelenség definíciójának és jellemzőinek ismertetése után részletesebben látni fogjuk, hogyan jelenik meg a spanyol és a magyar nyelvben, valamint számos más nyelvből (többek között angolból, a franciából, és a hollandból) is találunk majd példát az átszótagolásra. Emellett arra is ki fogunk térni, miért fontos, hogy a spanyol nyelvtanulók ismerjék és alkalmazzák az átszótagolást beszédprodukciójukban. Végezetül pedig konkrét és gyakorlati módszerek, feladatok kerülnek bemutatásra több kompetencia (beszédértés, beszédkészség) és egyéb területek (téma bevezetése, olvasás, vizualizáció) szintjén is.

AZ ÁTSZÓTAGOLÁS MEGHATÁROZÁSA

Vennemann szótagkapcsolat-törvényei (1988; idézi Dressler – Siptár, 1989: 39 és 1998: 45) alapján, ha szavak összekapcsolása által két szótag szomszédossá válik, úgynevezett *átszótagolás* jöhet létre, ami egy széles körben elterjedt és stabil státuszú jelenség a különböző nyelvekben (Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 2). Az átszótagolást (spanyolul *resilabificación*, *resilabeo* vagy *reanálisis*; angolul *resyllabification*) tekinthetjük egy „szintaktikai egységeket újraformáló folyamatnak”[3] (saját fordítás, Civit Contra 2018: 207; Oropeza Escobar, 2012: 60), és a szótagszerkezet posztlexikális (vagyis a morfokra, szavakra, szósorozatokra nem érzékeny, lásd Kálmán – Trón, 2007: 99) újraszervezését jelenti (Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 2). A jelenség akkor fordul elő, amikor egy adott fonetikai környezet szótagszerkezete megköveteli, hogy az egyik szótag néhány eleme a következő szótag részét képezze (Civit Contra, 2018: 215).

2 Érdemes megemlíteni, hogy a diftongusoknak is lehet szerepük a szupraszegmentális szinten, ha például szóhatáron jelennek meg.

3 „proceso de reformación de las unidades sintácticas”

Egészen konkrétan Steriade (1988: 287) és Harris (1993: 181; idézi Him Fábrega, 2015: 177–178) a VC.V szerkezet V.CV-vé való átszervezését emeli ki, így például az *el hombre* (magyarul: ‘a férfi’) kiejtése [e.'lom.bre] lesz (Civit Contra, 2018: 215). Vennemann (1988; idézi Dressler – Siptár, 1989: 39 és 1998: 45) alapján Dressler és Siptár (1989: 39 és 1998: 45) több más feltétel mellett arról ír, hogy a kóda (szótagzárlat) utolsó mássalhangzója akkor helyeződik át a következő szótag kezdetébe (szótagelőbe, onset pozícióba), ha az adott kóda két mássalhangzóból, a rákövetkező szótagkezdet pedig egyetlen mássalhangzóból áll. Ezek mellett Civit Contra (2018: 207) az átszótagolásnak egy más formáját is megemlíti a spanyol nyelvre vonatkozóan, mely során az első szó szóvégi magánhangzója és a következő szó kezdő magánhangzója egyetlen szótagot fog alkotni (amennyiben ugyanannak a fonológiai kontextusnak a részei mindketten). Ily módon a két, eredetileg szótagmagként funkcionáló magánhangzó diftongust formál, ezáltal pedig csökkenni fog a szótagszám: a *mi amigo* (magyarul: ‘barátom’) szókapcsolatot [mja.'mi.go]-ként fogjuk ejteni. Ez utóbbi jelenséget, vagyis a szóvégi és a következő szó eleji magánhangzók összeolvadását szótagegybevonásként vagy szótagösszevonásként ismerjük (spanyolul *sinalefa*, ógörögül *synaloiphḗ*[4]) (Bowen, 1956: 7; Contreras, 1969: 61; Espinosa, 1924; Hualde, 1994, idézi Román et al., 2018: 155; Hualde, 2014: 77; Hualde et al., 2010: 98).

Érdemes még megemlíteni Carranza (2012) több, különböző tanulmányon is alapuló meghatározását (Carranza, 2008; Carranza, 2009; Matsumoto, 2010 és Morimoto, 1984, idézi őket Carranza, 2012), ami szerint az átszótagolás egy negatív transzferjelenség, melyet a japán beszélők beszédprodukciójában figyelhetünk meg, amikor olyan angol vagy francia szavakat ejtenek ki, amelyek komplex mássalhangzó-kapcsolatot tartalmaznak. Ebben az esetben a japán nyelvtanulók egy magánhangzót (vagy ejtéskönnyítő elemet) ékelnek be, hogy feloldják a japán nyelv számára ismeretlen mássalhangzó-torlódást. Például a spanyol *traducir* (*lefordítani*) igét „TORAducir”-ként ejtik a japán nyelvtanulók.

ÁTSZÓTAGOLÁS A SPANYOLBAN

A spanyol nyelvben nagyrészt nyílt (szótagzárlattal nem rendelkező) szótagokat találunk, magánhangzó-redukció nélkül (Del Viso, 1991, idézi Gutiérrez et al., 2003: 66; Pike, 1945, idézi Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 2), és a kontextus befolyásolni tudja az eredeti szótagolást (Puigvert Ocal, 2016: 839), vagyis a szavak elválasztását, szegmentálását (Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo,

4 A Merriam Webster online szótára alapján (webster.com/dictionary/synaloepha).

2020: 2). Így, ahogy Civit Contra (2018) írja, az átszótagoláshoz hasonló jelenségek „rendkívül gyakran"[5] (saját fordítás) fordulnak elő szavak között, és maga az átszótagolás is általános jellemzője a spanyol nyelvnek (Selting et al., 2019: 73).

A spanyolban az átszótagolás egészen pontosan a CV szerkezet vagy szóhatáron átívelő magánhangzó-kapcsolatok esetében mondható gyakorinak (Puigvert Ocal, 2016: 839), de emellett olyankor is visszatérő a jelenség szóhatáron, amikor az első szó mássalhangzóra végződik, a következő szó pedig magánhangzóval (vagy néma *h*-val) kezdődik. Ebben az esetben a mássalhangzó a következő szó kezdő magánhangzójával együtt szótagkezdet lesz (Lahoz, 2012: 136; Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 2; Selting et al., 2019: 73). Más szóval a kóda pozícióban álló mássalhangzó a következő szó vagy szótag kezdő magánhangzójához kapcsolódik, azzal egyetlen szótagot formálva. Ezáltal a szavak vagy szótagok közötti határ helye megváltozik, ami hatással van az adott szavak fonológiai és fonetikai alakjára (Oropeza Escobar, 2012: 60).[6] Érdemes arra is kitérni, hogy egy fordított meghatározás alapján azoknak a szavaknak, amelyek magánhangzóval vagy néma *h*-val kezdődnek, az őket megelőző szóhoz kell kapcsolódniuk, egy (szóhatáron átívelő) szótagot alkotva annak utolsó hangjával (Lahoz, 2012: 136).

Az átszótagolás jelenléte és minősége azonban a környezet mellett az adott nyelvváltozattól is függ. Például a félszigeti spanyolban (*español peninsular*) bármely mássalhangzó átszótagolódhat, míg például bizonyos ecuadori dialektusokban néhány mássalhangzó (például a /s/ és a /n/) nem tud átszótagolódni, míg mások (mint a /l/) igen (Robinson, 2012). A Puerto Rico-i spanyolra vonatkozó eredmények alapján pedig azt látjuk, hogy az átszótagolás alkalmazási tartománya az intonációs egységig terjed (Mathews, 1994).

Bizonyos nyelvváltozatokban megjelenik az úgynevezett aspiráció: a kóda pozícióban álló zörejhangok számos spanyol dialektusban aspirálódnak (lásd például Brown – Torres Cacoullos, 2002). A karibi spanyolban és az argentínai Río Negro tartományban beszélt változatban az aspiráció az átszótagolás előtt történik. Így ezeken a területeken a *dos alas* (magyarul: 'két szárny') kifejezést [do.ha.lah]-ként ejtik. Ezzel szemben Buenos Aires dialektusában az átszótagolás az aspiráció előtt megy végbe, és a *dos alas* kiejtése emiatt [do.sa.lah] lesz. Ez azt mutatja, hogy valóban előbb történt meg az átszótagolás, és az aspiráció így nem

5 „suceden con una frecuencia extremadamente alta"

6 Ezzel ellentétben azonban Berg (1991) spanyol nyelvre vonatkozó eredményei azt mutatják, hogy a szótagkezdeti és szótagvégi elemek tulajdonságai különbözőek, Gutiérrez és munkatársai (2003: 66) pedig azt feltételezik, hogy ennek az a lehetséges oka, hogy a szótagvégi egységek jobban kapcsolódnak a szótagmaghoz, mint a szótagkezdetiek.

lesz érvényes az immár szótagelőként funkcionáló /s/ esetében (Kaisse, 1999, idézi Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 3 és 18).

Az előbbiekben említett nyelvváltozatokon felül tekintsük meg a paraguayi spanyol és a (maya nyelv hatását mutató) yucatán-félszigeti dialektust, melyekre jellemző hangszalagzár (glottális zárhang, [ʔ]) beékelése a magánhangzóval kezdődő szavak elé, ami így megakadályozza az átszótagolás megvalósulását ezekben a környezetekben. Ennek fényében például a *mis hijos* (magyarul: 'fiaim') kifejezést [mis.ʔi.xos]-ként ejtik (Lipski, 2007; Michnowicz – Kagan, 2016; Trawick – Michnowicz, 2019, idézi Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 2–3).

ÁTSZÓTAGOLÁS A MAGYARBAN

A magyar nyelvben a szótagolás folyamatos és jobb-bal irányú, vagyis újra kell alkalmazni morfológiai és fonológiai műveletek után. Előfordulhat például, hogy a szótő utolsó szótagjának kódája (szótagzárlata) átszótagolódik, ha a csatolt toldalék magánhangzóval kezdődik (Levin, 1985, idézi Törkenczy – Siptár, 2000: 87). Példának lássuk az *ablakok* szót, melyet [ab.la.kok]-ként szótagolunk.

Ennek ellenére számos elemzés szerint a magyar nyelvben problematikus az átszótagolás (esetleges) jelenléte. Szépe (2006: 87) például az átszótagolásra „egyszerűsítésként" és „fonetikai szótagolásként" is utal, és szerinte ez a „szekvenciaszervezési egyszerűsítő művelet" már a fonetika szintjéről is kiindulhat. Így az *elviszlek a [...]* kifejezés fonetikai szótagolása *el.visz.le.ka* [ɛl.vis.lɛ.kɔ] lesz, vagyis a *k*, ami az egyszerűsítés kiindulópontja, a következő szótag onsetjébe szótagolódik át, egészen pontosan a *k* a névelő (vagyis az *a*) üres szótagelő pozíciójába kerül. Mindez a morfémahatár megváltozásával is együtt jár, viszont ez a folyamat magával hozza azt a kritériumot, mely szerint az újonnan létrejött határ mindkét oldalán morféma marad, és ennek a szabálynak sem az „elviszle" (így hiányosan), sem pedig a „ka" (a betöltött onset pozícióval) nem felel meg.

Más tanulmányok (Dressler – Siptár, 1989: 39 és 1998: 45–46) szerint a szótagvégi /b d t/ mássalhangzóknak át kellene szótagolódniuk a következő szótag kezdetévé (például a *mosd meg* [moʒ.dmeg] lenne), viszont a magyar nyelv nem tűri el /bm dm tn dl bf bv dv tm df/ kapcsolatokat (sem a zöngétlen megfelelőiket) a szótag elején. Ez a szótagkapcsolási preferencia (átszótagolás) és a szótagkezdetre vonatkozó megszorítás közötti szembenállás úgy oldódik meg, hogy a problémás zárhang törlődik. Ez alapján a magyarban az átszótagolás automatikusan együtt jár a kérdéses zárhang elhagyásával, pont azzal az eredetileg kóda pozícióban álló mássalhangzóéval, ami átszótagolódhatna. Azonban ezzel a magyarázattal is adódnak gondok: a jelenséget leíró elméletnek igaznak kelle-

ne lennie a réshangokra és a zár-réshangokra is, viszont ezek sosem törlődnek (a *törzsvendég* szóban például a *rzsv* hangkapcsolat minden elemét kiejtjük). Ezen felül az olyan háromtagú mássalhangzósorokból, melyek első eleme /r/, a /d/ törlődhet középső hangként, viszont más zárhangok nem (lásd *szerbtől*, [sɛrptø:l]-ként ejtve zöngétlenedés után). A szerzők érvelésüket azzal zárják, hogy ez a terület további vizsgálatokat igényel.

A sztenderd magyar nyelv mellett érdemes megvizsgálni az úgynevezett *csángó* nyelvjárást is, amely a sztenderdtől minden szinten a leginkább különböző magyar nyelvváltozat, és amelynek megértése nehézséget okozhat a többi magyar ajkú számára (Kiss, 2003: 312). Ezzel a dialektussal kapcsolatban már korábban észrevették (Gálffy, 1964a, idézi Huszthy, 2016: 74; Szarvas, 1874: 3), hogy a csángó beszélők hajlamosak átszótagolni az *az* határozott névelő mássalhangzóját a következő szó elejére (illetve a következő szótag onset pozíciójába) oly módon, hogy a kiejtésben ez a mássalhangzó tulajdonképpen teljesen összeolvad a szomszédos szóval, mintha ténylegesen annak része lenne. Erre egy példa a „zeskolába" kifejezés (ʻ[a]z iskolábaʼ). Másfelől viszont Huszthy (2016: 74) szerint az erős átszótagolás ellenére a csángók tudatában vannak annak, hogy a /z/ a határozott névelő része, és lexikailag nem tartozik a szóhoz. A /z/ lexikalizálódása ellen szól az az érv is, mely szerint az átszótagolás más esetekben is előfordult a csángóban, ahogy például Huszthy (2016: 74–75) korpuszában az *egy izé* /ɟ/-je a következő szótag kezdetévé válik.

MÁS NYELVEKBEN

Ahogy korábban már tárgyaltuk, az átszótagolás elterjedt jelenség a világ nyelveiben. Ennek fényében a következő szekcióban további példákat fogunk látni a jelen tanulmány fókuszában álló spanyol és magyar nyelven túl.

A spanyolhoz hasonlóan számos újlatin nyelvre jellemző az átszótagolás. A franciában, pont, ahogy a spanyolban is, a szomszédos fonológiai szavak közötti határ nem blokkolja a szótagolást, amit a franciában a *liaison* és az *enchaînement* (kb. *átkötés*) képvisel (Vogel, 1991: 56). A két jelenség közötti különbség abban keresendő, hogy az *enchaînement* esetében az első szó szóvégi mássalhangzóját mindenképpen kiejtjük (például *chaque*, vagyis ʻminden/mindegyikʼ), és ha a következő szó magánhangzóval kezdődik (*avion*, ʻrepülőgépʼ), a kifejezésben átszótagolást találunk, lásd ebben az esetben *chaque avion* [ʃa.ka.vjɔ̃] (Spinelli et al., 2002: 85). A *liaison* ezzel szemben egy komplexebb folyamat, ugyanis a szóvégi mássalhangzót csak akkor ejtjük ki, ha a következő szó magánhangzóval kezdődik, és ekkor a következő szó elejére kerül át a kérdéses mássalhangzó. Például

a *petit* (ʻkis, kicsiʼ) szó /t/-je a következő szó elejére szerveződik át, amennyiben az magánhangzóval kezdődik (lásd a *petit enfant*, ejtése: [pə.ti.tɑ̃.fɑ̃], magyarul ʻkis-/kicsi gyermekʼ). Viszont ha mássalhangzóval kezdődik a következő szó, nem ejtjük a kérdéses mássalhangzót, és átszótagolás sem történik, például *petit chat*, [pə.ti.ʃa], ʻkis-/kicsi macskaʼ (Spinelli et al., 2002: 85; Vogel, 1991: 56). Így tehát erre a két folyamatra tekinthetünk átszótagolásként (Vogel, 1991: 56), ezzel szemben azonban más tanulmányok fontos különbségeket tárnak fel a *liaison* és az *enchaînement* általi átszótagolás között (Fougeron, 2007), ami lehetetlenné teszi a közvetlen összehasonlítását a spanyol és a francia nyelv átszótagolási jelenségeinek (Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 5).

Az olasz nyelvben az átszótagolás egyike a nyelv azon fonológiai jellemzőinek, amelyek a leggyakrabban jelennek meg transzferjelenségként, például az angolban. Az olasz az intonációs egység szintjéig alkalmazza az átszótagolást (azon felül nem), így lehetséges fonológiai szavakon át is. Ebben a nyelvben azonban nagyon kevés szó végződik mássalhangzóra, ezért csak néhány olyan (egyébként elengedhetetlen) példát találunk, ami megmutatja, hogy egy adott környezet vagy szerkezet megengedi-e az átszótagolást vagy nem (Vogel, 1991: 56–59).

A germán nyelvekre vonatkozóan már változatosabb képet kapunk az átszótagolás jelenlétét illetően. Az angolban például a szóvégi mássalhangzó ambiszillabikus lehet, vagyis ez a hang szótagkezdeti szerepet is betölthet a következő, magánhangzóval kezdődő szó esetében, miközben ugyanez a mássalhangzó az első szó szóvégi pozíciójában is maradhat, mint például az *an aim* (ʻegy célʼ) kifejezésben a [n] hang: [ə(n).ˈ(n)ejm] (Vogel, 1991: 52). Ennek ellentmond azonban az, hogy Lahoz (2012: 137) alapján az angolra jellemző egy glottális zárhang beékelése a magánhangzóval kezdődő szavak elé (ezáltal lehetetlenné válik az átszótagolás).

A kérdéses jelenség a hollandban is megtalálható. A nyelv szabályai szerint ugyanis a szótagvégi zörejhangok (obstruensek) zöngétlenednek, mégis találunk olyan eseteket, melyekben például a /d/ nem zöngétlenedik: *rood+ig* (kb. ʻpirosasʼ) [ro:d…] míg *rood+achtig* (kb. ʻpirosszerűʼ) [ro:t…]. Ennek magyarázata abban keresendő, hogy az említett zöngés /d/ a következő szótag onsetjévé szótagolódik át, így ezekben a kontextusokban rá már nem érvényes az említett szabály (lásd Vogel, 1991: 56, Booij, 1984: 268–269 alapján).

Az előbbiekkel ellentétben a németben nem található meg az átszótagolás, mert ennél a nyelvnél jellemző a hangszalagzár jelenléte magánhangzók vagy magánhangzóval kezdődő szavak esetében. Így a spanyollal szemben a németben a glottális zárhang megakadályozza annak lehetőségét, hogy a hangszalagok rezgése folyamatos legyen (Lahoz, 2012: 137; Meinhold – Stock, 1982: 93–103, idézi Serrano Marín, 2017: 66–67).

Az átszótagolás a nem indoeurópai nyelvekben is megjelenik. Például az egyiptomi arab nyelv szabályai szerint a szótagnak egy (és csakis egy) mássalhangzóval

szabad kezdődnie. Ezért, amikor egy szó magánhangzóval kezdődik, az előző szó szóvégi mássalhangzója teljesen átszótagolódhat, ezzel létrehozva a hiányzó onsetet: lásd a *miš ana* (‘nem én’) szótagolása *mi.ša.na*-ként (Vogel, 1991: 52). A japánban viszont az átszótagoláshoz hasonló jelenségek nagyon kevéssé jellemzőek, és ennek fényében a japán nyelvtanulók nem is ismerik azt (Civit Contra, 2018: 207).

AZ ÁTSZÓTAGOLÁS JELENTŐSÉGE

A szavak felismerése a beszédprodukcióban általában nehéznek bizonyul, különösen azért, mert folyékony beszéd esetében nem különülnek el szünetek segítségével, hanem összekapcsolódnak bizonyos fonetikai és prozódiai szabályok szerint. Emiatt a hallgatónak azonosítania kell a szavak közti határokat, amit a nem anyanyelvi beszélők nehézkesen és kevésbé hatékonyan tudnak csak kivitelezni; akár el is téveszthetnek néhány szóhatárt (Civit Contra, 2018: 215; Cutler, 2012, idézi Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 1). Mindez alapján fontosnak tűnik ismerni az átszótagolást mint jelenséget és annak szabályait, és emellett több tanulmány is érvel. Például ha ismerjük a spanyol (vagy bármely más nyelv) fonetikai normáit, kevesebb problémával nézünk szembe a beszélt nyelv megértésekor (Civit Contra, 2018: 215; Puigvert Ocal, 2016: 839). Másrészt viszont, ha nem vagyunk tudatában ezeknek a szabályoknak, könnyebben zavarodunk össze, frusztráltakká válhatunk, ráadásul nyelvtanulók esetében mindez a motiváció elvesztését is magával hozhatja (Civit Contra, 2018: 217).

A diftongusok előfordulásának, a hangsúlyozás és az átszótagolás jellemzőinek (és szabályainak) Civit Contra szerint (2018: 217) komoly szerepe van a hallás utáni értés képességének csökkenésének és fosszilizációjának (rögzülésének) elkerülésében. Az átszótagolás különösen befolyásolja „a szóbeli szókincs kódolásának elvét”[7] (saját fordítás) az artikulációs gesztusok létrehozásának megkönnyítésével és a célnyelv ritmusának elsajátításával együtt (Puigvert Ocal, 2016: 839).

Az átszótagolás (és a hozzá hasonló folyamatok) fontosságának ellenére úgy tűnik, hogy a jelenség problematikus a magyar ajkú nyelvtanulók számára, még a KER (Oktatási Hivatal, 2002) szerinti B2-es szinten is. Baditzné (2020) kutatásában egy B2-es KER szintű, spanyol szakos egyetemi tanulók beszédprodukciójából álló korpuszt használt. Ahogy a szerző is megjegyzi, ezekből a hangfelvételekből hiányoznak a spanyolra jellemző szó(át)kötési folyamatok (vagyis az átszótagolás). És valóban, a felvételek értékelésekor az anyanyelvi beszélők (mind spanyolországiak, mind latin-amerikaiak) kiemelték a szavak átkötési formáját, mint prob-

7 „el principio de codificación del léxico oral”

lémás elemet a magyar nyelvtanulók beszédében (az európai spanyolt beszélők kevésbé voltak toleránsak a területtel kapcsolatban, mint az amerikaiak). Mindenképp fontos azonban hozzátenni (ahogy a szerző is jelzi), hogy az átszótagolás hiányának az oka feltehetőleg az, hogy az adatközlők beszéde nagyon szegmentált volt, gyakori szünetekkel és hezitálásokkal.

ÁTSZÓTAGOLÁS A NYELVOKTATÁSBAN

A korábbiakban említett és bemutatott problémákon, nehézségeken felül az átszótagolás a szótagösszevonással együtt általában sok diákot elbizonytalanít, mert azt a (hamis) benyomást kelti bennük, hogy gyorsabb beszédet hallanak (Lahoz Bengoechea, 2007: 707–708). Mindennek azonban nem a beszédtempóhoz, hanem sokkal inkább a beszédritmushoz van köze. Ezáltal az átszótagolásra jellemző temporális elrendezés által a szavak elkülönítése nem lesz egyértelmű, a beszédértés nehezebbé válik, és megnehezíti a szókincshez (mentális lexikonhoz) való hozzáférést is (Lahoz, 2012: 137).

Ezenfelül a szavak közti határ eltörlésének szükségessége egyike a spanyol nyelv legproblémásabb jellemzőinek a nyelvtanulók számára (Gil Fernández, 2007: 272). Ezért, és a korábbiakban leírtak miatt elengedhetetlennek tűnik a diákok megismertetése ezzel a jelenséggel. Ebben a fejezetben konkrét ötleteket fogunk látni az átszótagolás tanításához.

A téma bevezetéseként

Az átszótagolás témájának bevezetésekor emlékezetesebb lehet a nyelvtanulók számára, ha nem nyílt magyarázatot kapnak, hanem inkább indirekt módon közelítjük meg a témát. Például lejátszunk egy felvételt, melyen a beszélő azt mondja, hogy *venden aves* (a példa forrása Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 17), vagyis ‘madarakat árulnak’, ami a spanyolban kétértelmű (vagy ambiszillabikus), mert az átszótagolás szabályai szerint a *venden aves* (‘madarakat árulnak’) és a *vende naves* (‘hajókat árul’) szótagolása azonos. Így ha azt kérdezzük a nyelvtanulóktól, hogy *Mi a termék/árucikk?*, vitát nyithatunk a témáról, amely kifuthat az átszótagolás bemutatására ezen a problematikus szituáción keresztül.

A minimálpárok (vagy kontrasztív párok) használata ismert és széles körben elterjedt a terület módszertanában. Spinelli és munkatársai (2003) például kétszavas szósorból álló kontrasztív párokat használtak kísérletükben arra, hogy megvizs-

gálják, hogyan szótagolják a szavakat a franciák.[8] A két szóból álló kontrasztív párok használata azonban kritikákat kapott a szemantikai kontextus fontosságának figyelmen kívül hatása miatt (lásd Mattys et al., 2005). Például az angol *nitrate* (magyarul: ʻnitrátʼ) és *night rate* (vagyis ʻéjszakai árfolyam/díjszabásʼ) szavak kiejtése egységesen [ˈnajtɹejt]. Helyes szótagolásuk vagy elemzésük azonban lexikális tudást igényel a hallgató részéről (Lehiste, 1960, idézi Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 13), és ez a lexikális tudás befolyásolhatja azt, ahogyan az anyanyelvi és nem anyanyelvi beszélők értelmezik ezeket a kétértelmű kifejezéseket (Tremblay, 2011). Így a minimálpárok egyike hátrányosabb helyzetbe kerülhet amiatt, hogy a beszélt nyelvben kevésbé gyakori, vagy azért, mert a kifejezés két tagja szokatlan együttest alkot. Azt azonban figyelembe kell venni, hogy egyáltalán nem könnyű feladat ilyen kontrasztív párokat tartalmazó mondatokat találni (Lahoz-Bengoechea – Jiménez-Bravo, 2020: 13).

Érdemes kitérni Fraser (2001: 48 és 53) javaslatára is. Szerinte ahhoz, hogy a nyelvtanulók kiejtésén változtatni lehessen, meg kell változtatni a gondolkodásmódjukat is. Ehhez a szerző értelmetlen szavak használatát (is) javasolja, hogy elkülönítsük a koncepciót, elképzelést a percepciótól, vagyis hogy a nyelvtanulók ne a korábbi olvasmányaikból kiindulva, a korábbiakban tanultak alapján, vagy a helyesíráson alapulva próbálják kiejteni a szavakat.

A beszédértés és a beszédkészség szintjén

Általában véve a hiteles nyelvi anyagok, mint például a dalok, versek, vagy a karaoke segíthetik az olyan szupraszegmentális elemek fejlesztését, mint amilyen a beszédritmus. Az ilyen módszerek közvetett és játékos módon tanítják ezeket a jellemzőket (Renard, 1979, idézi Carranza, 2012). A következőkben bemutatásra kerülő feladatok előnye az, hogy ezek közben a nyelvtanulók inkább a dallamra és a prozódiai jellemzőkre figyelnek, nem pedig a jelentésre (Carranza, 2012).

A dalok szerepét például Lahoz (2012: 145) is hangsúlyozza a beszéd ritmusával kapcsolatban. Kifejezetten a spanyol nyelvre vonatkozóan pedig a dalok más területeken is hasznosak lehetnek: megmutatják például, hogy a spanyolban egymástól nem mindig ugyanolyan távolságra találhatóak a hangsúlyos szótagok (izokrónia), hogy nem jellemző a magánhangzóredukció, és az átszótagolás szabályainak gyakorlását is segítik.

Hogy említsünk konkrét dalokat, a *Sofía* (Álvaro Solertől), és a klasszikus *Olvídame y pega la vuelta* (amit például Jennifer Lopez és Marc Anthony is feldolgo-

8 Eredményeik alapján a *dernier oignon* (magyarul: ʻutolsó hagymaʼ) és a *dernier rognon* (vagyis ʻutolsó veseʼ) kifejezések homofónok és a liaison miatt ugyanúgy szótagolódnak.

zott) soraiban[9] is találunk olyan egyértelmű és felismerhető átszótagolásokat, amik a két dal osztálytermi alkalmazhatóságát segítik. Egy feladat lehet (már az átszótagolás szabályainak megismerése után) az esetlegesen átszótagolást tartalmazó kontextusok megkeresése a szövegben, majd a dal meghallgatása során a nyelvtanulók eldöntik, hogy valóban történik-e átszótagolás az adott helyen, vagy sem.

A dalok mellett a nyelvtörők is hasznosak lehetnek az átszótagolás tanításakor, mert ezeknek a rövid mondókáknak a célja az, hogy minél gyorsabban mondjuk el őket, ezáltal pedig a beszéd kevésbé lesz szegmentált, szünetekkel tarkított (ami megakadályozná az átszótagolást), és így könnyebben érhetjük el azt, hogy a nyelvtanulók tudat alatt alkalmazzák a jelenséget. Arra azonban mindenképp figyelnünk kell, hogy olyan nyelvtörőket válasszunk, melyekben potenciális átszótagolást találunk. Használhatjuk például a következő szövegeket:[10]

El anillo del llavero:
„El anillo del llavero no tiene llaves. ¿Quién se ha llevado las llaves del anillo del llavero?"

Hipopótamo Hipo:
„El hipopótamo Hipo está con hipo, ¿quién le quita el hipo al hipopótamo Hipo?"

Mi papá es un papi:
„Mi papá es un papi, papucho, paupérrimo. Si mi papá es un papi, papucho, paupérrimo, un papi, papucho, paupérrimo es mi papá."

Ingéniatelas ingeniero:
„¡Ingéniatelas ingeniero! si eres ingenioso, en lugar de ingenuo, llegarás a ser pronto un ingenioso ingeniero."

Egy másik módszer, ami segíthet a célnyelv jellemző ritmusának elsajátításában és az esetleges átszótagolási hibák kijavításában, az a mondókák alkalmazása, méghozzá úgy, hogy dobogással vagy kopogással ütjük a ritmust, a szótagokat. Carranza (2012) azonban felhívja rá a figyelmet, hogy ez a módszer inkább a kezdőbb szinteken működik jól, mert a folyamatos kopogás azt feltételezi (helytelenül), hogy minden szótag (akár hangsúlyos, akár hangsúlytalan) ugyanolyan időtartamú.

9 A *Sofía*ban: „Sin preocupación, en el corazón", „Sé que te corté las alas". Az *Olvídame y pega la vuelta*ban: „Hace dos años y un día que vivo sin él", „Hace dos años y un día que no lo he vuelto a ver", „Y aunque no he sido feliz aprendí a vivir sin su amor", „¿Qué vienes a buscar?", „Por eso vete, olvida mi nombre, mi cara, mi casa", „Vete, olvida mis ojos, mis manos, mis labios", „Tienes experiencia".

10 A nyelvtörők forrásai a következők: https://www.mundoprimaria.com/trabalenguas/trabalenguas-cortos, https://www.pocoyo.com/trabalenguas/graciosos, és https://www.pocoyo.com/trabalenguas/tradicionales

Az olvasás és a vizualizáció szintjén

Azokkal a szerzőkkel ellentétben, akik a szóbeliség fontosságát hangsúlyozzák, Civit Contra (2018) a szavak írásmódját emeli ki, és szerinte a tanároknak is azt kell sugallniuk diákjaik felé, hogy erre figyeljenek első lépésként. Például a nyelvtanulóknak az írott formát kell használniuk kiindulópontként, és az átszótagolás szabályai alapján meg kell keresniük az átszótagolásra alkalmas kontextusokat, majd átszervezniük a szótagokat (Civit Contra, 2018: 215). Ezt a feladatot ki is lehet egészíteni: a nyelvtanár összeír (vagy például a sajtóból keres) mondatokat, és a nyelvtanulóknak jelölniük, aztán pedig alkalmazniuk kell bennük az összes olyan kiejtéssel kapcsolatos szabályt (köztük a szavak átkötésére vonatkozókat), amit már tanultak, így például az intonációra, diftongusokra és a szegmentális szintre vonatkozó normákat. Ezáltal megkapják a teljes mondatok kiejtését. Természetesen szükség esetén a tanár segítséget nyújthat azoknál a területeknél, amiket még érintettek a diákokkal a tanulás során (Civit Contra, 2018: 220).

Emellett hasznos lehet az olyan mondatok használata, amelyekben a szavak nem különülnek el szóközök segítségével (vagyis úgynevezett *szó/mondatkígyók*), és a tanulóknak az a feladatuk, hogy megkeressék a szóhatárokat. Ez a feladat egyrészt felhívja a figyelmet magára a jelenségre (nyilvánvalóan a kétértelmű szavak esetében), másrészt pedig vizualizálja az átszótagolás szabályait (Civit Contra, 2018: 215–216 alapján).

Az írott formára fókuszáló feladatok után következhet az olvasás szintje, és kérhetjük a nyelvtanulókat, hogy olvassák fel, ejtsék ki a mondatokat a tanult szabályok gyakorlásával (viszont nem szükséges egyetlen lélegzetvétellel végigolvasniuk őket). Civit Contra (2018: 220–221) szerint ha követik ennek a folyamatnak a lépéseit, a diákok fokozatosan hozzászoknak a szükséges átalakításokhoz, és később már a beszédükben is tudják alkalmazni őket. Ez az előbbiekben vázolt folyamat, feladatsor egy olyan szisztematikus struktúrát ad nekik, amit később bármely pillanatban tudnak majd hasznosítani a későbbiekben a spanyol nyelvű beszédprodukciójuk során (Civit Contra, 2018: 220–221).

KONKLÚZIÓ

Ebben a tanulmányban a beszéd egy szupraszegmentális jellemzőjét, az átszótagolást tárgyaltuk, ami a szóvégi mássalhangzó áthelyeződése a következő szó elejére (Steriade, 1988; Civit Contra, 2018). Ahogy láthattuk, a jelenség a világ számos nyelvében előfordul, ahogy a spanyolban például kifejezetten általánosnak, gyakorinak mondható (Civit Contra, 2018; Selting et al., 2019). Ezzel szemben a sztenderd magyarra vonatkozóan az átszótagolás jelenléte kevésbé

egyértelmű, illetve több problémát is felvet (lásd például Szépe, 2006; Dressler – Siptár, 1989 és 1998).

Talán ez a kérdéses helyzet az oka annak, hogy a magyar ajkú spanyol nyelvtanulók beszédprodukciójára nem, vagy csak kevéssé jellemző ennek alkalmazása (Baditzné, 2020). Baditzné (2020) eredményeihez hasonlóan egy saját kutatásom (Kovács, 2021) is arra világított rá, hogy a B2-es KER szintű magyar nyelvtanulók spanyol nyelvű beszéde oly mértékben szegmentált, vagyis olyan kevés szót ejtenek egymás után beszédszünet vagy hezitálás nélkül, hogy ez megakadályozza a szótagösszevonás gyakori alkalmazását. Ez az eredmény pedig párhuzamba állítható az átszótagolással is, hiszen e jelenség is szóhatáron valósul meg. Mivel a szakirodalom kihangsúlyozza az átszótagolás ismeretének jelentőségét például a beszélt nyelv megértésében (Civit Contra, 2018; Puigvert Ocal, 2016), fontos lenne, hogy ez a terület (is) több figyelmet kapjon a nyelvórákon.

Bár ebben a tanulmányban az átszótagolás a témájának gyakorlati vetületéből is láttunk egy szeletet, a terület további kiaknázandó lehetőségeket, kutatási témákat és résztémákat tartalmaz. Így például mindenképpen érdemes lenne vizsgálni az átszótagolás megítélését a sztenderd magyar nyelvben. A spanyol anyanyelvű beszélők és a magyar ajkú nyelvtanulók beszédprodukciójának az átszótagolás vonatkozásában való összehasonlítása pedig egy jövőbeli, részletesebb, empirikus kutatást tartalmazó tervem része. Mindemellett pedig szeretnék egy, a látott gyakorlatokat a különböző nyelvtani és szókincsbéli témákba beépítő feladatsor-javaslatot létrehozni a közeljövőben, ezzel is segítve, hogy a spanyol nyelvtanulók megismerjék és alkalmazzák az átszótagolást beszédprodukciójukban.

BIBLIOGRÁFIA

Baditzné Pálvölgyi Kata (2020), „Magyar ajkú spanyol nyelvtanulók kiejtése spanyol anyanyelvűek szemével", in Fóris Ágota, Bölcskei Andrea, Nádor Orsolya, Sólyom Réka (eds.): *Nyelv, kultúra, identitás. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a 21. századi információs térben*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 13–18. http://real.mtak.hu/113106/, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Berg, Thomas (1991), „Phonological processing in a syllable-timed language with pre-final stress: Evidence from Spanish error data", *Language and Cognitive Processes*, 1991/6(4), 265–301.

Booij, Geert E. (1984), „Principles and parameters in prosodie phonology", in Butterworth, Brian, Comrie, Bernard, Dahl, Osten (eds.): *Explanations for Language Universals*, Amszterdam, Mouton Publishers 249–280. https://www.researchgate.net/publication/28648150_Principles_and_parameters_in_prosodic_phonology, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Bowen, J. Donald (1956), „Sequences of vowels in Spanish", *Boletín de Filología*, 1956/9, 5–14. https://revistamad.uchile.cl/index.php/BDF/article/view/50467/53004, letöltés ideje: 2021. 11. 19.

Brown, Esther L., Torres Cacoullos, Rena (2002), „¿Qué le vamoh aher?: Taking the Syllable out of Spanish /s/ Reduction", *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 2002/8(3), 17–31. https://repository.upenn.edu/pwpl/vol8/iss3/3/, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

Carranza, Mario (2008), „Fenómenos de interferencia fónica relacionados con el fonema /ɯ/ en la interlengua de estudiantes japoneses de español como lengua extranjera", *Estudios Lingüísticos Hispánicos*, 2008/23, 1–22. https://www.researchgate.net/publication/262875961_Fenomenos_de_interferencia_fonica_relacionados_con_el_fonema_en_la_interlengua_de_estudiantes_japoneses_de_espanol_como_lengua_extranjera, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Carranza, Mario (2009), „Percepción por hablantes nativos de español de las realizaciones del fonema vocálico /u/ y de vocales epentéticas en la interlengua de estudiantes japoneses de ELE", *Lingüística Hispánica*, 2009/32(1), 1–14. https://www.academia.edu/390269/Carranza_M._2009_._Percepcion_por_hablantes_nativos_de_espanol_de_las_realizaciones_del_fonema_vocalico_u_y_de_vocales_epenteticas_en_la_interlengua_de_estudiantes_japoneses_de_ELE_Hispanica_32_1-14_Circulo_de_Linguistica_Hispanica_de_Kansai_Osaka, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Carranza, Mario (2012), „Errores y dificultades específicas en la adquisición de la pronunciación del español LE por hablantes de japonés y propuestas de corrección", in Moreno, Concha, Grupo de Investigación de la Didáctica del Español (GIDE) (eds.): *Nuevos enfoques de la enseñanza del español en Japón*, Tokio: Asahi, 51–78. https://www.researchgate.net/profile/Mario-Carranza-4/publication/262876037_Errores_y_dificultades_especificas_en_la_adquisicion_de_la_pronunciacion_del_espanol_LE_por_hablantes_de_japones_y_propuestas_de_correccion/links/0c9605390e344138e9000000/Errores-y-dificultades-especificas-en-la-adquisicion-de-la-pronunciacion-del-espanol-LE-por-hablantes-de-japones-y-propuestas-de-correccion.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Civit Contra, Roger (2018), „Del Fonema a la Frase: Resilabificación en la Clase de Español Elemental", *Kwansei Gakuin University Humanities Review*, 2018/23, 205–223. https://core.ac.uk/download/pdf/196313013.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Contreras, Heles (1969), „Vowel Fusion in Spanish", *Hispania*, 1969/59(1), 60–62. https://www.jstor.org/stable/337724?origin=crossref, letöltés ideje: 2021. 11. 19.

Cutler, Anne (2012), *Native listening: Language experience and the recognition of spoken words*, Cambridge, Massachusetts, MIT Press.

Del Viso Pavón, Susana (1991), *Errores espontáneos del habla y producción del lenguaje*, doktori disszertáció, Madrid, Universidad Complutense de Madrid.

Dressler, Wolfgang U., Siptár Péter (1989), „Towards a Natural Phonology of Hungarian", *Acta Linguistica Hungarica*, 1989/39(1–4), 29–51. https://www.jstor.org/stable/44362742, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Dressler, Wolfgang U., Siptár Péter (1998), „A magyar nyelv természetes fonológiája felé", in Péter Mihály (szerk.): Általános Nyelvészeti Tanulmányok XIX., Budapest, Akadémiai Kiadó, 35–59. http://real-j.mtak.hu/1143/, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Espinosa, Aurelio M. (1924), „Synalepha and Syneresis in Modern Spanish", *Hispania*, 1924/5(7), 299–309. https://www.jstor.org/stable/331182?origin=crossref&seq=1#metadata_info_tab_contents, letöltés ideje: 2021. 11. 19.

Fougeron, Cécile (2007), „Word boundaries and contrast neutralization in the case of enchaînement in French", in Cole, Jennifer, Hualde, José Ignacio (eds.): *Papers in Laboratory Phonology IX: Change in Phonology*, Berlin, Mouton de Gruyter, 609–642. https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.563.8799&rep=rep1&type=pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

Fraser, Helen (2001), *Teaching Pronunciation: A Handbook for Teachers and Trainers: Three Frameworks for an Integrated Approach*. TAFE NSW, Access Division. https://helenfraser.com.au/wp-content/uploads/HF-Handbook.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Gálffy Mózes (1964a), „A moldvai csángó nyelvjárás hangrendszere", *Nyelv és Irodalomtudományi Közlemények*, 1964/1, 31–44.

Gil Fernández, Juana (2007), *Fonética para profesores de español: de la teoría a la práctica,* Madrid, Arco/Libros.

Gutiérrez, Nicolás, Palma, Alfonso, Santiago, Julio (2003), „El papel de la sílaba y de la rima en producción del lenguaje: Evidencia desde los errores del habla en español", *Psicológica*, 2003/24, 57–78. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=647704, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Harris, James (1996), „Integrity of prosodic constituents and the domain of syllabification rules in Spanish and Catalan", in Hale, Kenneth, Keyser, Samuel Jay (eds.): *The view from building 20*, Cambridge, Massachusetts, Imprenta del MIT, 177–193.

Him Fábrega, Rodrigo (2015), „Sobre enclisis y elisión en griego antiguo", *Káñina*, 2015/39(2), 173–180. https://www.researchgate.net/publication/297895290_Sobre_enclisis_y_elision_en_griego_antiguo, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

Hualde, José Ignacio (1994), „La contracción silábica en español", in Demonte, Violeta (szerk.): *Gramática del español*, Mexikóváros, El Colegio de México, 629–647.

Hualde, José Ignacio (2014), *Los sonidos del español*, New York, NY, Cambridge University Press.

Hualde, José Ignacio, Olarrea, Antxon, Escobar, Anna María, Travis, Catherine E. (2010), *Introducción a la lingüística hispánica*, New York, NY, Cambridge University Press.

Huszthy Bálint (2016), „Viszi busz gyermeket zeskolába: Névelőtörlés a csángóban mint magánhangzó-gyengülési folyamat", in É. Kiss Katalin, Hegedűs Attila, Pintér Lilla (eds.): *Nyelvelmélet és kontaktológia 3*, Budapest-Piliscsaba, Szent István Társulat-Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 66-96. https://btk.ppke.hu/uploads/articles/13367/file/Nyelvelm%C3%A9let%20C3%A9s%20kontaktol%C3%B3gia%203.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Kaisse, Ellen M. (1999), „Resyllabification precedes all segmental rules", in: Authier, Jean-Marc, Bullock, Barbara E., Reed, Lisa A. (eds.): *Formal perspectives on Romance linguistics: Selected papers from the 28th Linguistic Symposium on Romance Languages (LSRL XVIII)*, Amsterdam, John Benjamins, 197–210.

Kálmán László, Trón Viktor (2007), *Bevezetés a nyelvtudományba*, Budapest, Tinta Könyvkiadó. http://www.nytud.hu/publ/bevezetes_a_nyelvtudomanyba.html, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Kiss Jenő (szerk., 2003), *Magyar dialektológia*, Budapest, Osiris Kiadó. https://www.szaktars.hu/osiris/view/kiss-jeno-szerk-magyar-dialektologia-osiris-tankonyvek-2001/?pg=0&layout=s, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Kovács, Dorottya (2021), „A spanyol szótagösszevonás vizsgálata a nyelvoktatás szempontjából", benyújtott kézirat, ELTE BTK Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék.

Lahoz, José María (2012), „Syllable, accent, rhythm: typological and methodological considerations for teaching Spanish as a foreign language", *Revista Internacional de Lenguas Extranjeras*, 2012/1, 129–150. https://revistes.urv.cat/index.php/rile/article/view/13, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Lahoz Bengoechea, José María (2007), „La enseñanza de la entonación en el aula de ELE: cómo, cuándo y por qué", in Balmaseda Maestu, Enrique (koord.): *Las destrezas orales en la enseñanza del español L2-LE*, Universidad de La Rioja, 705–719. https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=274366, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Lahoz-Bengoechea, José María, Jiménez-Bravo, Miguel (2020), „Spoken word boundary detection in ambiguous resyllabification contexts in Spanish", benyújtott kézirat, *Laboratory Phonology*. https://eprints.ucm.es/id/eprint/61636/, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

Lehiste, Ilse (1960), „An acoustic–phonetic study of internal open juncture", *Phonetica*, 1960/5 (supplementum), 5–54.

Levin, Juliette (1985), *A metrical theory of syllabicity*, doktori disszertáció, MIT. https://dspace.mit.edu/handle/1721.1/15321?show=full, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Lipski, John M. (2007), „El español de América en contacto con otras lenguas", in Lacorte, Manuel (koord.): *Lingüística aplicada del español*, La Muralla, S.L., Arco Libros, 309–345.

Mathews, Thomas J. (1994), „Two Implosive Phenomena and Resyllabification in Puerto Rican Spanish", konferencia-előadás, *Annual Meeting of the Rocky Mountain Modern Language Association*, 1994. október 27–29., Colorado Springs. ttps://faculty.weber.edu/tmathews/articles/resylab.htm, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Matsumoto, Junko (2010), „Nihonjin Supeingogakushuusha niyoru Gotou Onso Renzoku /CCV/ to /CVCV/ no Chikaku", konferencia-előadás, *Congreso de la Asociación Japonesa de Hispanistas*, 2010. március, Osaka.

Mattys, Sven L., White, Laurence, Melhorn, James F. (2005), „Integration of multiple speech segmentation cues: A hierarchical framework", *Journal of Experimental Psychology: General*, 2005/134(4), 477–500. https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.499.4162&rep=rep1&type=pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

McBride, Kara (2015), „Which Features of Spanish Learners' Pronunciation Most Impact Listener Evaluations?", *Hispania*, 98/1, 14–30. https://doi.org/10.1353/hpn.2015.0001

Meinhold, Gottfried, Stock, Eberhard (1982), *Phonologie der deutschen Gegenwartsprache*. Lipcse, VEB Bibliographises Institut Leipzig.

Michnowicz, Jim, Kagan, Laura, (2015), „On glottal stops in Yucatan Spanish: language contact and dialect standardization", in Sessarego, Sandro, Tejedo-Herrero, Fernando (eds.): *Selected Proceedings of the 7th Workshop on Spanish Sociolinguistics*, Amszterdam, John Benjamins. https://repository.lib.ncsu.edu/handle/1840.2/2611, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

Morimoto, Yoshiharu (1984), „El acento español y el acento japonés en contraste". *Sophia Linguistica*, 1984/16, 10–17.

OKTATÁSI HIVATAL Nyelvvizsgáztatási Akkreditációs Osztály (NYAK) (2002), „3. Közös referenciaszintek", in: *Közös Európai Referenciakeret 2002 - magyar változat*. https://nyak.oh.gov.hu/nyat/doc/KER_2002/3%20fejezet_2.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Oropeza Escobar, Minerva (2012), „Variación, reanálisis y analogía en la adquisición de

la fonología del español", Revista de Investigación Educativa, 2012/15, 48–68. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4017622, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Pike, Kenneth L. (1945), *The intonation of American English*. Ann Arbor, Michigan, University of Michigan Press.

Puigvert Ocal, Alicia (2016), „Nuevos enfoques del contraste de lenguas en la enseñanza de la pronunciación del español como lengua extranjera", in Cruz Moya, Olga (mtsai.), Lamolda González, María Ángeles (comp.): *La formación y competencias del profesorado de ELE: XXVI Congreso Internacional ASELE*, 835–847. https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7438678, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Renard, Raymond (1979), *Introduction à la méthode verbo-tonale de correction phonétique*, Párizs, Didier.

Robinson, Kimball (2012), „The dialectology of syllabification: A review of variation in the Ecuadorian Highlands", *Romance Philology*, 2012/66, 115–145. https://www.academia.edu/10252785/The_Dialectology_of_Syllabification_a_Review_of_Variation_in_the_Ecuadorian_Highlands, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

Román, Domingo, Quezada, Camilo, Aguilera, Loreto (2018), „Duración de vocales idénticas en límite de palabras en español de Chile", *Estudios de Fonética Experimental*, 2018/XVII, 151–170. https://www.ub.edu/journalofexperimentalphonetics/pdf-articles/XXVII-10_DRoman-separata_new.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 19.

Schairer, Karen Earline (1992), „Native Speaker Reaction to Non-Native Speech", *The Modern Language Journal* 76/3, 309–319. https://www.jstor.org/stable/330161, letöltés ideje: 2022. 02. 12.

Selting Margret, Auer, Peter, Barthweingarten, Dagmar et al. (2009), „Un sistema para transcribir el habla en la interacción: GAT 2", *Gesprächsforschung* 2019/20, 64-114. http://www.gespraechsforschungonline.de/fileadmin/dateien/heft2019/px-gat2-espanol.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Serrano Marín, Marina (2017), „La percepción de la duración vocálica en alemán por estudiantes españoles de DaF de los niveles A.1. Y C.1.", *Entre Línea*, 2017/1, 63-78. https://entrelineasrevista.files.wordpress.com/2017/11/entre-lc3adneas-nc2ba-1.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

Spinelli, Elsa, Cutler, Anne, McQueen, James M. (2002), „Resolution of liaison for lexical access in French", *Revue française de linguistique appliquée*, 2002/1(VII), 83–96. https://www.cairn-int.info/journal-revue-francaise-de-linguistique-appliquee-2002-1-page-83.htm, letöltés ideje: 2021. 11. 19.

Spinelli, Elsa, McQueen, James M., Cutler, Anne (2003), „Processing resyllabified words in French", *Journal of Memory and Language*, 2003/48(2), 233–254. https://pure.mpg.de/rest/items/item_57848_3/component/file_57849/content, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

Steriade, Donca (1988), „Greek accent: A case for preserving structure", *Linguistic Inquiry*, 1988/19, 271–314. http://lingphil.mit.edu/papers/steriade/Steriade1988LI.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

Szarvas Gábor (1874), „A moldvai csángó nyelvről", *Magyar Nyelvőr*, 1874/3, 1–6. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarNyelvor_1874/?pg=0&layout=s, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Szépe Judit (2006), „Történetek egy lovag botlásairól", in Cser András (szerk.): *Köszöntő kötet Szende Tamás tiszteletére*, Budapest, Open Art, 77–99. https://btk.ppke.hu/db/07/4E/m0000174E.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Törkenczy Miklós, Siptár Péter (2000), „Magánhangzó ~ semmi váltakozások a magyarban", *Nyelvtudományi Közlemények 97*, 2000/97, 64–130. http://www.nytud.hu/nyk/97/sipitork97.pdf, letöltés ideje: 2021. 11. 17.

Trawick, Sonya, Michnowicz, Jim (2019), „Glottal insertion before vowel-initial words in the Spanish of Asunción, Paraguay", in Thompson, Gregory L., Alvord, Scott M. (eds.): *Contact, community and connections: Current approaches to Spanish in multilingual populations*, Wilmington, Delaware, Vernon Press, 147–171.

Tremblay, Annie (2011), „Learning to parse liaison-initial words: An eye-tracking study", *Bilingualism: Language and Cognition*, 2001/14(3), 257–279. https://www.cambridge.org/core/journals/bilingualism-language-and-cognition/article/learning-to-parse-liaisoninitial-words-an-eyetracking-study/A0838AAD21D712D129916E0619D49C5F, letöltés ideje: 2021. 11. 18.

Vennemann, Theo (1988), *Preference Laws for Syllable Structure and the Explanation of Sound Change*, Berlin, Mouton de Gruyter.

Vogel, Irene (1991), „Prosodic phonology: second language acquisition data as evidence in theoretical phonology", in Huebner, Thom, Ferguson, Charles A. (eds.): *Cross Currents in Second Language Acquisition and Linguistic Theory*, Amszterdam-Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 47–65.

INTERNETES FORRÁSOK:

https://www.merriam-webster.com/dictionary/synaloepha, letöltés ideje: 2022. 02. 12.
https://www.mundoprimaria.com/trabalenguas/trabalenguas-cortos, letöltés ideje: 2021. 11. 19.
https://www.pocoyo.com/trabalenguas/graciosos, letöltés ideje: 2021. 11. 19.
https://www.pocoyo.com/trabalenguas/tradicionales, letöltés ideje: 2021. 11. 19.

SZÁNTHÓ ZSUZSA

TÖBBET „ŐZÜNK", HA SZORONGUNK?[1] – MEGAKADÁSJELENSÉGEK IDEGEN NYELVI SZORONGÁSSAL KÜZDŐ SPANYOL NYELVTANULÓK SPONTÁN BESZÉDÉBEN

BEVEZETÉS

A szorongás definíciója nem egységes a szakirodalomban, mivel az egyes tudományágak más-más módon tekintenek rá. A különböző szemléletekben azonban közös, hogy a szorongás a veszély érzékelésével kapcsolatban fellépő, negatív érzelmekkel járó állapotot jelöl (Pine, 2009: 1839–1925). A szorongás evolúciós nézőpontból a túlélés záloga, hiszen segíti az egyént a vészhelyzet felismerésében és az arra való felkészülésben. Ha azonban a szorongás szintje eltér az optimálistól, azaz a veszélyérzékelés küszöbe kórosan alacsony, akkor a nem valódi veszélyhelyzetek is veszélyesnek címkéződnek, és az egyén feleslegesen veszteget energiát veszélytelen szituációk megoldására. Ezen debilizáló szorongás rontja az egyén teljesítményét és elvonja figyelmét a feladatáról (Faludi et al., 2015: 69–80).

1 Jelen tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Magyarországon a felnőtt korú lakosság közel 60%-a nem beszél idegen nyelven (Eurostat, 2019). Azt feltételezem, hogy ennek egyik oka az idegen nyelvi szorongás (Horwitz et al., 1986: 125–132) lehet, amely az egyén számára megnehezíti, vagy akár teljes mértékben ellehetetlenítheti az idegen nyelvvel kapcsolatos feladatok elvégzését.

HÁTTÉR

Az idegen nyelvi szorongás egy helyzetspecifikus szorongás (Horwitz et al., 1986: 125–132; MacIntyre – Gardner, 1991: 85–117), amelyet az idegen nyelvvel kapcsolatos helyzetek és feladatok váltanak ki. Az idegen nyelvi szorongás segítheti, de meg is akadályozhatja az egyént feladatai elvégzésében. A nyelvtanuló debilizáló szorongása különböző módon nyilvánulhat meg: félhet attól, hogy kinevetik vagy félreértik, félhet a beszédtől, a félreértéstől, amely érzelmek aztán további negatív érzések kialakulásához vezethetnek, például aggodalomhoz és zavartsághoz (Dörnyei – Ryan, 2015: 176).

Az idegennyelv-elsajátítással kapcsolatos kutatások gyakran vizsgált területe a beszédfolyékonyság (fluencia), amelynek kvantitatív mutatói temporális változókat mérnek (Markó, 2017: 143–144): a beszédtempót (szótagszám/másodperc, szünetekkel és megakadásjelenségekkel együtt), az artikulációs tempót (szótagszám/másodperc, szünetek és megakadásjelenségekkel nélkül), az összefüggő megnyilatkozások átlagos hosszát (szótagszám), valamint az átlagos szünethosszúságot (adott küszöbszint pl. 0,2 s felett). Ezeket a tempóértékeket több tényező is befolyásolja: a kommunikációs helyzet, a beszédmódok különbözősége, az a tény, hogy felolvasásról vagy spontán beszédről van-e szó (Trouvain, 2004: 9–16), a beszélő életkora (Gocsál, 2000: 39–50) és a neme (Váradi, 2009: 228–239), valamint lelkiállapota. A haragra, a dühre, a félelemre és a boldogságra általában a felgyorsult tempó a jellemző, míg az unalomra, a szomorúságra, a bánatra és az undorra a lelassult tempó (Trouvain, 2004: 9–16). Bár kísérletesen még nem vizsgálták meg, a szakirodalomban találhatunk arra való utalást, hogy a spontán beszéd tervezési és kivitelezési folyamataira a szorongás is hatással lehet, és megakadásjelenségeket okozhat (Gósy, 2005: 115).

A fent felsorolt temporális változók vizsgálata gyakran kiegészül a megakadásjelenségek elemzésével. A szakirodalomban a megakadásokat a folyamatos beszédet megtörő jelenségként határozzák meg, azonban újabb kutatások azt mutatják, hogy sokkal inkább tekinthetőek a beszéd természetes részének (Gyarmathy et al., 2009: 46–55). A megakadásjelenségek rendszerezése nem egységes a nemzetközi szakirodalomban, emiatt inkább gyűjtőfogalomként tekinthetünk rá (Horváth, 2014: 19). A megakadásjelenségek funkciójukat tekintve lehetnek a téves kivitelezés jelenségei, például nyelvbotlások, amelyek a nyelv szabályainak mondanak

ellent, illetve a beszélő bizonytalanságából adódó jelenségek. Ez utóbbiakhoz tartoznak a néma szünet, valamint a kitöltött szünet különböző megnyilvánulási formái, azaz a hezitálás, a nyújtások, az ismétlések és az újrakezdések (Gósy, 2002: 192–204). Jelkimaradás tekintetében különbséget tehetünk néma szünet és csend között, előbbi egy beszélő fordulóján belüli, utóbbi a beszédtevékenységet megelőző és annak lezárását követő jelhiányt jelent (Markó, 2005: 28). A kitöltött szünet, illetve a néma szünet, amennyiben kitöltött szünettel párosul, a beszélő részéről a tervezési folyamat működésére utal (Campione–Véronis, 2005: 43–46). A spontán beszéd töltelékszókat is tartalmazhat, amelyek funkciója ugyanaz, mint a kitöltött szünet egyéb megnyilvánulási formáié, általuk a beszélő időt nyer, hogy a gondolatait hangos közlésekké alakítsa. A töltelékszó tehát a közlésbe tartalmilag nem illeszkedő, funkcióját tekintve a diszharmónia egyfajta feloldását segítő szó vagy szókapcsolat (Gósy – Horváth, 2009: 26–32).

A hezitálás, azaz a hangadással kitöltött szünet megvalósulási formája nyelvenként eltérhet. A spanyol nyelvben a leggyakoribb az [eː] hang (Machuca, 2015: 81–96), míg a magyarban a semleges magánhangzóhoz, a svához [ə] hasonló hang (Gósy, 2007), amelyre nem akadémikus megfogalmazásban „őzés"-ként utalhatunk. Egy közelmúltban lefolytatott kutatás is arra az eredménye jutott, hogy a magyar anyanyelvű felnőttek anyanyelvi megszólalásaiban a semleges magánhangzóval történő hezitálás van a legnagyobb arányban jelen (78,6 %) (Horváth, 2014: 32).

Az idegen nyelvvel kapcsolatos beszédtudományi vizsgálatokkor fontos szem előtt tartani az anyanyelvi transzfer jelenségét (Kovács, 2014: 575–656), amely azt feltételezi, hogy a nyelvtanuló anyanyelve a célnyelv valamennyi alrendszerére hatással lehet, így tehát a fonetikai jellemzőire is. Ezt támasztja alá Gósy és társainak (2017: 151–176) vizsgálata, amely szerint a transzfer hatására a magyar anyanyelvű angol nyelvtanulók spontán beszédükben a magyarra jellemző hezitálási formákat használják az angol nyelvű formák helyett. Baditzné Pálvölgyi Kata (2020: 145–158) vizsgálata továbbá arra is rámutatott, hogy a belépő szintű spanyol nyelvtanulókat a spontán beszédükben az anyanyelvi transzfer hatására megjelenő, a magyar nyelvre jellemző hezitálás („őzés") miatt a spanyol anyanyelvűek alacsonyabb presztízsű állásra tartják alkalmasnak, így az „őzés" spanyol nyelven csökkentheti a nyelvtanuló munkaerőpiaci lehetőségeit.

A kutatásom fő kérdése, hogy az idegen nyelvi szorongás befolyásolja-e a spontán beszéd sebességét, azaz van-e eltérés a szorongók és nem szorongók között spontán beszédük sebességét, illetve a megakadásjelenségek gyakoriságát és időtartamát illetően. Hiszen amennyiben az idegen nyelvi szorongás a nyelvtanulók spontán beszédben megakadásjelenségek kialakulását eredményezi, akkor az idegen nyelvi szorongás a beszédtempó lassulásához is vezethet. Jelen kutatás célja a beszéd- és artikulációs tempó, valamint a megakadásjelenségek vizsgálata idegen nyelvi szorongók spontán beszédében, különös tekintettel az „őzés", azaz a svához [ə] hasonló hanggal kitöltött szünetek vizsgálatára, ami a spanyol beszélők számára idegenül

hathat és rossz értékítélettel is társulhat, tehát ronthatja a nyelvtanuló megítélését, a gyakorlatban pedig csökkentheti a nyelvtanuló munkaerőpiaci lehetőségeit.

A kutatásom hipotézisei a következők: a szorongó spanyol nyelvtanulókra jellemző, hogy a nem szorongókhoz képest (i) spontán beszédük lassabb; (ii) spontán beszédükben gyakoribb a svával kitöltött szünet („őzés").

ANYAG, MÓDSZER ÉS KÍSÉRLETI SZEMÉLYEK

A kísérleti személyek kiválasztása és csoportosítása online formában közzétett kérdőív segítségével történt, amely két fázisból állt. Az első fázis a kitöltők életkorát, német és a spanyol nyelvtudással kapcsolatos jellemzőit mérte fel (nyelvvizsga szintje, nyelvhasználat gyakorisága és formája, spanyol nyelvi környezetben eltöltött idő stb.). A kérdőív második fázisa a kitöltők idegen nyelvi szorongásának szintjét vizsgálta egy ötfokozatú Likert-skálás attitűdméréssel, amelynek alapjául MacIntyre és Gardner vizsgálata szolgált (1994: 304–305). A kérdőívet összesen 36 fő, többségükben 20–25 éves spanyol szakos hallgató töltötte ki.

A vizsgálatba bevont négy szorongó és négy nem szorongó kísérleti személyre a kérdőívben adott válaszaik alapján igaz volt, hogy nők, 19 és 30 év közöttiek, magyar anyanyelvűek, egyetemi képzésben részt vevő hallgatók, egyetem előtt tanultak spanyolul, rendelkeznek legalább B2 szintű, szóbeli spanyol nyelvvizsgával, és bár többségük nem élt célnyelvi környezetben, de napi rendszerességgel használja a spanyolt az egyetemen kívül. A kutatás anyagaként ez a nyolc kísérleti személlyel készített spanyol nyelvű interjú szolgált, amelyet a 2020 tavaszán kihirdetett veszélyhelyzet miatt online folytattunk le egy anyanyelvű interjúztató segítségével.

Mint korábban láttuk, a nemzetközi szakirodalom nem egységes a megakadásjelenségek tekintetében, így szükségessé vált a kapcsolódó fogalmak tisztázása és rendszerezése. Összefüggő megnyilatkozásnak tekintettem a kísérleti személy beszédtevékenységét megelőző és annak lezárását követő jelhiánnyal, azaz csenddel lehatárolt szakaszra, amelynek általam vizsgált részei az 1. ábrán láthatók. A kutatásomban a folyamatos beszédrész az egy beszédfordulón belüli beszédtevékenység megakadásoktól mentes részét jelentette. A megakadásjelenségek alatt a néma szünetet, valamint a kitöltött szünet különböző, általam vizsgált megvalósulási formáit értettem. A hezitálás címke alatt vizsgáltam a svához [ə] hasonló hanggal kitöltött szünetet, azaz az „őzés"-t (ö, öm, öh, ömh), valamint a „mmm"-zést (*m, mh, mhm*) (Horváth, 2014), illetve a spanyol nyelvben a legelterjedtebb hezitációs formát, az [e:] hanggal kitöltött szünetet, amelyre nem akadémikus megfogalmazásban „ézés"-ként (é, ém, éh, émh) utalhatunk (Machuca, 2015: 81–96). Ugyanitt elemeztem továbbá a spontán beszédben előforduló töltelékszavakat, valamint az ismétlést és újrakezdést.

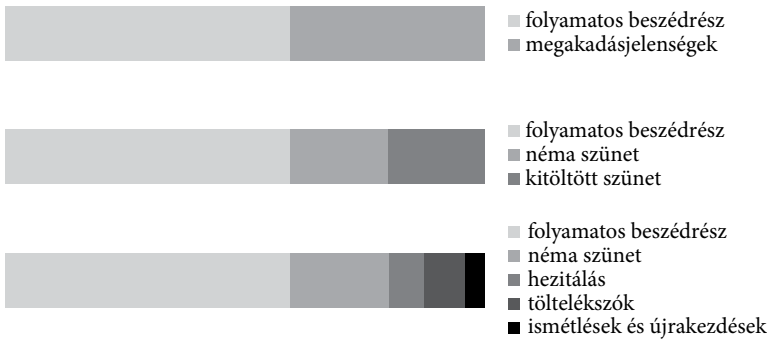

1. ábra. Az összefüggő megnyilatkozás részei

A vizsgálatomban megmértem a kísérleti személyek artikulációs és beszédtempóját (Markó, 2017: 143–144) is. Az artikulációs tempó kiszámításánál nem vettem figyelembe sem a néma, sem a kitöltött szüneteket, tehát a szótagok számát a tiszta beszédidőre, míg a beszédtempó esetében a szótagszámot az összefüggő megnyilatkozás idejére vetítettem.

Az interjú során létrejött 46 perces korpuszt a Praat programban (Boersma–Weenink, 2020) két szinten annotáltam (2. ábra). Az első szinten címkéztem a néma szüneteket (küszöbértékként 0,2 s-ot állapítottam meg, az ennél rövidebb szüneteket nem címkéztem), a kitöltött szünetek fentebb felsorolt megvalósulási formáit és a folyamatos beszédrészre eső szótagszámokat. A második szinten a beszédidőt, azaz az összefüggő megnyilatkozás időtartamát annotáltam.

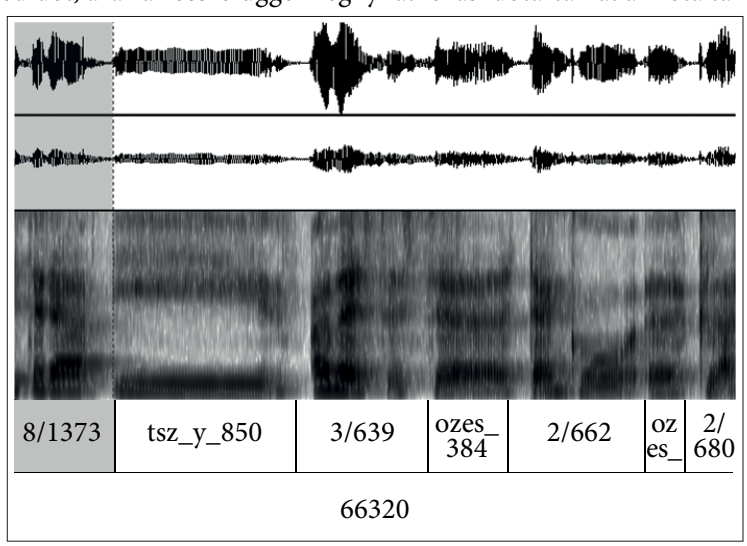

2. ábra. A hanganyag címkézése a Praat programban

EREDMÉNYEK

A hanganyagok temporális vizsgálata azt mutatta, hogy nagyobb volt az eltérés a szorongók és a nem szorongók között beszédtempó, mint artikulációs tempó tekintetében (3. ábra). Míg a szorongók beszédtempója lassabb volt a nem szorongókhoz képest (nem szorongók: 3,3 szt/s, szorongók: 2,8 szt/s), addig artikulációs tempójuk szinte megegyezett (nem szorongók: 4,5 szt/s, szorongók: 4,7 szt/s).

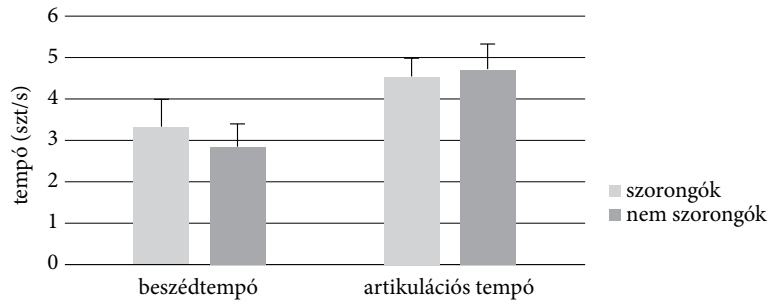

3. ábra. A beszéd- és artikulációs tempó (és szórás) csoportonként (szt/s)

A két csoport átlagos beszédtempója közötti különbség a szorongók spontán beszédében megjelenő megakadásjelenségek nagyobb arányából, méghozzá a kitöltött szünetek nagyobb gyakoriságából fakadt. Míg a két csoport a néma és a kitöltött szünetek átlagos időtartamának tekintetében szinte megegyezett (néma szünet esetén nem szorongók: 0,558 s, szorongók: 0,553 s; kitöltött szünet esetén nem szorongók: 0,546 s, szorongók: 0,524 s), addig a szünetek gyakoriságának tekintetében különbözött. A csoportok között a kitöltött szünet esetén nagyobb eltérést találtam (nem szorongók: 14 db/perc, szorongók: 29,7 db/perc), mint a néma szünet esetén (nem szorongók: 18,2 db/perc, szorongók: 21,3 db/perc).

Hasonlóan a néma szünet és a kitöltött szünet összehasonlításakor kapott eredményekhez, a kitöltött szünet egyes elemeinek temporális vizsgálatánál is arra jutottam, hogy a két csoport között nem mutatkozott jelentős különbség az átlagos időtartamban sem a hezitálás (nem szorongók: 0,513 s, szorongók: 0,522 s), sem a töltelékszók (nem szorongók: 0,497 s, szorongók: 0,41 s), sem pedig az ismétlés és újrakezdés (nem szorongók: 0,665 s, szorongók: 0,53 s) tekintetében.

Az eredmények azt mutatták, hogy a hezitálás időtartamában a magyar nyelvre legjellemzőbb hezitációs forma, az „őzés" használata a szorongók esetében jóval nagyobb arányban fordult elő a nem szorongókhoz képest. Míg a nem szorongók esetében a hezitálások időtartamának 32%-a, addig a szorongók esetében annak 81%-a volt „őzés" *(ö, öm, öh, ömh)*. Az elemzés továbbá azt is megmutatta, hogy a nem szorongók a spontán beszédben több ideig hezitáltak a spanyol nyelvre

jellemző módon: esetükben az „ézés" (é, ém, éh, émh) a hezitálás időtartamának 41% volt, amely meghaladta az „őzés"-ük arányát. Ezzel szemben a szorongók egyáltalán nem használták a hezitálásnak a spanyol nyelvre jellemző formáját, spontán beszédükben nem volt rá egyetlen példa sem.

A nem szorongók esetében a kitöltött szünet különböző megvalósulási formái (hezitálás, töltelékszók, ismétlés és újrakezdések) gyakoriság tekintetében lényegesen egyenletesebb eloszlást mutattak a szorongókhoz képest. A nem szorongók átlagosan percenként 4,3 alkalommal hezitáltak, 4,7 db töltelékszót mondtak, valamint 3,5 alkalommal éltek az ismétléssel és újrakezdéssel. Ehhez képest a szorongók esetében a hezitálás különböző formái voltak a leggyakoribbak, percenként átlagosan 13 alkalommal hezitáltak. További kiugró érték volt, hogy a szorongók az összefüggő megnyilatkozásaik időtartamának mintegy 9,1%-át töltötték „őzéssel", míg az ugyanerre vonatkozó arány a nem szorongók esetében csupán 1,2% volt. Az eltérés hátterében ebben az esetben is a gyakorisági, és nem az időtartambeli különbség állt, hiszen a szorongók spontán beszédükben gyakrabban, percenként 10,8 alkalommal „őztek", míg a nem szorongók szinte csak egyszer, 1,3 db/perc-es gyakorisággal (4. ábra). Az „őzés" átlagos időtartama csoportonként szinte megegyezett (nem szorongók: 0,588 s, szorongók: 0,528 s).

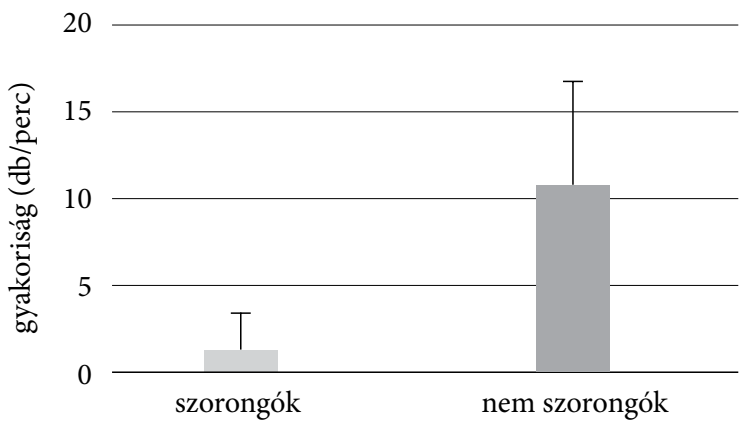

4. ábra. Az „őzés" gyakorisága (és szórása) csoportonként (db/perc)

KÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgálatom megkezdésekor azt feltételeztem, hogy az idegen nyelvi szorongással küzdő spanyol nyelvtanulókra jellemző, hogy a nem szorongókhoz képest spontán beszédük lassabb. Ezt a hipotézist az eredmények csak részben támasz-

tották alá, hiszen míg a szorongók beszédtempója lassabb volt a nem szorongókhoz képest, addig az artikulációs tempó tekintetében nem találtam számottevő eltérést, ennek értéke szinte megegyezett a két csoportban. Az eredmények alátámasztották a második hipotézist: a jelen vizsgálat megerősítette a feltételezést, miszerint az idegen nyelvi szorongó nyelvtanulók spontán beszédében gyakoribb a svával kitöltött szünet („őzés").

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy az idegen nyelvi szorongással küzdő spanyol nyelvtanulók spontán beszédének jellemzői a megakadásjelenségek tekintetében jellegzetesen eltérnek a nem szorongó nyelvtanulókra jellemzőktől. Az eltérés a kitöltött szünet, azon belül pedig a hezitálások gyakoriságában mutatkozik meg, különös tekintettel a svával kitöltött szünetre („őzés"). A gyakoribb hezitálás miatt az idegen nyelvi szorongással küzdő spanyol nyelvtanulók beszéde szakadozottabb a nem szorongó társaikéhoz képest.

Az eredményekből az is kiderült, hogy az idegen nyelven szorongók spontán beszédéből teljességgel hiányzik a hezitálás spanyol nyelvű leggyakoribb megvalósulási formája, az [e:] hanggal kitöltött szünet („ézés"). Helyette a szorongók a nem szorongókhoz képest gyakrabban hezitáltak a semleges magánhangzóval („őzés"), amely a spanyol nyelvben nemcsak, hogy idegenül hat, hanem a beszélő rossz megítélésével is társul, ezzel csökkentheti a szorongók munkaerőpiaci lehetőségeit (Baditzné Pálvölgyi, 2020: 145–158). A vizsgálat eredményeiből tehát arra következtethetünk, hogy az idegen nyelvi szorongás nyelvi hátrányhoz vezethet.

Jelen kutatás eredményeinek felhasználhatósága korlátokba ütközik, mivel kis elemszámú mintával dolgozott, és így a következtetései sem általánosíthatók. A kutatás folytatásának egyik lehetséges iránya további kísérleti személyek bevonása.

BIBLIOGRÁFIA

Baditzné Pálvölgyi, Kata, „Patrones de titubeo en el habla espontánea de estudiantes de ELE húngaros: la influencia de la inmersión en el país meta", *Horizontes de Lingüística Aplicada* 2020/19, 145–158.

Campione, Estelle, Véronis, Jean, „Pauses and hesitations in French spontaneous speech", *Proceedings of DiSS'05. Disfluency in Spontaneous Speech Workshop. 10–12 September 2005. Aix-en-Provence, France*. 43–46.

Dörnyei, Zoltán, Ryan, Stephen (2015), *The psychology of the language learner revisited.* Routledge, New York. 176.

Faludi Gábor, Gonda Xénia, Döme Péter, „A szorongás konceptuális aspektusai, klasszifikációja, neuroanatómiája és az anxiolítikum-fejlesztés problémái", *Neuropsychopharmacologia Hungarica* 2015/17, 69–80.

Gocsál Ákos, „A beszéd időviszonyai különböző életkorú személyeknél", *Beszédkutatás* 2000/8, 39–50.

Gósy Mária, „A megakadásjelenségek eredete a spontán beszédtervezés folyamatában", *Magyar Nyelvőr* 2002/126, 192–204.

Gósy Mária (2005), *Pszicholingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest.

Gósy Mária, „A semleges magánhangzó: a funkció, a kiejtés és az akusztikum összefüggései", *Magyar Tudomány, Beszéd és beszédtudomány*, 2007, http://www.matud.iif.hu/07jan/13.html, letöltés ideje: 2020. 11. 25.

Gósy Mária, Horváth Viktória (2009), „Hogyan tükrözi a kiejtés a nyelvi funkció változását?", in Keszler Borbála,Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Tinta Kiadó, Budapest, 26–32.

Gósy, Mária – Gyarmathy, Dorottya – Beke, András, „Phonetic analysis of filled pauses based on a Hungarian-English learner corpus", *International Journal of Learner Corpus Research* 2017/3, 151–176.

Gyarmathy Dorottya – Gósy Mária, Horváth Viktória (2009), „A rejtett és a felszíni önmonitorozás temporális jellemzői" in Keszler Borbála–Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Tinta Kiadó, Budapest, 46–55.

Horváth Viktória (2014), „Hezitációs jelenségek a magyar beszédben", *Beszéd. Kutatás. Alkalmazás.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Horwitz, Elaine K., Horwitz, Michael B., Cope, Joann, „Foreign Language Classroom Anxiety", *The Modern Language Journal* 1986/70, 125–132.

Kovács Gábor (2014), „Idegennyelv-elsajátítás", in Pléh Csaba, Lukács Ágnes (szerk.): *Pszicholingvisztika 1.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 575–656. https://mersz.hu/hivatkozas/pszlingv_book1#pszlingv_book1, letöltés ideje: 2020. 11. 25.

Machuca, María J., Llisterri, Joaquim, Ríos, Antonio, „Las pausas sonoras y los alargamientos en español: Un estudio preliminar", *Normas* 2015/5, 81–96.

MacIntyre, Peter D., Gardner, Robert C., „Methods and results in the study of anxiety and language learning: A review of literature", *Language Learning* 1991/41, 85–117.

MacIntyre, Peter D., Gardner, Robert C., „The Subtle Effects Of Language Anxiety On Cognitive Processing In The Second Language", *Language Learning* 1994/44, 283–305.

Markó Alexandra (2005), *A spontán beszéd néhány szupraszegmentális jellegzetessége monologikus és dialogikus szövegek összevetése, valamint a hümmögés vizsgálata*, doktori disszertáció (kézirat). Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.

Markó Alexandra (2017), „Hangtan", in Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvtan*, Budapest, Osiris Kiadó, 75–206.

Pine, Daniel S. (2009), „Anxiety disorders: introduction and overview" in Sadock, Benjamin J.–Sadock, Virginia A.–Ruiz, Pedro–Kaplan, Harold I. (szerk.): *Comprehensive Textbook of Psychiatry*. Wolters Kluwer Health/Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia, 1839–1925.

Trouvain, Jürgen (2004), *Tempo variation in speech production: Implications for speech synthesis*, doktori disszertáció, Saarland University.

Váradi Viola (2009), „Hallásalapú és vizuális alapú közlések", in Gósy Mária (szerk.), *Beszédkutatás* 2009, 228–239.

INTERNETES FORRÁSOK

Boersma, Paul, Weenink, David (2020), Praat 6.1.30. www.praat.org

Eurostat (2019), *Distribution of people aged 25–64 by knowledge of foreign languages. 2007, 2011 és 2016 (%)*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Distribution_of_people_aged_25%E2%80%9364_by_knowledge_of_foreign_languages,_2007,_2011_and_2016_(%25).png, letöltés ideje: 2020. 06. 15.

TAKÁCS LILI

HONNAN ISMERJÜK FEL A „PUELTO LICÓ-I" KIEJTÉST? – A LIKVIDÁK SEMLEGESEDÉSE SZOCIOFONETIKAI SZEMMEL

BEVEZETÉS

Kutatásom célja a fogmedri pergőhang /ɾ/ szótag végi semlegesedésének vizsgálata a Puerto Ricó-i spanyol nyelvváltozatban. Hualde (2014) a folyékony hangok, azaz a likvidák csoportjába sorolja az említett fonémát, melynek ejtése néhány spanyol nyelvű országban eltérhet a normától (Quilis, 1999). Ilyen jelenség például a szembenállás eltűnése az /r/ és az /l/ között (neutralizáció).

Jelen tanulmányomban kizárólag a Puerto Ricó-i nyelvváltozatban szeretném vizsgálni azt, hogy az egyetemi végzettséggel rendelkezők ugyanolyan gyakorisággal neutralizálnak-e, mint a végzettség nélküliek. Feltételezésem szerint ritkábban, ezért két 30 fős csoporton vizsgáltam, személyenként 10 példával, az /r/ lehetséges ejtését szótag végi helyzetben.

A második hipotézisben azt feltételezem, hogy a Puerto Ricó-i spanyolnak a neutralizáció a legemblematikusabb ismertetőjegye, ezért ezt egy 110 fő által kitöltött kérdőív segítségével próbálom alátámasztani. Nyolc hangmintáról kell a kitöltőknek megmondaniuk, hogy melyik országból származik a beszélő, és milyen nyelvészeti jellemzők alapján döntöttek erről, illetve, hogy melyik társadalmi csoportba sorolják be őket.

Először a likvidákat mutatom be, majd ismertetem az első hipotézist az informánsok adataival, illetve eredményeivel. Ezt követően áttérek a második hipotézisre és a hozzá készített kérdőívre, amely magába foglalja az adatközlők adatait és eredményeit. Végezetül a tanulmány utolsó szakaszában összegzem a kutatásom eredményeit.

LIKVIDÁK

Hualde (2014) szerint, az /l/ és az /r/ fonémák a likvidák csoportjába tartoznak. A likvidák közé soroljuk az oldalsó (laterális) és a pergőhangokat (vibránsok). Képzésük helye szerint megegyeznek, hiszen a nyelvcsúcs a fogmedret érinti (Ortiz de Pinedo, 2017: 39). Artikulációs jellemzőjüket tekintve, a szájüreg általánosan nyitottabb, mint egyéb mássalhangzók esetében, de a szájüregben egy akadály képződik, mely befolyásolja a levegő kiáramlását (Quilis, 1999: 307). Akusztikailag a likvidák magán-, illetve mássalhangzós tulajdonságokkal is rendelkeznek.

Laterális hangok

A laterális likvidák jellemző tulajdonsága a folytonosság, emiatt a spektogrammon néhány formáns a magánhangzókéra hasonlít (Quilis, 1999: 312). Képzésüknél a nyelv érintkezik a szájpadlás középső részével, így a levegőt szabadon hagyja kiáramolni a szájüreg egyik, vagy mindkét oldalán (Quilis, 1999: 308). Ez az [l] hang akkor képződik, ha intervokális helyzetben áll, pl. ala [ála] ‚szárny', illetve amikor egy magánhangzó, egy szünet vagy bármelyik mássalhangzó követi, kivéve a /t/, /d/, /θ/, /ʧ/.

Vibránsok

Quilis (1999) és Hualde (2014) tanulmányai alapján a spanyolban két vibráns fonéma létezik, az egyperdületű /ɾ/ (a *Nueva Gramática Española,* 2011 legyintőhangként említi) és a többperdületű /r/. Az egyperdületű /ɾ/ magánhangzókhoz és mássalhangzókhoz hasonló akusztikai tulajdonságokkal is bír. Képzése két fázisból áll: először elzáródik a levegő, majd a következő fázisban létrejön egy magánhangzóhoz hasonló elem. A többperdületű /r/ szintén egy vokalikus és mássalhangzós elem, ami ugyanúgy első fázisként elzáródik, majd létrejön a vokalikus elem (Quilis, 1999, Martínez Celdrán – Fernández Planas, 2007, idézi Ortiz de Pinedo, 2017: 41–42).

A likvidák semlegesedése

Hualde (2010, 2014) szerint Andalúziában, Extremadurában és a karibi térségben az /l/ és az /r/ között megszűnik a szembenállás, ezért olyan szópárokban, mint

harto-alto vagy *mar-mal* a likvidák egy [l] és [r] közötti hangként valósulnak meg. Ez a kiejtett hang több szakaszon megy keresztül a neutralizáció során, például *carne* ‚hús' [ˌkaɾne] > [ˌkalne] > [ˌkahne] > [ˌkan:e]. Ezek bármelyik fázisban előfordulhatnak az említett térségekben. Andalúziában a legelterjedtebb ilyen típusú jelenség, amikor a laterális mássalhangzó helyett egy vibráns képződik, mint például *muy alto* ‚nagyon magas' [mˈúáɾto], *el niño* ‚a kisgyerek' [eɾˈniɲo] (Hualde, 2014: 189). Puerto Ricóban van egy harmadik típusú neutralizáció, amikor nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy [l] vagy [r] hang hallatszik, hanem egy kettő közötti hang képződik (Navarro Tomás, 1974: 76, idézi Simonet et al. 2008: 73). Kubában, amikor a likvidákat mássalhangzó követi, sok esetben asszimilálódnak az artikuláció helyéhez, például *el golpe* ‚az ütés' > [eˈgːobpe], *el verde* ‚a zöld' > [eˈb: ed:e], *pulga* ‚bolha' > *purga* [ˌpugːa] (Guitart, 1976, idézi Hualde, 2014:189).

Lipski (1997) szerint minden közösségben vannak olyan fonetikai jelenségek, amelyek egy bizonyos társadalmi réteghez köthetők, és amelyekhez általában negatív megítélés társul. Amíg az /r/ lateralizációja Puerto Ricóban és a Dominikai Köztársaságban gyakoribb és kevésbé feltűnő, addig Kubában és Venezuelában negatívabb a társadalmi megítélése (130–131). Sobrino Triana (2018) kutatásában Puerto Ricó-iakat kérdezett, melyik változatot tartják hasonlónak a sajátjukhoz. Válaszaikban túlnyomó részt, Kubát, a Dominikai Köztársaságot és Venezuelát említették. Medina-Rivera (2014: 35–36) cikkében a neutralizációt nem kifejezetten Puerto Ricó-i jelenségnek dokumentálja, de egyik megkülönböztető jegyüknek vallja a szigeten belül és kívül is. Más országok beszélői erőszeretettel hívják Puerto Ricót *Puelto Licó*-nak, ami jó példa a sztereotípiák eltúlzására, hiszen a *lico* szóban a vibráns a normatíva szerint nem lateralizálódhatna, mivel nem szótagvégi helyzetben van.

HIPOTÉZISEK

Jelen tanulmány a fogmedri pergőhang neutralizációját vizsgálja a Puerto Ricó-i spanyolban, két társadalmi réteg összehasonlításán keresztül. A vizsgált csoportot főiskolai végzettséggel rendelkezők, illetve főiskolai végzettséggel nem rendelkezők alkotják.

Első hipotézisként azt feltételezzük, hogy a főiskolai végzettség nélküli csoport beszédében gyakrabban fedezhetjük fel a neutralizáció jelenségét.

Második hipotézisünk szerint a Puerto Ricó-i spanyol felismerését leginkább a neutralizáció segíti elő.

AZ ELSŐ HIPOTÉZIS KORPUSZA, KUTATÁSMÓDSZERTANA ÉS AZ INFORMÁNSOK ADATAI

Első hipotézisünk bizonyítása érdekében mindkét csoporthoz 30 informánst választottunk ki (összesen 60), majd mindegyik beszélőtől 10 mintát vizsgáltunk, mely összességében 600 példát jelent. Az informánsok kiválasztásához a következő kritériumokat állítottuk fel: egyrészt fontosnak találtuk, hogy Puerto Ricó-i születésűek legyenek, másrészt pedig, hogy Puerto Ricó-i egyetemen megszerzett diplomával rendelkezzenek. Minden beszélőhöz külön adatfül tartozik a személyes adataikkal, mint ahogy a mellékelt ábrán látható.

Kód:	**diplomás-01**
Név:	Jeimy Osorio
Származás:	Puerto Rico
Születési idő:	1988
Nem:	nő
Foglalkozás:	színész, énekes
Diploma:	igen
Videó neve:	Jeimy Osorio protagoniza...
Videó dátuma:	2015
Beszélő aktuális kora a mintán:	27

Ábra 1. Az informánsok adatai

Szakmájuk szerint a diploma nélküli csoport összes tagja reggaetónénekes (városi zene, előadóik főként Puerto Ricóból származnak), míg a diplomás csoportban találunk politikusokat, (irodalmi) szerzőket, műsorvezetőket, zenészeket és youtubereket.

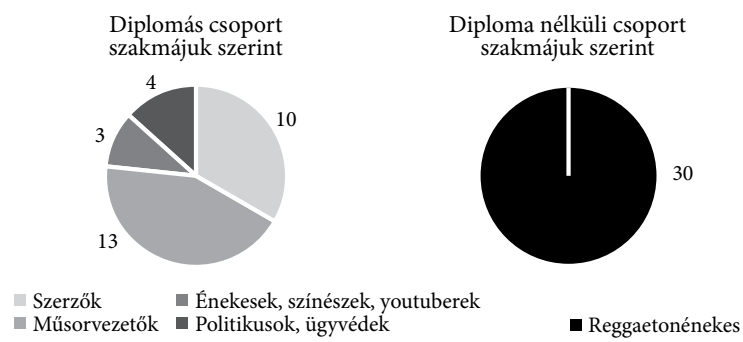

Ábra 2. Az informánsok csoportosítása szakmájuk szerint

Nemüket illetően, a diploma nélküliek csoportjában mindössze két női tag van, míg a végzettséggel rendelkezőknél a nők aránya 40%.

A vizsgált hangminták mindegyike a Youtube-ról származik. Minden informánstól 10 egymást követő előfordulást elemeztünk, ahol a fogmedri pergőhang szótagvégi helyzetben állt, majd megnéztük, a 10 ejtésből mennyi a normatív és mennyi a neutralizáció. Minden beszélőhöz tartozik egy adatfül, amelyen rajta van a minta kódja, a beszélő neme, életkora, a vizsgált szó és fonetikai átírása, a pontos perc és másodperc, ahol a videóban hallható, illetve a besorolás, miszerint az ejtés normatív vagy sem.

diplomás-01				
	Nem:	nő		
	Kor:	27		
	Szó	Átírás	Normatív	Perc
1.	encontrar (con)	[eŋkoṇtrár]	+	0:49
2.	haber (en)	[aßér]	+	0:56
3.	mujer (entonces)	[muhér]	+	2:00
4.	permite	[pelmíte]	-	2:02
5.	cantar	[kaṇtár]	+	2:02
6.	superarse	[superárse]	+	2:08
7.	demostrarle	[ðremoṣtrárle]	+	2:11
8.	lugar	[luɣár]	+	3:31
9.	respetar	[rehpetár]	+	3:33
10.	tomar (venganza)	[tomár]	+	3:44
Normatív kiejtés:			9	
Neutralizáció:			1	

Ábra 3. A korpusz elemzése

Az első hipotézis eredményei

A főiskolai végzettséggel rendelkezők csoportjában megállapíthatjuk, hogy a normatív ejtés sokkal gyakoribb, hiszen a 300 vizsgált ejtésmintából 216 eset-

ben a fogmedri pergőhangot normatív ejtéssel dokumentáltuk, míg 84 esetben a neutralizációt.

A végzettség nélküli csoportban viszont az ellenkezőjét állapíthatjuk meg, hiszen a 300 ejtésből 200 esetben neutralizáltak a beszélők, a fennmaradó 100 esetben ejtették csak az /r/-t a norma szerint.

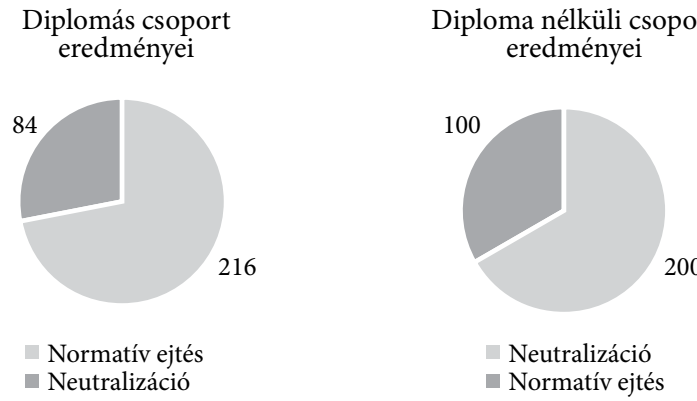

Ábra 4. A két csoport eredményeinek összehasonlítása

A nemeket összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy mindkét csoportban a nők inkább a normatív ejtésváltozatot preferálják. A diplomások között csak 20%-ban neutralizáltak a nők, míg a férfiak 33%-ban. A diploma nélküliek csoportjában a nők 40%-ban neutralizáltak, a férfiak pedig 69%-ban.

Szakmájuk szerint elemezve, a diplomás csoportban az írók a legkonzervatívabbak, mintegy 77%-ban. Őket követik a színészek/énekesek/youtuberek 74% normatív ejtéssel, majd a műsorvezetők 73%-kal, és a legkevésbé normatív ejtést produkálók a politikusok/ügyvédek 67%-kal. A diploma nélküli csoport ilyen szempontból homogénebb, hiszen az összes tagja reggaetónénekes, ezért náluk a normatív ejtés elég ritka, csupán 33%-ban mutatkozik meg.

MÁSODIK HIPOTÉZIS – A KÉRDŐÍV

Kutatásunk nem csak a neutralizáció gyakoriságát kívánja vizsgálni a Puerto Ricó-i spanyolban, hanem a társadalmi megítélését is. Ennek érdekében készítettünk egy kérdőívet, amelynek válaszai alapján egy tágabb képet próbálunk adni a jelenség elfogadottságáról, illetve megítéléséről. A kérdőívben nyolc hangmintát teszteltünk. Ebből hat minta Puerto Ricó-i beszélőtől származik, közülük háromban

a fogmedri pergőhang szótag végi helyzetben mindig normatív ejtésben szerepel, háromban pedig neutralizálva jelenik meg. Hogy a kutatás célja ne legyen túl egyértelmű, ezért két disztraktor is került a minták közé: egy kolumbiai és egy mexikói beszélőtől származó hangfájl. A kérdőív első blokkjában az informánsoknak személyes adataikról kellett nyilatkozni, majd az említett nyolc (6-10 másodperces) hangfájlról kellett véleményt alkotniuk. Elsősorban arra kellett válaszolniuk, hogy az adott beszélő melyik országból származhat és a válaszát milyen fonetikai jegyekre alapozza (a mintákban semmilyen lexikai utalás nincsen az adott dialektusokra). Ezután be kellett sorolniuk a mintát, hogy a felsőosztály, a középosztály vagy egy alsóbb népréteg tagja lehet-e a beszélő. A kérdőív kérdéseivel szerettük volna megtudni, melyik az a legemblematikusabb jelenség, amivel a Puerto Ricó-i dialektust azonosítják, illetve milyen társadalmi megítélése van a nem normatív fonológiai jelenségeknek.

A hat Puerto Ricó-i hanganyag beszélői között háromnak van felsőoktatásban szerzett diplomája, háromnak pedig nincs. Három hangmintában a fogmedri pergőhang csak neutralizált ejtésben szerepel, a másik háromban pedig csak normatív ejtésben. Két esetben a hangfájlok ugyanattól a beszélőtől származnak, azért, hogy más tényezők ne befolyásolják az eredményt.

Tehát van egy diplomás beszélőtől származó minta normatív kiejtéssel és egy minta neutralizált kiejtéssel, illetve egy diploma nélküli beszélőtől szintén egy neutralizált minta és egy normatív ejtésű minta. A másik két hanganyag egy diplomás és egy diploma nélküli beszélőtől származik. A kérdőívnek két célja volt; egyfelől tudni szerettük volna, hogy a neutralizáció-e az a jelenség, amely felismerhetővé teszi a Puerto Ricó-i dialektust, vagy legalábbis mennyire azonosítják vele. A másik pedig, hogy a neutralizáció nélkül a válaszadók képesek-e felismerni a Puerto Ricó-i kiejtést, tehát az említett nyelvjárás beszélői mutatnak-e más olyan fonetikai jellemzőt, ami felismerhetővé teszi a beszédüket.

A kitöltők adatai

Ami a válaszadókat illeti, a 110 kitöltő közül 65 nő, 45 férfi. A korosztályt 16 és 66 év között szinte minden évből képviseli valaki. A megkérdezettek többsége a tanult réteghez tartozik, 65 embernek felsőfokú végzettsége van, 23 érettségizett, 9-en doktori fokozattal rendelkeznek, hármuknak pedig a gimnázium a legmagasabb végzettsége.

Kérdéseinkre 18 országból válaszoltak, az eloszlás az alábbi diagramon látható.

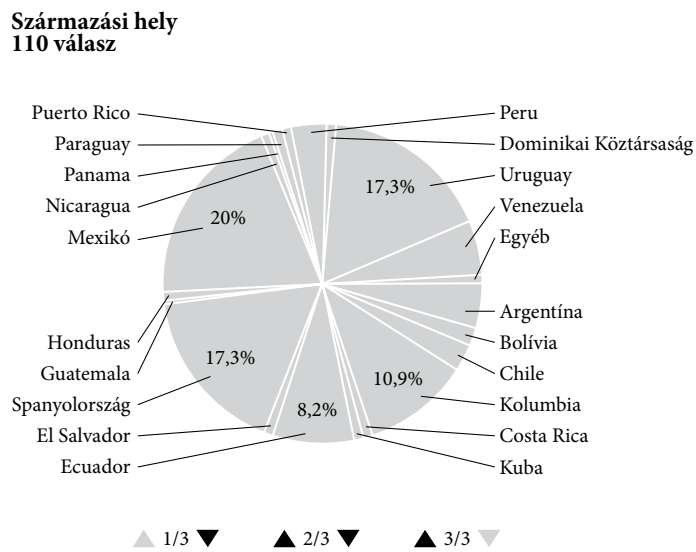

Ábra 5. A kitöltők származásuk szerint

Eredmények

Ebben a szekcióban ismertetjük a már említett hangmintákat jellemzőik alapján, illetve a kitöltők által érkezett válaszokat. Szintén ebben az alfejezetben mutatjuk be a hangminták szövegeit fonetikai átírásban.

Első minta

Az első minta egy diploma nélküli Puerto Ricó-i beszélőtől származik. A fogmedri pergőhang neutralizált kiejtéssel hallható minden előfordulásában. Az átírást alább mutatjuk.

> Poco a poco vamos evolucionando también el tiempo que puede estar dentro de la producción, es bien importante porque uno dice que estuve rodando el mundo en gira y no tuve tiempo a sentarme y a escuchar lo que yo estaba creando.

> [ˌpoko a ˌpoko ˌβamoh eβolusjoˈnãn̪do tamˈbjen elˌ ˌtjempo ke ˌpweðe esˈtalˌ ˌden̪ɾo ðe la proðukˈsjon | ez βjen ĩmpolˈtan̪ɾe ˌpoke ˌuno ˌðise ke ʝo esˌˈtuβe roˈðan̪do el ˌmũn̪do en ˌhiɾa i no ˌtuβe ˌtjempo a senˌˈtalme a eskuˈʧ͡al lo ke ʝo et: ˌaβa kɾeˈan̪do]

A kitöltők 67%-a (69 fő) találta el, hogy a minta egy Puerto Ricó-i személytől származik. 24 válasz érkezett Kubára, valamint 5-5 a Dominikai Köztársaságra és Kolumbiára. Akik eltalálták, mind arra hivatkoztak, hogy az [r] hang [l] formájában volt ejtve. Akik Kubára szavaztak, ugyanezt a magyarázatot adták, ezzel bizonyítva, hogy ez a jelenség mindkét országban erősen jelen van. Ami a társadalmi hovatartozást illeti, 65% (71 fő) a középosztályba sorolta, 26% (29 fő) az alsóosztályba és csak a 9% (10 fő) a felsőosztályba.

Második minta

A második minta egy diplomás Puerto Ricó-i beszélőtől származik. A fogmedri pergőhang normatív kiejtéssel hallható minden előfordulásában. Az átírást alább mutatjuk.

> Tiene que ser así, cuando se coincide se coincide, cuando se discrepa se discrepa. Y eso va a ocurrir porque es inevitable.

[ˌtjene ke se*ɾ* aˈsi | ˌkwaɳdo se koi̯ɳˈsiðe se koi̯ɳ̟ˈsiðe | ˌkwaɳdo se ðihˈkɾepa se ðihˈkɾepa | i ˌeso βa a okuˈriɾ ˌpoɾke es ineβiˈtaβle]

A második minta érdekes esetet mutat. Az előző, neutralizált ejtést tartalmazó hangfájl alapján az emberek többsége meg tudta állapítani, hogy Puerto Ricó-i a beszélő, viszont ebben a mintában, amelyben csak normatív ejtés volt hallható, csak 3,6%, vagyis mindössze 4 ember találta el. Ez esetben a többség, 21% Venezuelát gondolta a helyes válasznak (23 fő), és 19% (21 fő) „nem tudom"-mal válaszolt. Akik jó választ adtak, az /s/ ejtésével, vagy a kubai változattal való hasonlósággal indokolták a döntésüket. A Venezuelát válaszoló többség, egyebek között, a ritmust, intonációt, illetve a tipikus karibi hangzást említette. Ami a társadalmi hovatartozást illeti, 59% (65 fő) a középosztályba sorolta, 38% (43 fő) a felsőosztályba és csak 2,7% (3 fő) az alsóosztályba.

Harmadik minta

A harmadik minta egy nem diplomás kolumbiai beszélőtől származik. Habár a minta disztraktorként szerepelt, ez esetben is illusztráljuk az átírást.

> Dijo: "deme un segundo, yo voy a hablar, como que, con mi asistente y todo". Y se salió a hablarlo y no se dio cuenta que estaba hablando muy duro y nosotros adentro, y decía: "pero es que es una mujer. O sea, ¿qué va a hacer, qué nos va a sumar una mujer?"

[ˌdiho ˌðeme un seˈɣunˌdo | ʤo βoiˌ a aˈβlar | ˌkomo khe | kom mi asisˈtenˌte i ˌto: | i se saʎˈjo a aˈβlaɾlo i no se ðijo ˌkwenˌta ke esˈtaβa aˈβlanˌdo mwiˌ ˌðuɾo i noˈsotros aðenˌtɾo | i ðeˈsia | ˌpeɾo es khe es ˌunã muˈheɾ | o ˌsea | khe βa a aˈseɾ | ˌkhe noz βa a suˈmar ˌunã muˈheɾ]

Érdekességként megemlítjük, hogy ez a minta nagyon autentikusnak bizonyult, hiszen 72% (79 fő) felismerte a kolumbiai akcentust, és csupán 14% (15 fő) gondolta, hogy venezuelai. Akik jól válaszoltak, a következőket említették: intonáció, /s/ ejtése, /h/ ejtése, illetve a legtöbben a medellíni térség beszédét ismerték fel. A többség 83% (91 fő) a középosztályba sorolta, 14% (15 fő) a felsőosztályba és csak 3,6% (4 fő) az alsóosztályba.

Negyedik minta

A negyedik minta egy diploma nélküli Puerto Ricó-i beszélőtől származik. A fogmedri pergőhang neutralizált kiejtéssel hallható minden előfordulásában. Az átírást alább mutatjuk.

Mis fanáticos me pidieron, o sea, en mis años de carrera las redes sociales no eran tan importantes como lo son ahora, y fíjate si son importantes que...

[mi fanˈatiko me piˈðjeron | o ˌsea | ẽm mis ˌaɲo ðe kaˈɾeɾa la ˌreðes sosjˈale ˌno ˌeraɲ tan ĩmpoɭˈtanˌte ˌkomo lo son aˈora | i ˌfihate si son ĩmpoɭˈtanˌte ke]

Ez a minta nagyon megosztónak bizonyult. A 26%-ot kitevő többség (28 fő) helyesen Puerto Ricó-ra tippelt, de szinte ugyanennyien, a kérdezettek 25%-a (27 fő) Kubára voksolt, illetve 16% (16 fő) a Dominikai Köztársaságra. Magyarázatként az összes esetben a neutralizációt említették.

Ami a társadalmi hovatartozást illeti, 66% (72 fő) a középosztályba sorolta, 21% (23 fő) a felsőosztályba és 14% (15 ember) az alsóosztályba.

Ötödik minta

Az ötödik minta ugyanattól a diploma nélküli Puerto Ricó-i beszélőtől származik, mint az első mintában, csak ezúttal normatív ejtéssel. Az átírást alább mutatjuk.

Que era como el padre de toda una vecindad. Orgulloso de mí, orgulloso de todos mis éxitos, orgulloso de todos los éxitos de todos los artistas.

[ke ˌeɾa ˌkomo el ˌpaðre ðe ˌtoða ˌuna βesiˌn̩’da | oɾɣu’ǰoso ðe mi | oɾɣu’ǰoso ðe ˌtoðo mi ˌeksito | oɾɣuˈ ǰoso ðe ˌtoðo lo ˌeksitoh ðe ˌtoðo lo aɾ’tita]

Az első hangfelvételen ugyanez a beszélő hallható, azonban ott a neutralizált ejtésnek köszönhetően 67% ismerte fel a származását, a jelenlegi, neutralizáció nélküli példa esetében azonban megoszló vélemények születtek. Csupán 17% 19 fő) ismerte fel a minta eredetét, 16% (17 fő) Kubára gondolt, néhányan pedig Venezuelára és a Dominikai Köztársaságra. A válaszadók nem tudták egyértelműen megindokolni, miért Puerto Ricót választották, de többek között megemlítették az intonációt és a karibi akcentust.

A társadalmi hovatartozást illetően 66% (66 fő) a beszélőt középosztálybelinek gondolta, 22 százalékuk felsőosztálybelinek, és csupán 18 % sorolta az alsóosztályba.

Hatodik minta

A hatodik hangfelvétel egy diploma nélküli mexikói beszélőtől származik. Habár kutatásunkat nem befolyásolja, mutatjuk az átírást.

Yo creo que la adrenalina y todo esto, no piensas mucho las cosas. Yo sabía, pensé que nos iban a quitar todo lo que traíamos, que nos iban a vendar los ojos, todo esto y no, nunca fue así.

[ʤ͡ǰo ˌkɾeo ke la aðrenaˈlina i ˌtoðo ˌesto | no ˌpjensaz ˌmuʧ͡ǰo las ˌkosas | ǰo saˈβia | penˈse ke nos ˌiβan a kiˈtaɾ ˌtoðo lo ke tɾaˈiamos | ke nos ˌiβan a βeˌn̩daɾ los ˌohos | ˌtoðo ˌesto i no | ˌnũŋka fwe aˈsi]

Érdekes következtetéseket vonhatunk le, hiszen ez a minta bizonyult a legfelismerhetőbbnek: 78% (86 fő) azonosította a mexikói kiejtést, többek között a szavak hangsúlyozása, a tiszta kiejtés, intonáció, az ‹s› és az ‹r› «helyes» ejtése miatt; többen viszont neutrális kiejtésnek gondolták, vagy a tipikus «telenovella akcentus»-t említették. 56% (62 fő) a középosztályba sorolta, 39% a felsőosztályba és csupán 5% az alsóosztályba.

Hetedik minta

A hetedik minta egy diplomás Puerto Ricó-i beszélőtől származik, akinek a beszédében a fogmedri pergőhang az összes előfordulásban normatív kiejtéssel jelenik meg. Az átírás alább látható.

Era pensar en la responsabilidad, saber en lo que yo me estaba metiendo, en los zapatos de quién me estaba metiendo, era pensar en mi primer protagónico.

[ˌeɾa penˈsaɾ en la reponsaβiliˈðad | saˈβeɾ en lo ke ʝo me eˈtaβa meˈtjen̪do | ẽn los sapaˈto ðe ˌkjen me eˈtaβa meˈtjen̪do | ˌeɾa penˈsaɾ em mi priˈmeɾ protaˈɣoniko]

Kijelenthetjük, hogy ez a minta okozta a legnagyobb meglepetést, hiszen a neutralizáció hiányában egy ember sem jelölte meg Puerto Ricót lehetséges válaszként. A résztvevők 25%-a nem tudott válaszolni, 24% pedig venezuelainak gondolta az intonáció és az ‚s' hangok spiránsként való ejtése miatt, továbbá néhányukat a beszélő venezuelai ismerősükre emlékeztette.

A beszélő társadalmi hovatartozását illetően 56% helyezte középosztályba, 42% a felsőosztályba és csupán 2% az alsóosztályba.

Nyolcadik minta

A nyolcadik minta ugyanattól a diplomás Puerto Ricó-i beszélőtől származik, mint a második felvétel, de ezúttal a fogmedri pergőhang neutralizált kiejtéssel hallható minden előfordulásában. A minta szövege alább látható.

Tienen que estar listos, yo he trabajado con miles de personas, este es un asunto muy notorio pero siempre uno...

[ˌtjenẽŋ ke eˈtːal ˌlito | ʝo e traβaˈhaðo kom ˌmile ðe pelˈsona | ˌehte eh un aˈsun̪to mwi̯ noˈtoɾjo ˌpero ˌsjempre ˌuno]

A második mintában ugyanezt a beszélőt hallhatták a kitöltők neutralizáció nélkül, akit mindössze 3,6%-uk gondolt Puerto Ricó-inak, viszont ebben a mintában a neutralizált likvidáknak köszönhetően már 23% (22 ember) találta el a beszélő származását. Valószínűleg ugyanezen okból kifolyólag 18% kubainak gondolta, 16% pedig venezuelainak. Magyarázatnak a neutralizációt említették, illetve az intonációt és a szibilánsok aspirációját.

A beszélő társadalmi hovatartozását a válaszolók közül 69% a középosztályba sorolta, 20% a felsőosztályba, és 11% az alsóosztályba.

Összegzés

Második hipotézisünket egy kérdőív segítségével szerettük volna bizonyítani, melyet 18 latin-amerikai országból 110 beszélő töltött ki. A kérdőívben nyolc

minta szerepelt, köztük két disztraktor. A további hat Puerto Ricó-i minta közül három neutralizációt tartalmazott, három pedig normatív ejtést. A válaszokból arra következtethetünk, hogy a vizsgált dialektus legemblematikusabb jellemzője a likvidák neutralizációja, ahogy azt előzetesen feltételeztük, habár több esetben is összetévesztették Kubával, illetve a Dominikai Köztársasággal, mivel ezekben az országokban is gyakori az alábbi jelenség. Abban az esetben, amikor a minta nem tartalmazott neutralizációt, beszélőjét leginkább a venezuelai spanyollal tévesztették össze, ami arra enged következtetni, hogy bizonyos szupraszegmentális jelenségekben – mint például a dallam – hasonlít a két változat. Érdekesnek bizonyult, hogy amikor két minta ugyanattól a beszélőtől származott, a neutralizált mintát inkább társították alsóbb társadalmi csoportokhoz, illetve neutralizáció nélkül jóval kisebb százalék ismerte fel a beszélő származását. Az alábbi táblázat szemlélteti a mintákból kinyert válaszokat és eredményeket.

Beszélő	**Minta**	**Nem**	**Diploma**	**Neutralizáció**	**Találatszám**	**Egyéb**	**Felsőosztály**	**Középosztály**	**Alsóosztály**
1. beszélő	Minta1	F	nem	igen	67%	Kuba (18%)	9%	65%	26%
1 beszélő	Minta5	F	nem	nem	17%	Kuba (16%)	22%	60%	18%
2 beszélő	Minta8	f	igen	igen	23 %	Kuba (18%)	20%	69%	11%
2 beszélő	Audio2	F	igen	nem	3,6%	Venezuela (21%)	38%	59%	3%
3 beszélő	Audio4	N	igen	igen	26%	Kuba (25%)	21%	65%	14%
4 beszélő	Audio7	N	igen	nem	0%	Venezuela (24%)	42%	56%	2%

Ábra 6. Az eredmények összehasonlítása

KONKLÚZIÓ

Kutatásunk két kérdésre fókuszált: elsősorban azt feltételeztük, hogy a diploma nélküli csoport beszédében nagyobb gyakorisággal fog megjelenni a fogmedri pergőhang neutralizációja, mint az egyetemi végzettséggel rendelkezőkében. Majd arra kerestük a választ, hogy valóban a neutralizáció-e az a kiejtésbeli sajátosság, ami a Puerto Ricó-i beszédet emblematikussá és felismerhetővé teszi. Első hipotézisünk bizonyítást nyert, hiszen míg a diplomások között 300 ejtésből csak 84 volt neutralizált, addig a végzettség nélküli csoport esetében ez a szám 200 volt, ezek

alapján egyértelműen kijelenthetjük, hogy a diploma nélküliek esetében sokkal gyakoribb jelenség a likvidák nem normatív ejtése.

Második hipotézisünket egy 110 fő által kitöltött kérdőívvel sikerült alátámasztani, melyben bebizonyosodott, hogy a neutralizáció híján kevésbé felismerhető a Puerto Ricó-i spanyol; továbbá érdekes megállapítás, hogy a neutralizált minták beszélőit nagyobb százalékban társították alacsonyabb társadalmi rétegekhez.

A kutatás folytatásaként célszerű volna több latin-amerikai változatot is hasonló vizsgálat alá vetni és megnézni, vajon a kiejtés vagy a lexikai elemek határozzák-e meg jobban egy nyelvváltozat felismerhetőségét. Erre két olyan mintát lehetne használni a kiválasztott dialektusból, ahol az egyik csak markáns fonológia jelenségeket tartalmaz tipikus lexikai elemek nélkül, a másikban pedig dialektális szavakat egy semleges kiejtéssel, majd ezeket érdemes lenne összevetni.

BIBLIOGRÁFIA

Guitart, Jorge (1976), *Markedness and a Cuban Dialect of Spanish*, Washington DC, Georgetown University Press.

Hualde, José Ignacio (2010) (szerk.), *Introducción a la lingüística hispánica*, New York, Cambridge University Press.

Hualde, José Ignacio (2014), *Los sonidos del español*, New York, Cambridge University Press.

Lipski, John M. (1997). „En busca de las normas fonéticas del español", in Cecilia Colombi és Francisco Alarcón (szerk.). *La enseñanza del español a hispanohablantes: praxis y teoría*. New York, D. C. Heath, 121–132.

Martínez Celdrán, Eugenio (1984), *Fonética (con especial referencia a la lengua castellana)*. Barcelona, Teide.

Medina-Rivera, Antonio (2014), „Lateralización de /ɾ/ implosiva: la conciencia fonológica y sus manifestaciones en el español puertorriqueño oral y escrito", *Perspectives in the study of Spanish Language Variation*. Santiago de Compostela, Universidade de Santiago de Compostela. 321–340.

Navarro Tomás, Tomás (1948), *El español en Puerto Rico*. San Juan, Editorial de la Universidad de Puerto Rico.

Quilis, Antonio (1999), *Tratado de fonología y fonética españolas*. Madrid, Editorial Gredos.

Real Academia Española (2011). *Nueva gramática de la lengua española. Fonética y fonología*. Madrid, Espasa.

Simonet, Miquel (2008), „*Preliminary Evidence for Incomplete Neutralization of Coda Liquids in Puerto Rican Spanish*". Selected Proceedings of the 3rd Conference on Laboratory Approaches to Spanish Phonology. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project. 72–86.

Sobrino Triana, Roxana (2018), „*El español de Puerto Rico: percepciones dialectales y actitudes lingüísticas*". *Cuadernos de Investigación Filológica*, 44. Universidad de la Rioja.

Ortiz de Pinedo Sánchez, Núria (2017), *Análisis acústico de las vibrantes del español en habla espontánea*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona.

KOVÁCS-HENRIQUES RENÁTA

A MŰVELTETŐ SZERKEZETEK SZINTAKTIKAI VIZSGÁLATA AZ ÚJLATIN NYELVEKBEN

„L'amore fa passare il tempo
e il tempo fa passare l'amore"

(Olasz közmondás)

BEVEZETŐ

Tanulmányom célja az újlatin nyelvekben (francia, katalán, olasz, portugál, spanyol, és érintőlegesen a román) található műveltető szerkezetek bemutatása és kontrasztív összevetése. A műveltető igék és igei szerkezetek kérdésköre igen összetett és szerteágazó, ugyanis a műveltetés problematikája számos nyelvi részrendszert érint: egyaránt kiterjed a morfológia, szintaxis, szemantika és lexikológia területére. Ebben az elemzésben elsősorban szintaktikai szerkezetük, vonzatstruktúrájuk átrendeződésének szempontjából hasonlítom össze a vizsgált nyelveket.

A műveltető szerkezet definíciója

A vizsgált nyelvek a műveltetést egy szintaktikai, vagyis két igéből álló szerkezettel hozzák létre, amelyben az egyik ige az úgynevezett okozást, míg a másik a hatást fejezi ki. A műveltető szerkezetben az alapigével jelölt eseményt (1) egy új szereplőnek az eredeti szereplők valamelyikére gyakorolt hatása váltja ki. A képzett ige argumentumstruktúrája ezzel az új szereplővel bővül az eredeti igééhez képest.

Az új szereplő a műveltető szerkezetben alanyként jelenik meg (2). Ezzel párhuzamosan az eredeti szereplők mondattani funkcióiban is változások következnek be (Komlósy, 1992: 441–444). Az adott példákban a *mangiare* ige az eseményt kifejező állítmány, és *Piero* az alany, aki elvégzi a cselekvést. Az új argumentum, az adott példában *Paolo*, hatást gyakorol az eredeti alanyra (*Piero*), aki részes funkciójú szereplője lesz a mondatnak. Az új argumentum, *Paolo* pedig az alany szerepét tölti be.

(ol) Piero mangia la pizza. 'Piero megeszi a pizzát.'

(ol) *Paolo* fa mangiare la pizza *a Piero*. 'Paolo megeteti Pieróval a pizzát.'

Faktitív és kauzatív igék

Komlósy (2000: 218) különbséget tesz *faktitív* és *kauzatív* jellegű okozást kifejező, más szóval műveltető igék között. A *faktitív* ige tétetést, valakinek a cselekedtetését kifejező műveltető ige, miszerint az alany mással végezteti a cselekvést (3), (5). *Kauzatív* jellegű az ige, amikor okozást kifejező cselekvésről van szó, vagyis az alany valamilyen hatást idéz elő (4), (6).

(3) (ol) Piero *fa mangiare* la pizza. 'Piero megeteti a pizzát.'

(4) (ol) Il film *fa ridere*. 'A film megnevettet.'

(5) (kat) Messi *fa jugar* bé al Barcelona. kb. 'Messinek köszönhetően játszik jól a Barcelona.'

(6) (kat) Aquesta broma no *fa riure*. 'Ez a vicc nem nevettet meg.'

A *kauzatív* igék egyik alcsoportjának tekinthetjük a *permisszív* igéket, amelyek használata során az alany engedélyezi (11-12), olykor teljesen passzívan (7-10), hogy végbemenjen egy esemény. Ezekben a mondatokban tehát az okozó nem idéz elő olyan helyzetet, amelyben az alapesemény nem áll fenn (Komlósy, 2000: 218).

(7) (ol) *Lascia crescere* l'erba. 'Hagyja megnőni a füvet.' (nem engedély)

(8) (pt) *Deixa crescer* o cabelo. 'Hagyja megnőni a haját.' (nem engedély)

(9) (sp) *Dejaron morir* al hombre. 'Hagyták meghalni az embert.' (nem engedély)

(10) (kat) Company, no et *deixarem morir* ací tot sol. 'Bajtárs, nem hagyunk itt meghalni egyedül.' (nem engedély)

(11) (sp) No *deja salir* solos a los niños por la noche. 'Nem engedi a gyerekeket egyedül elmenni este.' (engedély)

(12) (kat) El meu marit no em *deixa netejar* els plats. 'A férjem nem engedi, hogy elmosogassam a tányérokat.' (engedély)

A műveltető szerkezet képzése az újlatin nyelvekben

Amint már említettük, két egyesített mondatról van szó, amelyben egy szerkezeten belül összeolvad egy úgynevezett *ok mondat* és egy *hatás mondat*. Az okozást egy műveltető igével fejezzük ki, amely minden nyelven a 'csinál', 'enged', 'hagy' igék megfelelője, a hatást pedig egy főnévi igenévvel. A következő táblázatban összefoglaltuk a bemutatandó nyelvekben használt főbb műveltető igéket:

Táblázat 1. Műveltető igék az újlatin nyelvekben

Portugál	Spanyol	Katalán	Francia	Olasz	Román
fazer deixar mandar	hacer dejar	fer deixar	faire laisser	fare lasciare	a face a lăsa a pune

A vizsgált nyelvek a műveltetést egyazon séma alapján képezik: *műveltető ige+főnévi igenév.* A későbbiekben részletezzük a nyelvek közti kisebb-nagyobb eltéréseket.

(13) (pt) Pedro *fará vir* a Maria. kb. 'Pedro eléri, hogy Mária eljöjjön.'

(14) (sp) Patty *hizo estudiar* a Pablo. kb. 'Patty elérte, hogy Pablo tanuljon. / Rávette Pablót, hogy tanuljon.'

(15) (kat) Hem *fet cantar* els nens. kb. 'Megénekeltettük a gyerekeket.'

(16) (fr) J'ai *fait cuisiner* André. kb. 'Elértem, hogy André főzzön.'

(17) (ol) Piero *farà venire* Maria. 'Piero el fogja érni, hogy Maria eljöjjön.'

(18) (ro) I-a *lăsat* pe copii a *se juca* în curtea şcolii.1 'Hagyta a gyerekeket játszani az iskola udvarán.'

Az alany tárgyas és részes mivolta: *akkuzatív* és *datív stratégia*

Korábban már megjegyeztük, hogy mondattani szempontból azért érdekes a tárgyalt szerkezet, mert azáltal, hogy valaki vagy valami beavatkozik egy alapeseménybe, eggyel több argumentum jelenik meg az egyszerű szerkezethez képest. Az 'A tanár kijavíttatja a dolgozatokat a segéddel' mondatban (20) látjuk tehát, hogy a (19) -es mondathoz képest ('A segéd kijavítja a dolgozatokat') eggyel növeltük az argumentumok számát (*Le professeur*), és ezáltal a főnévi igenév (nem ragozott) alanyának funkciója megváltozott (Jones, 1996: 437).

(19) (fr) L'assistante corrige les copies. 'Az asszisztens kijavítja a másolatokat.'

(20) (fr) *Le professeur* fait corriger les copies à l'assistante. 'A professzor kijavíttatja az asszisztenssel a másolatokat.'

A műveltető szerkezetek két alanyt tartalmaznak: egy kezdeményező alanyt és egy kivitelező, azaz logikai alanyt. Aktív igei állítmány mellett a mondat alanya mindig az eseményt kezdeményező alany lesz. Ez az alany a kivitelező alany fölé van rendelve, s mivel egy igei állítmányhoz nem lehet két különböző szintű alanyt rendelni, a kivitelező alanyt másképpen kell kifejezni (más esetbe kell tenni).

Jones (1996: 437) osztályozása értelmében a műveltető szerkezet különböző stratégiákat használ az infinit ige alanyának kifejezésére. *Akkuzatív stratégiá*n azt érti, hogy az alapige intranzitív, és annak alanyi funkciójú szereplője a műveltető ige mellett tárgyi funkciót kap (21, 23, 24). Ebben az esetben a műveltető szerkezet egy eszköz lehet ahhoz, hogy egy intranzitív igéből tranzitív igét hozzunk létre (25).

(21) (ol) La nonna esce. 'A nagymama kimegy.' → La mamma fa uscire la nonna. 'Anya kiengedi a nagymamát.'

(22) (ol) *La mamma esce la nonna.

1 A későbbiekben szemléltetjük, hogy a román nyelv a legtöbb esetben kötőmóddal fejezi ki a műveltetést, lásd 2.3-as alfejezetet.

(23) (fr) Marie danse. 'Marie táncol.' → Paul a fait danser Marie. 'Paul megtáncoltatja Marie-t.'

(24) (sp) Julia bailó. 'Júlia táncolt.' → Hicimos bailar a Julia. 'Megtáncoltattuk Juliát.'

(25) (kat) Júlia va ballar. 'Júlia táncolt.' → Vam fer ballar (a) Júlia. 'Megtáncoltattuk Júliát.'

Ezekben az esetekben a logikai alanyt tárgyas klitikummal helyettesítjük, ami az egész igei szerkezetnek a tárgya és a főnévi igenév alanya lesz (26-29) (Salvi – Vanelli, 2004: 234).

(26) (pt) Fizemo-*la* dançar. 'Megtáncoltattuk őt.'

(27) (sp) *La* hicimos bailar. 'Megtáncoltattuk őt.'

(28) (kat) El Pere *el* fará ballar. 'Pere meg fogja őt táncoltatni.'

(29) (ol) *Lo* faccio uscire. 'Kiengedem őt.'

Datív stratégiáról akkor beszélünk, amikor az alapige tranzitív. Ilyenkor a főnévi igenév tárgya az egész igei szerkezet tárgyaként szerepel (30). Ugyanakkor a főnévi igenév alanya részes funkciót tölt be, amit egy prepozícióval vezetünk be (31-33). Tehát a kettős tárgy elkerülése érdekében a kivitelező alany részes esetbe kerül (Salvi – Vanelli, 2004: 499).

(30) (ol) Invitano Piero. 'Meghívják Pierot.' → Paolo fa invitare *Piero*. 'Paolo meghívatja Pierót.'

(31) (ol) Piero mangia la minestra. 'Piero megeszi a levest.' →Paolo fa mangiare la minestra *a Piero*. 'Paolo megeteti Pieróval a levest.'

(32 (pt) A professora mandou corrigir as redações *aos alunos*. 'A tanárnő kijavíttatja a diákokkal a fogalmazásokat.'

(33) (fr) Paul a fait ouvrir la porte *à Marie*. kb. 'Paul kinyittatja Marie-nak az ajtót.'

Ha az infinit ige alanyát klitikummal helyettesítjük, az részes klitikuma lesz az egész szerkezetnek. Fontos megjegyezni, hogy részeshatározói szerkezetet akkor lehet klitikummal helyettesíteni, ha az az infinit ige alanya (34-38). Az olasz szerkezetben továbbá akkor is lehetséges, ha az infinit ige inakkuzatív, és annak részes bővítményét helyettesíti (39) (Salvi – Vanelli, 2004: 324).

(34) (ol) Piero *le* fará mangiare la minestra. 'Piero megeteti vele a levest.'

(35) (pt) A Maria fez-*lhes* ler esse livro. 'Maria elolvastatja velük ezt a könyvet.'

(36) (sp) *Le* hago comer la sopa. 'Megetetem vele a levest.'

(37) (kat) *Li* faig menjar la sopa. 'Megetetem vele a levest.'

(38) (fr) Piero *lui* fera manger de la soupe. 'Piero megeteti vele a levest.'

(39) (ol) *Gli* farò correre dietro il mio mastino. kb. 'Ráveszem, hogy fusson a masztiffom után.'

Fontos említést tenni arról az érdekességről, hogy a klitikumok használata olykor segíthet a spanyol szerkezetben előálló kétértelműségek eloszlatásában. Ugyanis az *hacer* ('okozni' vagy 'kényszeríteni') és *dejar* ('hagyni' vagy 'megengedni') igék két jelentéssel bírnak, és egyik vagy másik használata módosíthatja a mondat értelmét.

Néhány dialektusban ezt a két típusú *hacer* igét ugyanis úgy különböztetik meg egymástól, hogy milyen eseteben jelenik meg az infinit ige alanya. A nem *leísta* dialektusokban[2], amikor az *hacer* ige 'kényszeríteni' jelentéssel bír, az alany tárgyesetet kap (40), és amikor az *hacer* igével okot/okozást fejezünk ki, az alany dativus esetben jelenik meg (41).

(40) (sp) Patty *lo/*le* hizo estudiar (a la fuerza). kb. 'Patty rákényszerítette a tanulásra.'

(41) (sp) El perro **lo/le* hizo tropezar a Pablo. kb. 'A kutya felbuktatta Pablót.'

Ezek a dialektusok tehát jelölik a két típusú műveltetést az *hacer* igével. De a *nem leísta* beszélők nagy része nem tesz különbséget, és egyszerűen csak a tárgyas klitikumot használja mindkét esetben. Mégis minden nyelvhasználó érez különbséget a következő mondatok között:

(42) (sp) Hizo estudiar *a* Pablo. kb. 'Rávette Pablót, hogy tanuljon.'

(43) (sp) Hizo derrumbar Ø la muralla. 'Leromboltatta a falat.'

A (42) -es mondatban ő rávette *Pablót*, hogy tanuljon, tehát *Pablo* végzi el a tevékenységet, míg a (43) -as mondatban a fal az elszenvedő (nem lehet cselekvő).

2 A leísta dialektusokban a tárgyas hímnemű lo, illetve a nőnemű la névmások helyett az eredetileg részes funkciót betöltő le névmást használják.

Úgy értelmezzük, hogy ő rávett valakit, hogy rombolja le a falat. A mondatban tehát három argumentum szerepel: ő, még valaki, akit rávett, és a fal. Tehát lehet kényszeríteni valakit, hogy csináljon valamit, de a falat nem lehet.

Ugyanez a kettősség figyelhető meg a *dejar* igénél, amely bírhat a 'hagyni' vagy 'engedni' jelentéssel. Nem azonos a *dejar* ige jelentése a (44-45) -ös mondatokban, ahol *Patty* engedélyt ad, és a (46-47) -os mondatokban, ahol *Patty* teljes mértékben passzív, és a *dejar* ige tétlen mivoltára utal. Léteznek olyan nem *leísta* beszélők, akik különbséget tesznek, de a legtöbb beszélő mindkét esetben tárgyas klitikumot használ (Campos, 1999: 1543-45).

(44) (sp) Patty dejó a Pablo ver ese programa. 'Patty megengedte Pablónak, hogy megnézze a műsort.'

(45) (sp) Patty le/*lo dejó ver ese programa. 'Patty megengedte neki, hogy megnézze a műsort.'

(46) (sp) Patty dejó las malezas crecer en todas partes. 'Patty hagyta, hogy mindenhol megnőjön a gaz.'

(47) (sp) Patty las dejó crecer. 'Patty hagyta azokat megnőni.'

Mind a főnévi igenév tárgyát, mind alanyát helyettesíthetjük klitikummal egyazon mondaton belül. Ilyenkor a tranzitív igéhez tartozó tárgyat tárgyas klitikummal, a logikai alanyt pedig részes klitikummal helyettesítjük.

(48) (pt) Mandei escrever a carta ao David. 'Megírattam Daviddal a levelet.'

→ Mandei-lha escrever. 'Megírattam vele a levelet.'

(49) (sp) Patty dejó ver ese programa *a Pablo.* 'Patty megengedte Pablónak, hogy megnézze ezt a műsort.'→ Patty *se lo dejó* ver. 'Patty megengedte neki.'

(50) (kat) Al concert, van fer cantar l'Estaca a Llach. 'A koncerten a l'Estaca című dalt énekeltették el Llach-kal.' → Al concert, li la van fer cantar. 'A koncerten elénekeltették vele (azt).'

(51) (fr) Je fais laver la voiture par/à David. 'Lemosatom Daviddal az autót.' → Je la lui fais laver. 'Lemosatom vele (azt).'

(52) (ol) Piero farà mangiare la minestra *a Maria.* 'Piero meg fogja etetni Mariával a levest.'→ Paolo *gliela* farà mangiare. 'Piero meg fogja vele (azt) etetni.'

Pozíciójukat tekintve a klitikumok a vizsgált nyelvekben kisebb-nagyobb eltérést mutatnak. Az olasz, spanyol és katalán struktúrában mindig az igei szerkezet mellett, annak első eleme, a műveltető ige mellett helyezkednek el (53-58) (Salvi – Vanelli, 2004: 236), akár tranzitív, akár intranzitív az infinit ige. A spanyol szerkezetben csak abban az esetben kötelező ez a pozíció, ha a klitikum az infinit ige alanyának felel meg. Amennyiben a névmás bővítménye az infinit igének, a műveltető ige melletti elhelyezkedés fakultatív (59). Különbség mutatkozik továbbá a spanyol és katalán szerkezetben az olasz szerkezethez képest, amikor két argumentumot helyettesítünk névmással, hiszen előfordulhat mindkettő a műveltető ige mellett, vagy az alanyi funkciójú részes klitikum a műveltető ige mellett, a tárgyas klitikum pedig az infinit ige mögött (60-61) (Delbecque – Lamirov, 1999: 2013). A portugál szerkezet klitikumairól a 2.2-es részben fogunk részletesen szólni.

(53) (ol) Glielo farò regalare. kb. 'Elérem, hogy odaajándékozzák neki (azt).'

(54) (ol) *Farò regalarglielo.

(55) (sp) La hizo salir. kb. 'Rávette, hogy menjen ki.'

(56) (sp) *Hizo salirla.

(57) (kat) La va fer sortir. 'Rávette, hogy menjen ki.'

(58) (kat) *Va fer sortir-la.

(59) (sp) El ayuntamiento hizo restaurarla. / El ayuntamiento la hizo restaurar. 'Az önkormányzat felújíttatta (azt).'

(60) (sp) Hizo abrir las ventanas al conserje. 'Kinyittatta az ablakokat a gondnoknak.' → Le hizo abrirlas. / Se las hizo abrir. 'Kinyittatta neki (azokat).'

(61) (kat) Va fer obrir les finestres al conserge. 'Kinyittatta az ablakokat a gondnoknak.' → Li va fer obrir-les. /Li les va fer obrir. 'Kinyittatta neki (azokat).'

A műveltető szerkezet parafrazeálhatósága

A műveltető szerkezet egy jellegzetes tulajdonsága, hogy minden általunk elemzett nyelvben parafrazeálható olyan szerkezettel, amelyben a 'hatás' jelentésű ige

kötőmódban áll egy kötőszó után, és nem történnek változások a vonzatstruktúrájában. A portugál szerkezetben a *fazer* ige és a *que* kötőszó között kötelező a *com* prepozíció használata, míg a *deixar* ige esetében, és a többi újlatin nyelvben csak a kötőszóval vezetjük be az okozást kifejező finit (ragozott) igét (62-66). Ahogy már említettük, a román nyelv elsősorban ezt a struktúrát preferálja. Meg kell azonban jegyezni, hogy ebben az esetben a 'hatás' ige alanya tárgyi funkciót kap, ami azt mutatja, hogy a román szerkezet inkább az infinit szerkezetre hasonlít, mintsem a többi újlatin nyelv kötőmódos szerkezetére (67).

(62) (pt) Pedro *fará com/deixará que* Maria *venha*. kb. 'Pedro el fogja érni, hogy Maria eljöjjön.'

(63) (sp) Patty *hizo que* Pedro *viera* ese programa. kb. 'Patty úgy alakította, hogy Pedro megnézhesse a műsort.'

(64) (kat) *Farem de manera que* el govern *caigui*. kb. 'El fogjuk érni, hogy megbukjon a kormány.'

(65) (fr*) J'ai fait de sorte qu*'il *chante*. kb. 'Elértem, hogy énekeljen.'

(66) (ol) Piero *farà in modo* che Maria *venga*. 'Piero el fogja érni, hogy Maria eljöjjön.'

(67) (ro) I-a *lăsat* pe copii să se *joace* în curtea școlii. 'Hagyta, hogy a gyerekek játsszanak az iskolában.'

A NYELVEK KÖZÖTTI SZERKEZETI HASONLÓSÁGOK ÉS ELTÉRÉSEK

Míg a spanyol, katalán, francia és olasz nyelv többnyire egységes a műveltető szerkezetet illetően, a portugál és a román műveltető szerkezet kisebb vagy nagyobb mértékben különbözik vagy különbözhet a többi újlatin nyelvhez képest.

Intranzitív és tranzitív igék

Szintaktikai szempontból a vonzatstruktúrák nem minden esetben viselkednek hasonlóan a különböző nyelvekben.

Intranzitív igék esetében az olasz szerkezetben az alany pozíciója mindig posztverbális, vagyis az infinit ige mögött található (68). Ellenben a portugál, spanyol, katalán és részben a francia laisser ige esetében, megelőzheti az infinit igét (69, 71, 73, 74), ami az olaszban, és a francia faire igével képzett mondatokban agrammatikus lenne (75-76). Fontos hangsúlyozni, hogy a spanyol szerkezetben ugyan előfordulhat, de egyáltalán nem produktív.

(68) (ol) Tanta goffaggine fece ridere tutti. 'Ez a sok ügyetlenség mindenkit megnevettet.'

(69) (pt) Maria fez os miúdos correr. 'Maria megfuttatta a gyerekeket.'

(70) (pt) O vento fez correr a água. kb. 'A szél hatására elkezdett folyni a víz.'

(71) (sp) Hicimos a Julia bailar. 'Megtáncoltattuk Júliát.'

(72) (sp) El viento hizo correr el agua. kb. 'A szél hatására elkezdett folyni a víz.'

(73) (kat) Vam fer a Julia ballar. 'Megtáncoltattuk Júliát.'

(74) (fr) Maria a laissé les enfants courir. 'Maria hagyta, hogy fussanak a gyerekek.'

(75) (fr) *Maria a fait les enfants courir.

(76) (ol) *Fa Piero venire.

Alapvetően az intranzitív igékkel alkotott szerkezetekben egyik nyelvben sem lehet elhagyni az alanyt, mert tartalmilag és szerkezetileg is hiányos mondatot kapunk (77). Abban ez esetben viszont elhagyható, ha mindenkire érvényes általánosságot akarunk kifejezni, és magától értetődik, hogy az alany a mindenki (78-79).

(77) (sp) *Hicimos bailar.

(78) (it) Questo fa riflettere (tutti). 'Ez mindenkit elgondolkodtat.'

(79) (sp) Apuesto que eso hace siempre reír. 'Fogadok, hogy ez mindig megnevettet.'

Tranzitív igék esetében az olaszban az alanyt az *a* mellett a *da* prepozíció is bevezetheti. Ha az *a* prepozíciót használják, akkor az alany részes esetben áll, ha pedig a *da* prepozíciót választják, akkor az alany ágensként szerepel (80). Ilyenkor az alany jelölése ugyanúgy fakultatív, mint a szenvedő szerkezetben, ugyanis an-

nak elhagyása tartalmilag és nyelvtanilag egyaránt helyes mondatot eredményez. Ezt a szerkezetet *passzív-faktitív szerkezetnek* is szokták nevezni (Salvi – Vanelli, 2004: 235). Ezek a szabályok vonatkoznak a spanyol, francia, portugál és katalán szerkezetekre, ugyanis ezekben a nyelvekben a *da* prepozíció megfelelői szintén lehetnek alternatívák (81-84)[3].

(80) (ol) Fa mangiare la torta (a/da Piero). kb. 'Megeteti a tortát Pieróval.'

(81) (pt) Fiz escrever a carta (ao/pelo Pedro). 'Megírattam a levelet Pedróval.'

(82) (sp) Hicieron escriturar el piso (a/por un notario). 'Hitelesítették a lakást egy közjegyzővel/ közjegyző által.'

(83) (kat) Vem fer escriure la carta (a/per Pere). 'Megírattuk a levelet Perevel.'

(84) (fr) Paul a fait traduire la lettre (à/par Marie). 'Paul lefordíttatta a levelet Marie-val.'

A portugál műveltető szerkezet

A portugál műveltetést külön tárgyaljuk, mert szembetűnő eltéréseket mutat más újlatin nyelvekhez képest. A szerkezet egyik sajátossága az, hogy nemcsak a többi nyelvhez hasonló *műveltető ige+ ragozatlan infinit igei* szerkezettel lehet kifejezni (85), hanem *műveltető ige + ragozott infinit* igei szerkezettel is (86) (Silva, 2004: 587). A két mondat között az a különbség, hogy amikor az ige ragozatlan alakban szerepel, az alárendelt ige alanya az infinit ige vonzatszerkezetétől függően tárgyas (88) vagy részes szerepet ölt, míg a ragozott infinit ige esetében a hatás mondat alanya az alárendelő mondat alanya marad, és nominatívuszi esetben szerepel (87). Meg kell jegyezni, hogy a ragozott infinit ige használata más szemantikai tartalommal rendelkezik, mint a ragozatlan változat, ugyanis az első esetben úgy értelmezzük a (86-87)-es mondatokat, hogy közvetett módon, nem tudatosan, de valami olyat tett a kezdeményező alany (aki a jelen esetben az *apa*), aminek következményeként az alárendelt ige alanya elhagyta a helyiséget. Míg a második esetben az *apa* valamilyen közvetlen módon kötelezte az alanyt a helység elhagyására (85, 88).

(85) (pt) O pai *mandou/deixou* os filhos *sair* do quarto. 'Az édesapa kiküldte/ hagyta kimenni a gyerekeit a szobából.'

3 A prepozíciókat részletesen a 2.4-es pontban mutatjuk be.

(86) (pt) O pai *mandou/deixou* os filhos *saírem* do quarto. 'Az édesapa kiküldte/ hagyta kimenni a gyerekeit a szobából.'

(87) (pt) O pai fez *tu* saires do quarto. 'Az édesapa kiküldött (téged) a szobából.'

(88) (pt) O pai fez-*te* sair do quarto. 'Az édesapa kiküldött (téged) a szobából.'

A szerkezetben részt vevő elemek sorrendje, valamint az esetjelölés szerint Silva (2004: 588) háromféle típust különböztet meg. Az infinit ige logikai alanya a portugál műveltető szerkezetben pozícióját tekintve állhat közvetlenül a műveltető ige mögött, amint a (85-86)-os mondatok mutatják, illetve az infinit ige mögött (89). Amikor az alárendelt ige közvetlenül a műveltető ige mögött áll, kizárólag ragozatlan formában fordulhat elő. Ellenkező esetben a mondat agrammatikus (90). Ezt a szerkezetet Silva (2004: 589) VV (*műveltető ige + ragozatlan infinit ige*) típusként jelöli. Az ilyen jellegű mondatokban, ha az infinit ige intranzitív, az alany tárgyas esetet kap. Abban az esetben, ha a tranzitív igéhez tartozik egy tárgy, a logikai alany részes szerepet tölt be (91).

(89) (pt) A Maria fez/mandou/deixou correr *os miúdos*. 'Maria megfuttatta/hagyta futni a gyerekeket.'

(90) (pt) *A Maria fez/mandou/deixou *correrem* os miúdos. 'Maria megfuttatta/hagyta futni a gyerekeket.'

(91) (pt) A Maria fez/mandou/deixou ler esse livro *aos miúdos*. 'Maria elolvastatta ezt a könyvet a gyerekekkel/ hagyta, hogy elolvassák a gyerekek ezt a könyvet.'

Visszatérve a (90)-es mondathoz, amint már említettük, a logikai alany kizárólag nominatívuszi esetben állhat, ebből kifolyólag a (92)-es mondat azért agrammatikus, mert nem lehet tárgyas klitikummal helyettesíteni, kizárólag alanyi személyes névmással (93). Ilyenkor az alany közvetlenül a műveltető ige után áll, és amint említettük, nominatívuszi esetet kap (94). Ez az úgynevezett VSV (*műveltető ige + alany + ragozott infinit ige)* szerkezet (Silva 2004: 589).

(92) (pt) *A Maria fé-los/mandou-*os*/deixou-*os* correrem.

(93) (pt) A Maria fez/mandou/deixou *eles* correrem. 'Maria megfuttatta őket/hagyta őket futni.'

(94) (pt) A Maria fez/mandou/deixou *os miúdos* correrem. 'Maria megfuttatta őket/ hagyta őket futni.'

A harmadik típus pedig a VOV (*műveltető ige + tárgy + ragozatlan infinit ige)* szerkezet, ahol a logikai alany a műveltető és a ragozatlan infinit ige között helyezkedik el, és tárgyas funkciójú szereplője lesz a mondatnak (95). Meg kell jegyezni, hogy ez a típusú szerkezet elfogadja a kettős tárgyat, miszerint a tranzitív infinit ige alanya, valamint annak tárgya is tárgyi funkciót tölt be (96-97).

(95) (pt) A Maria fez/mandou/deixou *os miúdos* correr. 'Maria megfuttatta/hagyta futni a gyerekeket.'

(96) (pt) A María fez/mandou/deixou *os miúdos* ler *esse livro*. 'Maria elolvastatta ezt a könyvet a gyerekekkel/ hagyta, hogy elolvassák a gyerekek ezt a könyvet.'

(97) (pt) O diretor fez/mandou/deixou *os alunos* limpá-*la*. 'Az igazgató kitakaríttatta (azt) a diákokkal.'

Háromféle esetben szerepelhet tehát az alany a pozíciójától, valamint attól függően, hogy ragozott vagy ragozatlan formában fordul-e elő az infinit ige: állhat alany-, tárgy- és részes esetben, de kizárólag akkor, ha az ige tranzitív.

A többi újlatin nyelvben, a spanyol kivételével, csak bizonyos esetekben engedélyezett a VOV (*műveltető ige + tárgy + infinit ige*) szerkezet, vagyis a beékelt, tárgyi funkcióval ellátott alany (98) (Gonçalves, 1999: 44-45). Alapvetően az olasz *fare*, illetve a francia *faire* műveltető igékkel az említett szerkezet egyáltalán nem kompatibilis (99-100).

(98) (fr) Jean a laissé Paul manger *une tarte*. 'Jean engedte Paulnak, hogy megegyen egy tortát.'

(99) (fr) *Jean *a* fait Paul manger une tarte.

(100) (ol) *Piero fece *Giovanni* riparare l'auto.

Bár az európai portugálban produktív a VV szerkezet, a leggyakrabban mégis a VOV szerkezetet használják. Ritkán fordul elő a VSV. A Brazíliában beszélt portugál nyelvben pedig a tendencia ezzel ellentétes, ugyanis az utóbbi szerkezetet (VSV) részesítik előnyben (Silva, 2004: 589).

Érdemes említést tenni a portugál szerkezet egy másik olyan tulajdonságáról, amellyel a többi nyelv nem rendelkezik. Egyik nyelvben sem lehet tagadószóval felbontani a műveltető *ige + infinit ige* szerkezetét (101-105). Viszont a portugál nyelvben nem agrammatikus abban az esetben, ha az alany tárgyesetet kap (106). Ellenben a részes esetű alany jelenléte ezt az opciót teljesen kizárja (107) (Fiéis – Madeira, 2013: 345).

(101) (sp) *Juan hizo *no* trabajar a José.

(102) (sp) *Julia se dejó *no* dominar por la ira.

(103) (kat) *Messi ha fet *no* perdre al Barcelona.

(104) (fr) *Paul a fait *ne pas* sortir Marie.

(105) (ol) *Pietro ha fatto *non* mangiare la minestra a Piero.

(106) (pt) O diretor mandou os alunos *não* sujar a sala. kb. 'Az igazgató felszólította a hallgatókat, hogy ne koszolják össze a szobát.'

(107) (pt) *O diretor mandou *não* sujar a sala aos alunos.

A portugál szerkezet a névmások használata tekintetében is eltér a többi újlatin nyelvtől. Ha az ige tranzitív és szerepel egy tárgy a mondatban, az európai portugálban (mivel a VOV szerkezet a gyakoribb) a legtöbb esetben az alanyt is tárgyas névmással, míg a többi nyelvben az alanyt részes névmással helyettesítjük. A korábban szemléltetett (48)-as (Mandei escrever a carta ao David) példamondat kétértelmű, mivel úgy is értelmezhetjük, hogy valakivel írattattam egy levelet Davidnak. Itt *David* nem az alany, hanem az, aki felé irányul a cselekvés. Ha félreértés nélkül szeretnénk kifejezni azt, hogy *David* az infinit ige alanya, akkor tárgyas esetben kell állnia, pozícióját tekintve pedig a műveltető ige mögött (108).

(108) (pt) Mandei o David escrevê-la. / Mandei-o escrevê-la. 'Megírattam Daviddal (azt).'/Megírattam vele (azt).

A portugál szerkezetben, ha intranzitív az ige, az alanyt helyettesítő klitikum kizárólag a műveltető ige mellett helyezkedhet el (109), ha pedig tranzitív az ige, a tárgyat helyettesítő klitikum csak az infinit ige mögött állhat (110-111).

(109) (pt) O pai mandou-*os* sair do quarto. kb. 'Az édesapa kiküldte őket a szobából.'

(110) (pt) O pai mandou o Carlos comê-*lo*. (i.e. o bolo). 'Az édesapa megetette (azt) Carlossal.'

(111) (pt) O pai mandou-o comê-*lo*. 'Az édesapa megetette vele (azt).'

Előfordulhat a klitikumok összevonása a műveltető ige és az infinit ige között, de egyáltalán nem jellemző. Általában a műveltető ige mellett állnak (112). Az *infinit ige* mögötti klitikumok összevonása pedig még kevésbé fordul elő (113).

(112) (pt) Mandei-*lha* escrever. 'Megírattam vele (azt).'

(113) (pt) ?O pai mandou comer-*lho*.

Ami a névmások elhelyezkedését illeti, nem csupán a portugál, hanem a francia *laisser* igei szerkezet is eltér a már korábban bemutatott újlatin nyelvek klasszikus sémáitól. Amennyiben a műveltető igéhez tartozik egy tárgy, a klitikum mindig az infinit ige előtt áll (114-115); ellenben, amikor a klitikum az infinit ige alanyát helyettesíti, akkor a műveltető ige mellett áll (116) (Jones, 1996: 444-445). Azt is hozzá kell tenni, hogy ez csak akkor igaz, ha a hatás mondat alanya tárgyként jelenik meg a szerkezetben és nem részesként.

(114) (fr) Paul laissera *Marie* les manger. 'Paul megengedi, hogy Marie megegye azokat.'

(115) (fr) *Paul les laissera *Marie* manger. 'Paul megengedi, hogy azokat Marie megegye.'

(116) (fr) Paul *la* laissera manger les frites. 'Paul megengedi neki, hogy megegye a sültkrumplit.'

A román műveltető szerkezet

A román szerkezet hasonlóan érdekes kérdéseket vet fel, mint az előbb vizsgált nyelvek szerkezetei. Míg a vizsgált újlatin nyelvekben a műveltetést műveltető igével és egy infinit vagy ragozott infinit igével képezzük, a román nyelvben leggyakrabban ezt az *a pune* ('tesz, rak'), *a face* ('csinál') igékből és cselekvést kifejező igék kötőmódú alakjából alkotott szókapcsolattal fejezzük ki (117-119). Ha szó szerint értelmezzük a (118)-as példamondatot, akkor azt jelenti, hogy valaki odatesz valakit, hogy lemosson valamit (Ádám – Balázs – Balázs, 1962: 145).

(117) (ro) Praful îl *face* să *tușească*. kb. 'A por a kiváltó oka annak, hogy köhög.'

(118) (ro) *Pune pe* cineva să-i *spele*. kb. 'Kérj meg valakit, hogy mossa le.'

(119) (ro) Ion *l*-a *făcut pe* Gheorghe să-l *asculte*. 'Ion rávette Gheorghet, hogy hallgasson rá.'

Érdemes megjegyezni, hogy a románban is előfordulhat a *műveltető ige + infinit ige* szerkezet, azonban csak rendkívül választékos környezetben (120) (Farkas, 2007: 83–84).

(120) (ro) *I*-a *lăsat* pe copii a se *juca* în curtea școlii. kb. 'Hagyta a gyerekeket játszani az iskola udvarán.'

A prepozíciók használata

Amint már az eddig tanulmány során kiderült, a vizsgált szerkezetben jelentős szerepük van a prepozícióknak. Annak ellenére, hogy használatuk meglehetősen hasonló a szóban forgó nyelvekben, esetenként mégis mutatnak némi eltérést. A következő táblázatban összegyűjtöttük a műveltető szerkezetben előforduló összes prepozíciót:

Táblázat 2. Prepozíciók a műveltető szerkezetekben

Az alany szerepe a mondatban	Portugál	Spanyol	Katalán	Francia	Olasz
Tárgyas	-/	-/a	-/(a)	-	-
Részes	a	a	a	à	a
Ágens	por	por	per	par	da

Ahogy azt a táblázat is mutatja, az újlatin nyelvekben az intranzitív igék esetében a tárgyas szerepet betöltő alany előtt nem áll prepozíció (121). Kivételt képez ez alól a spanyol és elvétve a katalán, ahol viszont a személyek esetében a tárgyat bevezető *a* prepozíciót használják.

Fontos megemlíteni, hogy a hagyományos katalán norma nem jelöli prepozícióval a tárgyat, mégis az új beszélt nyelvi tendenciákban az *a* prepozíció már megjelenik a személyek előtt (122). A jelenség vélhetően spanyol hatás eredménye. Amint már korábban szemléltettük, amennyiben az infinit ige tranzitív, és már szerepel egy tárgy a mondatban, az alanyt bevezethetjük (a román és részben az európai portugál kivételével) a részes esetet jelölő *a* vagy a francia esetében az *à* prepozícióval. Bizonyos esetekben a részes esetet jelölő prepozíciót felcserélhetjük a *por/per/par/da* prepozíciókkal. Fontos kiemelni, hogy annak ellenére, hogy a felszínen hasonló az alany bevezetésére szolgáló két-két prepozíció (*a/por, a/per, à/par, a/da)* használata, szemantikai és szintaktikai szempontból jelentős különbségeket mutatnak, miszerint a *por/per/par/da* prepozíciók használata során,

mint már említettük, az alany nem részes funkciójú szereplője lesz a mondatnak, hanem ágensként jelenik meg (123-127).

(121) (ol) Piero fa venire *Ø* Maria. kb. 'Piero eléri, hogy Maria eljöjjön.'

(122) (kat) Vam fer ballar *(a)* Júlia. 'Megtáncoltattuk Júliát.'

(123) (ol) Paolo fa mangiare la minestra *a/da* Maria. 'Paolo megeteti Mariával a levest.'

(124) (pt) A professora mandou corrigir as redações *aos/pelos* alunos. 'A tanárnő kijavíttatta a fogalmazásokat a diákokkal.'

(125) (sp) Hicieron escriturar el piso *a/por* un notario. 'Bejegyeztették a lakást egy jegyzővel.'

(126) (kat) Van fer escripturar el pis *per/a* un notari. 'Bejegyeztették a lakást egy jegyzővel.'

(127) (fr) Je fais lire la lettre *à/par* Anna. 'Felolvastatom Annával a levelet.'

Ami a szemantikai különbséget illeti, a francia példából kiindulva, megállapíthatjuk, hogy a *par* prepozíciót alkalmazó szerkezet (128) inkább hasonlít a passzív szerkezethez, ahol szintén a *par* prepozíciót alkalmazzák (129), és úgy értelmezzük, hogy valaki által valaki csináltatott valamit[4]. Az *à* prepozíciós mondatot pedig úgy értelmezzük, hogy valaki valakit rávett, hogy csináljon valamit. Ugyanakkor az *à* prepozíció elhagyása vagy használata nem minden esetben szabadon választható. A (130)-as példában azért nem lehet elhagyni az alanyt, mert nem egy mindenkit érintő, általános érvényű igazságot ír le, hanem egy konkrét személyre irányuló cselekedetről van szó. Ebben az esetben az alany elhagyása tartalmilag hiányos mondatot eredményez. Az *à* prepozíciós mondatok esetében az alanyt érinti a cselekedet, a *par* prepozíciós mondatokban pedig az alany inkább ágens, aki másnak végez el egy feladatot. Ebből kifolyólag számos esetben a *par* prepozíció használata nem megfelelő, mint például a (130-131)-es mondatokban, ahol a cselekvés az alanyra van hatással (132) (Jones, 1966: 431–433).

(128) (fr) Paul a fait reparer les robinets (*par le plombier*). 'Paul megcsináltatta a csapot (a vízvezeték-szerelővel).'

(129) (fr) Les robinets ont été reparés (*par le plombier*). 'A csapokat megjavították tegnap (a vízvezeték-szerelővel).'

4 Korábban a faktitív-passzív szerkezet megnevezést használtuk a jelenség leírására.

(130) (fr) *Paul a fait prendre un bain.

(131) (fr) *Paul a fait prendre un bain *par l'enfant*.

(132) (fr) Paul a fait prendre un bain *à l›enfant*. 'Paul megfürdette a gyerekeket.'

Az olasz *a/da* pár között is hasonló különbségek mutatkoznak. Az *a* prepozíciós mondatok szemantikai aspektusból szintén lehetnek ambivalensek, ugyanis a (133)-as mondatban *Piero* lehet a telefonáló, ugyanakkor lehet az is, akinek telefonálnak. Az első esetben *Piero* az infinit ige alanya, és ebben a helyzetben tárgyas vagy részes klitikummal helyettesítjük (134-135). Azonban a két megoldás között jelentésbeli különbség észlelhető, mivel a részes névmás használata kérést, ráparancsolást sugall, míg a tárgyas névmás megengedést.

Amennyiben *Piero* csak fogadja a hívást, kizárólag részes klitikummal helyettesíthető (135), és nem lesz egyértelmű, hogy ki a logikai alany. A *da* prepozíciós szerkezet viszont egyértelműen jelzi, hogy *Piero* a telefonáló (136). Tehát kijelenthetjük, hogy nem minden esetben cserélhető fel a két bemutatott prepozíció. (Salvi-Vanelli, 2004: 432).

(133) (ol) Farò telefonare *a* Piero. 'Fel fogom hívatni Pierót.'

(134) (ol) *Lo* farò telefonare. 'Telefonáltatni fogok vele.'

(135) (ol) *Gli* farò telefonare. 'Telefonáltatni fogok neki.'

(136) (ol) Farò telefonare *da* Piero. 'Telefonáltatni fogok Pieróval.'

A SZENVEDŐ SZERKEZET ÉS A MŰVELTETŐ SZERKEZET

A francia kivételével (137) a műveltető szerkezetet lehet passziválni. Ilyenkor szintén megváltoznak a mondattani viszonyok: az igei szerkezet tárgya alany lesz, és a műveltető ige szenvedő alakot ölt (138-140) (Kayne, 2010: 149).

(137) (fr) *La pomme *a été fait manger* à l'enfant.

(138) (pt) O castelo *foi mandado construir pelo rei*. 'A vár a király parancsára lett felépítve. '

(139) (sp) El testigo *fue hecho comparecer* ante el tribunal. 'A szemtanú elő lett állítva a bíróság előtt.'

(140) (ol) Il libro *fu fatto cadere* da Paolo. 'A könyv Paolo miatt esett le.'

Fontos megjegyezni, hogy a katalánban csak abban az esetben lehet szenvedő szerkezetre alakítani a műveltető szerkezetet, ha az ige inakkuzatív (141-142).

(141) (kat) Els conills *van ser fets sortir* del cau. 'A nyulak ki lettek hozatva az odúból.'

(142) (kat) *El nen *ha estat fet treballar* molt.

ÖSSZEGZÉS

A föntiek értelmében az újlatin nyelvekben használt műveltető szerkezeteteket hasonlítottuk össze mondattani szempontból. A rövid áttekintést követően megállapíthatjuk, hogy amennyire hasonlítanak egymáshoz a szóban forgó nyelvek, legalább annyira el is térnek egymástól. Bizonyos esetekben a prepozíció használatában, máskor a mondatban betöltött szerepek tekintetében, vagy magában a képzésükben mutatkoznak kisebb-nagyobb eltérések. Azt is megfigyelhettük, hogy leginkább a portugál és a román szerkezet különbözik a többi nyelvtől, amelyben talán a földrajzi fekvésük is szerepet játszik.

BIBLIOGRÁFIA

Ádám Zsigmond, Balázs János, Balázs László (1962), *Helyesen románul*, Bukarest, Tudományos Könyvkiadó,145–146.

Campos, Héctor (1999), „Transitividad e intransitividad", in Bosque, I., Demonte, V. (eds.), *Gramática descriptiva de la lengua española,* Madrid, Espasa Calpe S.A. - Real Academia Española 1519–1575.

Delbecque, Nicole, Lamirov, Béatrice (1999), „La subordinación sustantiva: las subordinadas enunciativas en los complementos verbales", in Bosque, I., Demonte, V. (szerk.), *Gramática descriptiva de la lengua española,* Madrid, Espasa Calpe S.A. – Real Academia Española, 2013.

Farkas Jenő (2007), *Román nyelvtan*, Budapest, Palamart Kiadó, 83–84.

Fiéis, Alexandra, Madeira, Ana (2013), „Construções infinitivas com verbos causativos e percetivos na diacronia do português", XXVIII Encontro Nacional da Associação Nacional de Linguística, CLUNL / FCSH-UNL, 342–345.

Gonçalves, Anabela (1999), *Predicados Complexos Verbais em Contextos de Infinitivo não Preposicionado do Português Europeu*. Dissertação de Doutoramento, Universidade de Lisboa.

Jones, Michael Allan (1996), *Foundations of French Syntax*, Cambridge, Cambridge University Press.

Kayne, Richard Stanley (2010), *Comparisons and Contrasts*, New York, Oxford University Press, 149.

Komlósy András (1992), „Régensek és vonzatok", in Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan 1: Mondattan*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 299–527.

Komlósy András (2000), „A műveltetés", in Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan 3: Morfológia*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 213–92.

Salvi, Giampaolo, Vanelli, Laura (2004), *Nuova grammatica italiana*, Bologna, Il Mulino.

Silva Soares da, Augusto (2004), *Verbos y construcciones causativas analíticas en portugués y en español*, Estudios de lingüística: El verbo, Universidad Católica Portuguesa, Braga, 581–598.

ILLÉSNÉ WEEBER ÁGNES

A SPANYOLORSZÁGI ÉS A MEXIKÓI NYELVVÁLTOZATOKBAN DOKUMENTÁLT ANGLICIZMUSOK MORFOLÓGIAI ELEMZÉSE[1]

BEVEZETÉS

Jelen munkában az anglicizmusok morfológiai adaptációját vizsgáljuk az európai és a mexikói spanyol nyelvváltozatokban. Az anglicizmusok általában lexikális nyelvi elemek, amelyek az angolszász környezetből származnak, és többé-kevésbé beépülnek a befogadó országban beszélt (jelen esetben a spanyol) nyelvbe. Használatuk és az adaptáció mértéke számos tényezőtől függ, úgymint az egyén életkora, társadalmi helyzete, a kommunikációs csatorna, a tárgyalt téma. Az adaptáció különböző fokozatai a „nyers" kölcsönszavaktól – amelyek semmiféle asszimiláción nem mentek keresztül – a teljes mértékben asszimilálódott adaptációkig terjednek (Lorenzo, 1996 idézi Franco Trujillo, 2016: 47). Az anglicizmusok gyakori használatát az elmúlt években több tanulmány is vizsgálta (Haensch, 2005; Gómez Capuz, 2000, 2004; Vázquez Amador, 2018; Moreno-Fernández, 2018, Rodríguez González, 2017), leggyakoribb előfordulási területei azok, amelyeket a globalizáció leginkább érint: a tudomány, technológia, gazdaság, kereskedelem, divat, sport, egészség és a közösségi hálók

1 Jelen tanulmány eredményei korábban bemutatásra kerültek a X Conferencia de Doctorandos keretében "Comparación morfológica de los anglicismos de México y de la Península a base de la prensa digital" címmel 2020 november 6-án, melyről spanyol nyelvű cikk jelenik meg az Anuario Iberoamericana Quinqueecclesiensis 19 (2021) kötetben.

nyelvezete. Kutatásunk célja a mexikói spanyol és a félszigeti spanyol anglicizmusok toldalékolásában mutatkozó különbségek és hasonlóságok feltárása.

Hipotézisünk szerint az angol eredetű szavak jelenléte és használata a mexikóiak számára földrajzi és történelmi okokból természetesebb, és ennek következményei vannak e szavak adaptációjának mértékében. Összehasonlító elemző vizsgálatot végzünk el a félszigeti spanyol és a mexikói spanyol nyelvváltozatokban megjelenő toldalékolt anglicizmusokról és az előfordulási arányaikról. Ehhez előzetesen kiválasztott, hetven angol eredetű szót és azok spanyol, valamint mexikói újságokban megjelenő toldalékolt változatait figyeljük meg a CORPES XXI nyelvi referenciakorpusz találatai alapján.

A tanulmány felépítése a következő: a terminológiai fogalmak pontosítása után bemutatjuk a *Diccionario panhispánico de dudas* által előírt normát az idegen szavak kezelésével kapcsolatban, és a morfológiai adaptáció fajtáit. Ezután megfogalmazzuk a hipotézist, meghatározzuk a korpuszt és a kutatás módszertanát. Összegezzük az eredményeket, végül néhány szót ejtünk további kutatási célkitűzéseinkről.

TERMINOLÓGIA

Új dolgok, jelenségek leírásához – amennyiben a nyelv még nem rendelkezik azt jelölő fogalommal – neologizmus használatára van szükség. A neologizmus tehát egy új szó, kifejezés, vagy más nyelvi elem, amely létrejöhet a nyelven belül, de lehet idegen eredetű is. Az idegen nyelvből átvett neologizmusokat megkülönböztethetjük aszerint, hogy egy konkrét szó „kölcsönzései", vagy pedig az idegen nyelven egy adott fogalmat leíró szónak, szóösszetételnek, vagy akár egy képzett szónak a fogadó nyelvre történő fordításai. (Ez utóbbiakat nevezzük tükörszavaknak, más néven kalkoknak.) Az egyik nyelvből a másikba átkerült szavak a kölcsönszavak, amelynek két nagy kategóriáját különböztethetjük meg (Kiss, 2002: 203): idegen szavaknak számítanak addig, amíg az átvett szó nem épül be hang- és alaktanilag a fogadó nyelv rendszerébe, azonban ezek meghonosodása esetén – mikor már nem felismerhető idegen eredetük – jövevényszavakká válnak.

Anglicizmusnak az angolszász környezetből érkező szavakat nevezzük, s ezek is különböző adaptációs folyamatokon mehetnek keresztül: a kölcsönszavak stabilizálódhatnak, de ki is veszhetnek a nyelvből, akár rövid időn belül (Colon Domènech, 2006: 68). Stabilitásuk nagyban függ az adaptáció mértékétől (Cabré, 1994: 99), adaptálásuk pedig lehet kiejtési, helyesírási és morfológiai.

AZ ANGLICIZMUSOK HASZNÁLATA ÉS A NORMA

Az anglicizmusok használatát szabályozza a Spanyol Királyi Akadémia (RAE) normaelőírása, illetve egyéb szótári javaslatok is. A következő kategorizálás a *RAE: Diccionario panhispánico de dudas* (a továbbiakban DPD, 2005) előírását követi:

Alapszabályként rögzített, hogy az idegen eredetű szavak nem elfogadhatatlanok, hiszen fontos, hogy az újonnan felmerülő jelenségek pontosan kifejezhetőek legyenek, azonban szabályozott és egységes használatukra van szükség, amelyben megfelelnek a spanyol nyelv helyesírási és nyelvtani sajátosságainak. Az idegen eredetű szavak a továbbiakban két fő csoportra bonthatók: a felesleges és szükségtelen idegen szavak (amelyeknek van spanyol megfelelőjük, s a szótári előírás azok használatát szorgalmazza, pl.: *back-up* > *copia de seguridad* ʻbiztonsági másolatʼ), valamint a szükséges, vagy nagyon elterjedt idegen szavak csoportjára. E második csoportba tartoznak azok a szavak, amelyekre nem létezik, vagy nem egyszerű spanyol megfelelőt találni; illetve amelyek használata hosszú ideje fennáll vagy nagyon széleskörű. Ezek lehetnek idegen szavak, vagy más néven nyers kölcsönszavak (*extranjerismos* vagy *préstamos crudos*), amelyek megőrzik az eredeti írásmódjukat és kiejtésüket, és amelyeket tipográfiai megkülönböztetéssel írunk helyesen, ezzel is jelezve az írásmódtól eltérő kiejtést. Az esetek nagy részében azonban a cél az írásmód és a spanyol kiejtés közti szoros kapcsolat fenntartása, az így kapott szavakat már nem kell dőlt betűvel írnunk. Az ehhez szükséges illeszkedés kétféleképpen játszódhat le: az eredeti kiejtés megtartásával, azt a spanyol írásmódhoz illesztve kapjuk az adaptált idegen szavak egyik csoportját (pl. *paddle* > *pádel* ʻpádelʼ, 'tenisz és fallabda keveréke'), az eredeti írásmód megtartásával, de az idegen szó spanyol szabályok szerinti kiejtésével pedig a másik csoportját. Ekkor a spanyol írásos hangsúlyjelek is megjelennek a kiejtés átírt változatában (pl.: *airbag* > airbag [airbág] ʻlégzsákʼ*; master* > máster ʻmesterfokozatʼ).

A RAE szótárába idővel tehát bekerülhetnek a sokak által használt, gyakori idegen eredetű kifejezések, akár többféle írásmóddal (pl. *freaky* > *friqui / friki* ʻfurcsa, bizarrʼ), vagy toldalékolt alakban (pl. *to dope* > *dopar* ʻdoppingolʼ). A RAE által is támogatott Fundéu nonprofit intézmény az a hivatalos forrás, ahonnan legkorábban kaphatunk útmutatást a felmerülő anglicizmusok használatával és helyesírásával kapcsolatban, hiszen a szervezet elkötelezett és naprakész a spanyol nyelvbe illeszkedő változatok népszerűsítésében (pl. *router* helyett javasolt *rúter* vagy *enrutador* ʻrouterʼ). A Fundéu útmutatója szerint a spanyol normának megfelelően képzett szavak dőlt betűs megkülönböztető jelzés nélkül írandók, akár tulajdonnevek esetén is (pl.: *whiskey* > whiskería ʻviszkiző helyiségʼ; *Washington* > washingtoniano ʻwashingtoniʼ) (Fundéu, 2017: 7). Amennyiben nem találunk a kérdéses szóval foglalkozó szócikket, a Fundéu felületén lehetőségünk van kérdezni is.

ADAPTÁCIÓS FOLYAMAT

Az idegen szavak egy csoportja nem esik át semmilyen írásbeli változáson a spanyol nyelvbe érkezve (pl. *graffiti* ʻfalfirkaʼ), sőt, akár az idegen nyelvi toldalékolt változatot is átveheti (pl.: *surfing* ʻszörfölésʼ, *catering* ʻvendéglátásʼ), de változatos nyelvi módosulásokon is keresztülmehet. Ilyen például a már említett írásmódhoz és/vagy kiejtéshez való igazodás (pl.: *tráiler* ʻ(film)előzetesʼ), a rövidítés (pl.: *basketball* > *básket* ʻkosárlabdaʼ) és a morfológiai adaptálás, a szuffixáció. Ennek során az idegen nyelvből átvett, a spanyol nyelvben már használatos lexikai egységhez célnyelvi morfémát (végződést) – kapcsolunk (pl.: *jeans* > *jeansería* ʻfarmernadrág üzletʼ, *blog* > *bloguear* ʻblogolni, online naplót vezetniʼ) (Alvar Ezquerra, 2001: 50). Alaktanilag érdekesek az ún. „hibrid" esetek, vagyis azok a derivációk, melyekben a szóképzés nyelvek közötti módon jön létre, azaz az idegen eredetű szótőhöz spanyol képzőt kapcsolva jön létre az új szó a spanyol nyelvben, nélküle nem is volna értelmezhető a célnyelven (pl.: *hamburger* > *hamburguesa* ʻhamburgerʼ). (Alvar Ezquerra, 2001: 50; Franco Trujillo, 2016: 149).

A képzőknek mindig jelentős szerepük volt a spanyol szóalkotásban, és ma is számos neologizmus jön létre általuk. A szuffixumok erősen befolyásolják a lexikai alapegység szemantikai és grammatikai tartalmát, vagyis az elsődleges jelentésben és a funkcióban okoznak módosítást, ami megmagyarázza sokszínűségüket. A toldalékok nem csak egy funkció betöltésére használhatóak, és egy funkció betöltésére nemcsak egyféle toldalék alkalmazható, ez magyarázatot adhat dialektális eltérésekre is. (Alvar Ezquerra, 2001: 53). Míg a szókészlet gyorsan, dinamikusan változik, addig a morfológia, a névmásokkal, igékkel vagy melléknevekkel kifejezett nyelvtani tartalom és a szabályok, amelyek meghatározzák ezek kombinálhatóságát, nagy vonalakban évszázadok óta változatlanok a spanyol nyelvben (Fábregas, 2013: 21).

Anglicizmusok esetén az igealakok és névszói alakok gyakran párhuzamosan alakulnak ki (pl.: *check* > *chequear, chequeo* ʻellenőriz, ellenőrzésʼ), máskor a főnév > ige sorrend érhető tetten (pl.: *hacer un boicot* > *boicotear* ʻszabotálniʼ) (Rodríguez González, 1999: 122). Az angol eredetű spanyol igék az első ragozású igei kategóriába tartoznak (Fábregas, 2013: 294). A lexikai alapegységhez az *-ar* (infinitívuszi) végződést adva cselekvést rendelünk a szó alapjelentéséhez (Alvar Ezquerra, 2001: 60), az *-ear* képző segítségével tranzitív és intranzitív igéket egyaránt képezhetünk, és megjelenhetnek párhuzamos alakváltozatok is (pl.: *plantar/plantear*, ʻültet/tervezʼ) (61). Az *-ear* képzőnek cselekvést, gyakoriságot, ismétlődő cselekvést, cselekvés kezdetét jelző jelentése is van (*Diccionario Clave*, 2014), továbbá hétköznapi színezetet ad a szónak (Rodríguez González, 1999: 122). Az *-izar* állapotváltozást kifejező szuffixum a neologizmusokhoz kifejezetten gyakran kapcsolódó változat, amely a tudományos és technikai kifejezésekhez egyaránt járulhat,

és az angol *-ize* végződésű igékre is ez a típusú mofológiai átvétel jellemző (pl.*: customize*> *customizar* ʻtestreszabʼ, *esponsorizar* ʻszponzorálʼ) (Rodríguez González, 1999: 122 és Alvar Ezquerra, 2001: 61–62). A névszóképzésnek megvan az igeképzéssel analóg változata, mikor az igetőhöz *-(e)o, -e, -a* végződést kapcsolunk (pl.: *flirt*, *flirtear* ʻflörtölniʼ > *flirteo* ʻflörtʼ) (Alvar Ezquerra, 2001: 55). A *-ción* deverbális főnévképzőt szintén gyakran használja a tudományos- és a szaknyelv.

Az angol ágens-kifejezésre alkalmas *-er,* és *-man* szóösszetétellel képzett változat megjelenik a spanyol morfológiai adaptációk során is. Bár az *-er* mint spanyol szuffixum nem létezik, mégis sok anglicizmus változatlanul kerül átvételre ezzel a végződéssel. A legtöbb ezek közül deverbális, személyre utaló szó (*líder* ʻvezetőʼ*, hacker* ʻhekkerʼ). A spanyolban az angol szuffixumhoz hasonló *-ero/era* anglicizmushoz kapcsolása az integráció egyik jele (mely a cselekvő nemének kifejezésére is alkalmas), az *-ista* szuffixummal ellátott szavak az angol *-ist* mintázatnak megfeleltethetőek, s párhuzamos változataik is megfigyelhetőek, mint a *beisbolero/beisbolista.* Használatuk esetenként olyankor is alkalmazásra kerül, mikor az angolban az *-er* vagy *-ist* végződésű alak nem létezik (pl.: ticket > *ticketero* ʻjegyszedőʼ, *football* > *futbolista* ʻlabdarúgóʼ) *(*Rodríguez González, 1999: 124–125). További produktív ágensképzők a *-dor* és *-dora* változatok.

Anglicizmusok esetén a denominális melléknevek képzése során a gyakori *-ico (aeróbico* ʻaerobikusʼ*), -esco (clownesco* ʻbohócosʼ*), -al (crupal* ʻkruppos*ʼ), -oso (espitoso* ʻ*speed* drog hatására begyorsultʼ*), -ano (grungeiano* ʻ*grunge* (könnyűzenei) stílusúʼ*), -ero (popero* ʻpopʼ*)* szuffixumok mellett előfordulnak az angol *-y/-ie* szuffixumok is (*poppy* ʻpopʼ, *punkie* ʻpunkʼ) (Rodríguez González, 1999: 125). Arra is találhatunk példát, mikor a szóképzés más nyelvekkel való analógia mentén jön létre, pl.: *system|atic* > *sistem|ático* ʻszisztematikusanʼ, a logikusan, de helytelenül képzett *sistém|ico* helyett. (Alvar Ezquerra, 2001: 60).

HIPOTÉZIS

A földrajzi, kulturális és gazdasági kapcsolat évszázados múltra visszanyúló hatása miatt azt feltételezzük, hogy az anglicizmusok jelenléte természetesebb a mexikóiak számára, és ez kihat az általunk vizsgált szavak morfológiai adaptációjának mértékére. Ez abban nyilvánulhat meg, hogy a mexikói nyelvváltozat esetén (1) gazdagabb a kölcsönszavakhoz járuló toldalékok tárháza, (2) használatuk továbbá gyakoribb, mint a félszigeti spanyol dialektusok esetében, ahol nagyobb a hajlandóság a szótárak által előírt, "engedélyezett" formák használatára. Mindkét nyelvváltozatban számítunk angol toldalékolt találatokra korpuszunkon, de (3) eltérés lehet az azonos jelentésű, spanyolul toldalékolt szavak és az angol változatok használatának gyakoriságában.

VIZSGÁLATI KORPUSZUNK

Az anglicizmusok írásos használata merőben eltérő a különböző műfajú szövegekben, a különböző platformokon, ráadásul sokszor nem egységes és letisztult egyazon dialektuson belül sem, így olyan megjelenési felületre volt szükségünk, ahol a nyelvi környezet rendezett, az anglicizmusok mondatokba ágyazva fordulnak elő, és van valamilyen vezérelv az anglicizmusok használatára vonatkozóan is. A sajtó tükrözi a társadalom által használt nyelvet, az anglicizmusok médiában való használata pedig ösztönzi olvasóit a további – a cikkben leírt módon látott – használatra. A cikkek nyelvezete jobban megfelel az alapvető nyelvtani normáknak, így alkalmasabb a nyelvi elemzésre, mint a blogbejegyzések vagy közösségi oldalak fórumbeszélgetéseinek vizsgálata. Így összehasonlításunkban az előzetesen kiválasztott jövevényszavak sajtóban leírt alakváltozatait vizsgáltuk az egyes dialektusokban.

A vizsgálni kívánt szavak kiválasztásához Franco Trujillo doktori disszertációjában (2016), az *El anglicismo en el español nacional de México* című művében található, 283 elemből álló toldalékolt szógyűjteményét vetettük össze az *El País: Libro de estilo* (País) (2014)-ban is fellelhető szavakkal. Franco Trujillo disszertációja korpuszát korábbi, a Mexikóban használt anglicizmusok elemzéséről írt cikkeiből, és a hétköznapi életben előforduló szavakból állította össze. A *Libro de estilo* az *El País* című spanyol napilap szövegeinek egységességét, belső normáit meghatározó dokumentum. Az összevetéssel kiküszöböltük a csak Mexikóban használt, illetve régies szavakat. Az azonos szótövű szavakat egy-egy blokkba sorolva az alábbi hetven szóval jelölt szócsaládra szűkült a vizsgálódási körünk (1. táblázat):

1. táblázat: A vizsgálati korpuszt alkotó szavak

aerobic	cocktail	sponsor	golf	punk
banner	comic	standard	graffiti	ranking
baseball	computer	stress	hacker	rocker
basketball	container	fan	hippy	shock
blog	crack	fax	hit	surf
bluff	crash	film	implement	tag
boycott	dealer	flirt	jazz	test
browser	detect	focalize	leader	trailer
bully	digitalize	freak	link	troll
catch	doping	football	knock out	tweet
chat	drain	gadget	pitch	tuner

check	dribble	gangster	pixel	volleyball
click	scan	glamour	pop	whatsapp
coach	snob	goal	post	zapping

Ezen anglicizmusok szócikkeire és javasolt alakváltozataira, ragozott formáira kerestünk rá különböző szótárakban. Ezek a *WordReference* (*WR*), a *Diccionario de la Real Academia Española*, (*DRAE*), a Pánhispán szótár (*Diccionario Panhispánico de Dudas*, *DPD*), a *Fundéu*, az Amerikanizmusok szótára (*Diccionario de Americanismos*, *DA*), és a Mexikói spanyol szótár (*Diccionario del Español de México*, *DEM*) voltak.

A fellelhető alakváltozatokat ezután a RAE referenciakorpuszában, a *CORPES XXI* spanyolországi és mexikói sajtószövegeiben kerestük a 2020. májusi, 0.92-es verzióban.

A következő táblázatban (2. táblázat) egy példán keresztül bemutatjuk, milyen adatbázis készült a korábbiakban bemutatott módon kiválasztásra került, angol eredetű szavak két korpuszban való normalizált előfordulása és a szótári javaslatok/ellenjavaslatok, valamint a forrásművek (País, Franco Trujillo) alapján. A táblázatban azokat a szóalakokat is feltüntettük, amelyekre nem volt találatunk, de a DPD jelezte az adott szóalak létezését (így alacsonyabb regiszterű szövegekben vélhetően előforduló alakokról van szó), illetve azokat is, amelyeket bár egyik szótár sem közöl, mégis előfordultak (legtöbbször hibás szóalakok).

2. táblázat: Az angol eredetű cocktail 'koktél' szó alakváltozatainak és ragozott alakjainak egy millió szóra jutó előfordulási gyakoriságáról a RAE CORPES XXI. 092. alapján, a Spanyolországi és Mexikói korpuszok írott, sajtóban megjelent cikkeiben vizsgálva. A szótári használatra vonatkozó jelölések alapján: X: találat, szerepel. Sp: spanyolországi használat, Mx: mexikói használat jellemző. Angol: idegen eredetű szóként feltüntetett. Helytelen: hibás szóalak. Elkerül: használata kerülendő.

	Standardizált előfordulási arány		Szótári –használatra vonatkozó– javaslatok							
Szóalak	**México**	**España**	**WR**	**DRAE**	**DPD**	**Fundéu**	**DA**	**DEM**	**País**	**Franco Trujillo**
cocktail	0,29	0,53	angol	angol	angol	angol	angol	-	elkerül	angol
cóctel	0,46	6,28	X	X	Sp.	Sp.	-	-	X	X
coctel	2,28	0,06	X	X	Mx.	Mx.	X	X	-	X
coctél	0	0	-	-	-	-	-	-	-	X

	Standardizált előfordulási arány		Szótári –használatra vonatkozó– javaslatok							
Szóalak	**México**	**España**	**WR**	**DRAE**	**DPD**	**Fundéu**	**DA**	**DEM**	**País**	**Franco Trujillo**
coktail	0,05	0	-	-	helytelen	helytelen	-	-	-	-
coctail	0	0,02	-	-	helytelen	helytelen	-	-	-	-
coktel	0	0	-	-	helytelen	helytelen	-	-	-	-
cocktails	0	0,10	-	-	-	-	-	-	-	-
cócteles	0,29	2,89	X	X	-	X	-	-	X	-
cocteles	1,81	0,02	X	X	-	X	-	X	-	X
cóctels	0	0	-	-	helytelen	helytelen	-	-	-	-
coctels	0	0	-	-	-	helytelen	-	-	-	-
coctelero	0,05	0,04	-	-	-	-	-	X	-	X
coctelera	0,11	0,38	X	X	-	-	-	X	-	X
coctelería	0,29	0,34	-	X	-	X	-	-	-	X

AZ ÍRÁSOS KORPUSZ ELEMZÉSE

Morfológiai következtetéseinket a szavak normalizált (egy millió szóra jutó) előfordulási gyakoriságainak összehasonlításából vontuk le. Azért nem a találatok számát hasonlítottuk össze, mert a spanyolországi korpusz bővebb, mintegy háromszor annyi szóból áll, így téves következtetésekre jutottunk volna. A kiértékelést Excel táblázatban végzett leszámlálásokon végeztük: ehhez a szavakat szófaj, illetve toldalékolás szerint kategorizáltuk. Az összehasonlítható eredmények bemutatására diagramokat készítettünk.

EREDMÉNYEK

Hipotézisünk szerint a mexikóiak gazdagabb repertoárral rendelkeznek angliz-musokhoz járuló toldalékokból, így vizsgáltuk valamennyi előforduló toldalékot (3. ábra). Találataink közé *-ar, -ear* és *-izar* képzővel ellátott igealakok kerültek, melyek között párhuzamos alakok is megjelentek: vagy a képző különbözött egymástól (pl. *lider|ar és lider|ear* 'vezetni'), vagy a főnévi alak eltérő írásmódjaiból fakadt a különbség (pl: *tuit|ear – twit|ear* ʻTwitteren bejegyzést írni'). A *chec|ar* (Mex.) – *chequ|ear* (Sp.) és a *test|ar* (Sp.) –*test|ear* (Mex.) igéknél találtunk a képzők szerint régiónkénti eloszlást, ám a két példában éppen ellentétes képzőket használ a két nyelvváltozat, így ezekből a találatokból dialektális eltérésre nem következtethettünk. Az *-o, -eo, -e, -aje* képzők használatával elérhető a szóvégi mássalhangzó torlódás elkerülése (pl: *doping* > *dopaje* ʻdopping'), így a spanyol nyelvbe, dallamba jobban illeszkedő alakváltozatok jönnek létre. Általánosságban két fonológiai variációt különböztethetünk meg ugyanis: az angol kiejtés szerinti, vagy pontosabban az ahhoz közelebb álló kiejtésváltozatot, ami a műveltebb, vagy az angol nyelvet jobban ismerő beszélőkre jellemző, és az elterjedtebb (populáris) variánst, amely hangzásban inkább spanyolhoz hasonló, és ez az írásmódban is megnyilvánul (Rodríguez González, 1999, 116, 118). Az *-o, -eo, -e* képzővel alkotott változatok vélhetően az angolból származtatott spanyol ige tövéhez kapcsolt közvetlen főnévképzés eredményei (pl: *implement* > *implementar* ʻvégrehajt, kivitelez' > *implemento* ʻeszköz, felszerelés'), mely szórványosan az egyszótagú angol szavak esetén is megfigyelhető (*chatear* ʻcsetelni' > *chateo* ʻcset', *coachear* ʻ*mentorál*' > *coacheo* ʻmentor', *surfear* ʻszörfölni' > *surfeo* ʻszörf', *testear* ʻtesztelni' > *testeo* ʻteszt'.*)*

A deverbális főnévképzők közül leggyakrabban a cselekvőt jelölő *-ero, -era, -ista, -dor, -dora* és az eredményt jelző *-ción* szuffixumok kerültek alkalmazásra. Továbbá előfordult a használati eszközt kifejező *-era* (*chequera* ʻcsekkfüzet', coc-telera (Mex) ʻkoktélkeverő / -rázó edény'), a tulajdonságot jelölő *-ista* (*esnobis-ta* ʻsznob'), a hely megnevezésére alkalmas *-ería* (*coctelería* ʻkoktél bár', *golfería* ʻgolfklub'), a tendenciát vagy jellemvonást jelölő *-ismo* (*esnobismo* ʻsznobizmus'), a bőséges mennyiséget jelölő *-ada* (*goleada* ʻgólzápor') és az *-azo* nagyító kép-ző (*golazo* ʻhatalmas gól'). Korpuszunkon egyedül a *líder* szóhoz kapcsolódó szuffixumként jelentek meg az *-ato*, *-azgo* szinonim képzők (*liderato, liderazgo* ʻvezetőség'), és az *-esa* nőnemű szóváltozat. Melléknévképzők közül mindkét nyelvváltozatban gyakorinak mondható az *-ado, -ada* participium használata, és az *-ero, -era*; *-oso, -osa* denominális melléknévképzők. További találatainkat az *-ico* (*ejercicios aeróbicos* ʻaerobik', *fílmico* ʻfilmszerű'), *-ístico* (*futbolístico, jazzístico*) és *-nte* (*estresante* ʻstresszes') melléknévképzők adták. Az *-il* képző egyedül a mexikói változat *gangsteril* szavában jelent meg.

Látjuk, hogy igen kiterjedt azoknak a toldalékoknak a listája, amelyek produktívan járulhatnak a neologizmusokhoz, és úgy tűnik, hogy használatuk közel párhuzamos a megfigyelt nyelvjárásokban: a legproduktívabb toldalékok mindkét nyelvváltozatban az *-ear, -ar*, *-(e)o, -ado, -ción, -ero, -ista, -dor, -dora képzők voltak.*

Előfordulási gyakoriságukban azonban mérhető különbség rajzolódott ki. A következő ábra azt mutatja be, hogy a mindkét nyelvváltozatban létező, azonosan toldalékolt szóalakok közül melyik régióban gyakoribb azok előfordulása. Mexikóban az *-ero, -ción, -ico, -ista, -dor, -o* (4. ábra) szuffixummal ellátott anglicizmusok használata gyakoribbnak mondható. Mivel ezek az egyébként is gyakran használt toldalékok, arra következtethetünk, hogy Mexikóban a sajtó gyakrabban és többféle képzett anglicizmust használ, ami azt jelentheti, hogy használatuk valóban gyakoribb a régióban.

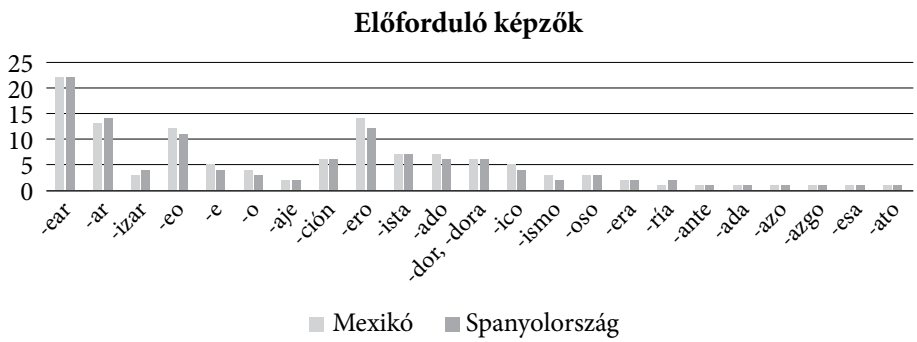

3. ábra: Az anglicizmusokhoz produktívan járuló toldalékok a mexikói és spanyol nyelvváltozatban találataink alapján

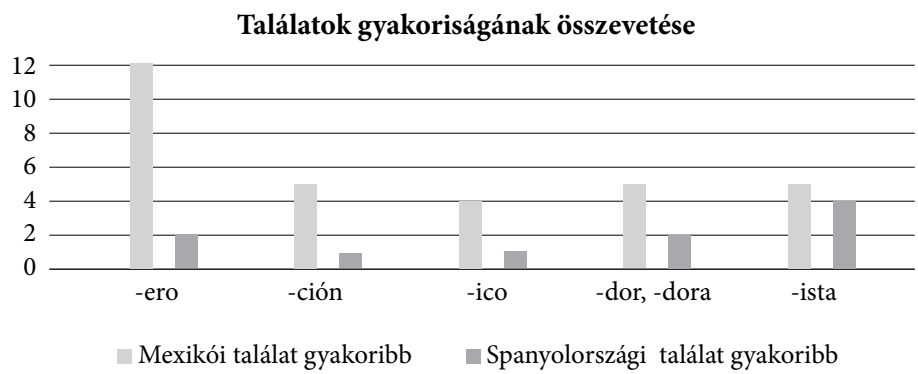

4. ábra: Az egyes nyelvváltozatokban nagyobb gyakorisággal használt anglicizmusok száma, toldalékok szerint

Vizsgáltuk az angol toldalékolt találatokat is (*banner, blogger, browser, bullying, catcher, checking, coaching, cracker, dealer, doping, dribbling, freaky, pitcher, pitching, punky, ranking, rocker, scanner, twitter, tuning, zapping*), melyek tekintetében hasonló előfordulási arányt figyelhettünk meg a spanyolországi és a mexikói korpuszban, de különbség van a párhuzamos változatok használatában. A félszigeten gyakori a *bullying* ‘zaklatás’ vagy a *coaching* ‘életvezetés’ angol helyesírású használata. E szavak nem szerepelnek a RAE szótárában képzett alakban. A mexikói korpuszban azonban spanyol képzővel ellátott alakok is szerepelnek, mint például a *bulear* ‘bántalmazni’ vagy a *coacheo*, *coachear* ‘coach, mentorál’. Ugyanakkor az adatokból világosan kiderül, hogy az angol *doping* szó helyett a félszigeti változat inkább használja a RAE szótárakban már megtalálható *dopaje* vagy *dopar* alakokat (5. ábra).

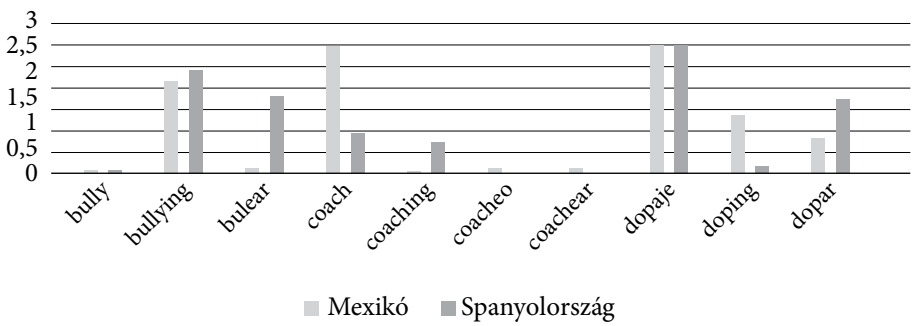

5. ábra: Az angol és spanyol szuffixumokkal ellátott szavak standardizált előfordulási száma korpuszunkban. A RAE által elfogadott szóalakok: dopaje és dopar (‘doppingolás’). A coach (‘mentor’) szó idegen szónak minősül, spanyol megfelelője nincs, használatát nem javasolják. A bully (iskolai zaklatás) a RAE szótárában nem szerepel, még idegen szóként sem.

Ebből a megfigyelésből arra következtethetünk, hogy a félszigeti spanyol nyelv beszélői a Spanyol Királyi Akadémia által előírt, rögzített megoldást részesítik előnyben a spontán változatok megalkotása helyett.

ÖSSZEGZÉS

Eredményeink alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a félszigeti és a mexikói spanyol nyelvváltozatban – az elemzett korpusz alapján – ugyanazok a szuffixumok járulnak produktívan az anglicizmusokhoz, használati gyakoriságuk azonban régiónként eltérő. A mexikói sajtó több spanyol szuffixummal ellátott

anglicizmust használ, míg a spanyol változat spanyol megfelelőt, vagy inkább az angol toldalékolt szót használja a spontán vagy hibrid szóalkotás helyett.

Feltételezhetjük, hogy Spanyolországban jobban tiszteletben tartják a szótárak javaslatait és a hagyományt, különös tekintettel a szükségtelen anglicizmusok elkerülésére vonatkozóan, míg a mexikói nyelvhasználók „szabadabban" használják az anglicizmusokat.

AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE

A különbségek nem olyan szembetűnőek ezen a korpuszon, de ha bővítenénk akár a vizsgált szavakat, akár azok megjelenési helyeit (online *fórumok, közösségi oldalak nyelvezete, sportközvetítések, tudományos nyelvezet, élőbeszéd), mélyebb eltérésekre derülhetne fény.*

A dolgozat elkészítése közben néhány további vizsgálat elvégzésének szükségességét állapítottuk meg. Különbséget feltételezünk a két nyelvváltozatban az angol és a spanyol nyelv közti kódváltás mértékében és megnyilvánulási szintjeiben (Navracsics, 2010: 89–93). Kódváltáson a nyelvek közötti szándékos vagy véletlen váltást értjük, amelynek használata kommunikációs funkciót tölt be (Cantero – De Arriba, 1996: 588). Egyik típusa a „beszúró" kódváltás, mely során csak egy tartalmas szó, vagy „beágyazott sziget" (Navracsics, 2014: 172) erejéig történik meg a váltás. A kódváltás lejátszódását megakadásjelenségek jelzik előre, szükség van tehát hangzó korpuszon is részletes összehasonlító elemzést végezni a mexikói és spanyol beszélők kódváltó jelenségeinek megfigyelésére. Továbbá annak érdekében, hogy az egyes dialektusok közti prozódiai különbségeket ne keverjük össze az anglicizmusok mondatba ékelése során tapasztalt különbségekkel, előkutatást végeztünk a spanyol és mexikói nyelvváltozatok hezitációs mintázatait illetően (Illésné Weeber, 2021). Ennek eredménye azt feltételezi, hogy a spanyolországi beszélőket hallva, a percepciós szinten egyértelműen elkülönül a hezitációs megnyúlás az átlagos szótagoktól, míg a mexikói, lassabb beszélők esetében nem mindig egyértelmű, hogy csupán egy hangsúlyos szótag megnyújtásáról beszélünk vagy hezitációs jelenségről.

BIBLIOGRÁFIA

Alvar Ezquerra, Manuel (2001), *La formación de palabras en español. Cuadernos de lengua española, Vol. 8.*, Arco Libros, Madrid.

Cabré, Maria Teresa (1994), *A l'entorn de la paraula (ii). Lexicologia Catalana*. Universitat de València, Valencia.

Cantero, Francisco José, De Arriba, Carla (1996), „El cambio de código: contextos, tipos y funciones", in Otal, J.L., Fortanet, I., Codina V. (eds.): *Estudios de Lingüística Aplicada.* Publicacions de la Universitat Jaume I, Castellón. 587–596

Colon Domènech, Germá, Gimeno Betí, Lluís (eds.) (2006), *Els noms i els conceptes: noves tendències en l'estudi del lèxic*. Publicacions de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana.

Corpes (2020), *Corpus del español del siglo XXI (CORPES) Descripción del sistema de codificación. Libros y prensa*. Madrid, Real Academia Española.

El País (2014), *Libro de estilo*, Aguilar – Santillana.

Fábregas, Antonio (2013), *La morfología. El análisis de la palabra compleja*, Síntesis, Madrid.

Franco Trujillo, Erik Daniel, Lara, Luis Fernando (2016), *El anglicismo en el español nacional de México,* doktori disszertáció. Ciudad de México: Centro de Estudios Lingüísticos y Literarios, El Colegio de México, p. 47, 72–100, 148–200.

Fundéu (2017), *Cursiva y redonda. Guía de estilo. Versión 1.3. 22-3-2017*. Fundéu BBVA. https://www.fundeu.es/wp-content/uploads/2013/05/CursivasGuiaFundeu.pdf, letöltés ideje: 2021. 11.19.

Gómez Capuz, Juan (2000), *Anglicismos léxicos en el español coloquial: análisis semántico de los anglicismos y sus equivalentes españoles en un corpus de lengua hablada.* Servicio de Publicaciones, Universidad de Cádiz, Cádiz.

Gómez Capuz, Juan (2004), *Los préstamos del español, lengua y sociedad.* Arco Libros, Madrid.

González Cruz, María Isabel, Rodríguez Medina, María Jesús (2011), „La función pragmática de los anglicismos: algunos ejemplos en el habla juvenil de Las Palmas de Gran Canaria", *Miscelanea, a journal of english and american studies*, 2011/43, 13–31.

Guerrero Ramos, Gloria (2010), *Neologismos en el español acutal. Cuadernos de lengua española, Vol 27*. Arco Libros, Madrid, 1995 (2010)

Haensch, Günther (2005), „Anglicismos en el español de América." *ELUA. Estudios de Lingüística.* 2005/19, 243–251. Universidad de Alicante, Alicante.

Illésné Weeber Ágnes (2021), „Mexikói és spanyolországi hezitációs mintázatok a spontán beszédben" Menczel, Gabriella; Spisák, Judit (szerk.) *Lazarillo. Fiatal hispanisták tanulmányai. Irodalmi és nyelvészeti vizsgálódások II.*, Budapest, ELTE

Kamenetskaia, Sofía (2018), „Rodríguez González, Félix. (2017). Gran diccionario de anglicismos" Madrid: Arco/Libros. in Andamios: *Revista de Investigación Social* Vol 14/36, 395–400.

Kiss Jenő (2002), *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*. Nemzeti Tankönykiadó, Budapest, 2002

Moreno-Fernández, Francisco (2018), „Geografía léxica del español estadounidense. A propósito del anglicismo." *Informes del Observatorio / Observatorio Reports*. Instituto Cervantes at Faculty of Arts and Sciences of Harvard University. DOI:10.15427/OR034-10/2017SP

Navracsics, Judit (2010), *Egyéni kétnyelvűség*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 111 p.

Navracsics, Judit (2014), *A kétnyelvű mentális lexikon és működése. Kísérletes nyelvészeti megközelítés.* Akadémiai nagydoktori thesis, Pannon Egyetem, 309 p.
Pratt, Chris (1980), *El anglicismo en el español peninsular contemporáneo.* Biblioteca románica hispánica 308. Gredos, Madrid.
Rodríguez González, Félix (1999), *Anglicisms in contemporary Spanish, an overview*, Atlantis Vol XXI, núm. 1–2, 103–139. University of Alicante.
Vázquez Amador, María (2018), „El tratamiento de un corpus de anglicismos de la prensa mexicana del siglo XX en los diccionarios de la RAE." *Anuario de Letras Lingüística y Filología* 3(3), 273–311

Szótárak

Diccionario de la Real Academia Española (DRAE): https://dle.rae.es/
Diccionario Panhispánico de Dudas (DPD) 2005: https://www.rae.es/dpd/
Diccionario de Americanismos (DA): https://www.asale.org/recursos/diccionarios/damer
Diccionario del Español de México (DEM): https://dem.colmex.mx/
Fundación del Español Urgente (Fundéu RAE): https://www.fundeu.es/ https://www.fundeu.es/recomendacion/de-compras-mejor-que-de-shopping/
Fundación Santa María – Ediciones SM (2014): *Diccionario Clave,* Madrid
WordReference: https://www.wordreference.com/es/

Egyéb források

Real Academia Española, CORPES XXI: El Corpus del Español del Siglo XXI, Versión 0.92: https://www.rae.es/banco-de-datos/corpes-xxi

"Bonsait nevelni olyan, mint az írás, gondolja Julio. Az írás olyan, mint bonsait nevelni, gondolja Julio.

Reggelente kelletlenül keresgél állandó munkahely után. Késő délután ér haza, és alig eszik valamit, máris bújni kezdi a kézikönyveket: a legnagyobb szisztematikussággal lapozgat, mint akit megérintett a teljesség. Addig olvas, míg el nem nyomja az álom. A bonsai leggyakoribb betegségeiről olvas, a levelek permetezéséről, a metszésről, a drótozásról. Végül beszerzi a magokat és a szerszámokat.

És nekilát. Bonsait nevel."

(Alejandro Zambra)

9 789634 894582